

В. М. МЕЛЬНИЧЕНКО

**ІСТОРІЯ ПРЕСИ
ЧЕРКАЩИНИ
(XX – початок XXI ст.)**

*Журналістам Черкащини
усіх поколінь присвячується*

Черкаси
Вертикаль
2020

УДК 016:94 (477.46) «18/19»: 002.2
М 27

Рекомендовано до друку Вченою радою Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького (протокол № 3 від 22 грудня 2020 р.), президією правління Черкаської обласної організації Національної спілки краєзнавців України (протокол № 6 від 25 травня 2020 р.)

Рецензенти:

Т. С. Калиновська, голова Черкаської обласної організації Національної спілки журналістів України, Заслужений журналіст України;

В. М. Лазуренко, доктор історичних наук, професор Черкаського державного технологічного університету

Мельниченко В. М.

М 27 Історія преси Черкащини (XX – початок XXI ст.) / В. М. Мельниченко. – Черкаси: «Вертикаль», видавець ФОП Кандич С. Г., 2020. – 240 с.
ISBN 978-617-7475-90-2

У монографії дається широкий огляд історії преси Черкащини, вперше робиться спроба простежити зародження і становлення газетної періодики від початку XX ст. і до сучасності. Автором проаналізовано виявлені в архівних, музейних, бібліотечних фондах і колекціях та електронних ресурсах примірники друкованих видань та системно викладено багатоплановий матеріал про газети, які в різний час виходили на території сучасної Черкаської області. Суттєво доповнюють видання ілюстрації, додатки та науковий апарат.

Книга розрахована на працівників засобів масової інформації, науковців, викладачів, учителів та студентів, а також широкий загал читачів, які прагнуть повніше пізнати історію рідного краю і України та усіх, хто цікавиться запропонованою проблематикою.

УДК 016:94 (477.46) «18/19»: 002.2

*Виготовлено на замовлення Управління комунікацій
Черкаської обласної державної адміністрації*

© В. М. Мельниченко, 2020

ЗМІСТ

<i>Сергій Томіленко. Переднє слово</i>	4
Преса – частина історії нашого краю	6
Перші газети на Черкащині (початок XX ст.)	13
Преса краю доби Української революції 1917–1921 рр. ...	29
Партійно-радянська преса (1917 – початок 1940-х рр.) ...	47
Перші радянські газети	48
Окружна преса	57
Районні газети	84
Газети періоду нацистської окупації	99
Відновлені газети повоєнного часу	117
Утворення Черкаської області	135
«Черкаська правда» та «Молодь Черкащини»	137
Районні, міськрайонні та багатотиражні газети	148
Позацензурні видання («самвидав»)	160
Доба незалежності	173
Друкована преса	175
Горизонти інтернет-медіа	190
Використані джерела та література	193
Додатки	204
Предметний покажчик	226
Іменний покажчик	232
Summary	237

ПЕРЕДНЄ СЛОВО

Від часу своєї появи друкована преса (а на сьогодні й електронна) відіграє вагомую роль в усіх сферах життя суспільства, оскільки стала органічною частиною повсякденності кожної людини. Цим зумовлений і зростаючий інтерес до історії преси і, передусім, газетної періодики.

Тому вихід у світ книги «Історія преси Черкащини» є помітною подією у громадському і культурному житті України, адже всебічне вивчення історії регіональної та місцевої преси до цього часу залишалося поза увагою дослідників. Підготовлене до друку видання значною мірою заповнює цю прогалину і, аналізуючи історію заснування видання та формування жанрово-тематичної палітри газет, що виходили на Черкащині, залучає до наукового обігу періодичні видання минулих років, що виявилися незаслужено забутими.

Пропонована читачьому загалу книга має важливе наукове і суспільне значення, оскільки в ній на прикладі Черкащини – унікального історико-культурного регіону нашої держави, дається широкий і системний огляд історії регіональної преси. Вперше на основі опрацювання значного масиву газетної періодики, архівних документів та наукової літератури робиться спроба неупередженого ґрунтовного дослідження як негативно-го, так і позитивного досвіду преси різних історичних періодів.

Завдяки ретельно сформованим анотаціям на усі типи газет, що виходили на території сучасної Черкаської області, автору вдалося у доступному викладі передати особливості формування газетно-інформаційного простору регіону. Фрагменти з публікацій газет суттєво підсилюють та доповнюють сприйняття матеріалу книги і є своєрідним поглядом без купюр на історію краю крізь призму газетної періодики різних епох – сповнених драматизму й динаміки, злетів і падінь, здобутків та втрат. Разом з автором маємо змогу торкнутися поживклих сторінок часописів, відчутти атмосферу минулих років, скласти шану людям, які в складних умовах докладали усіх зусиль і готували їх до друку.

Видається вдалою структура книги, в основу якої покладено проблемно-хронологічний підхід. Аналіз газет здійснено за основними періодами історії краю з виділенням в окремі

розділи газет дорадянського періоду, доби Української революції 1917–1920-х рр., партійно-радянської преси 1917 – початку 1940-х рр. (окружна і районна преса), газет періоду нацистської окупації, відновлених газет повоєнного часу, газетної періодики новоутвореної Черкаської області (з окремими підрозділами «Черкаська правда», «Молодь Черкащини», районні, міськрайонні та багатотиражні газети).

В окремий період виділено другу половину 1980-х років і добу здобуття незалежності України, показано трансформацію і демократизацію газетних видань, у тому числі охарактеризовано позацензурні видання («самвидав»). Заключний розділ книги присвячений проблемам формуванню інформаційно-газетного простору краю у роки незалежності.

Достовірність поданої у книзі інформації переконливо засвідчують бібліографічні посилання, їх близько 400. Доречними видаються і вміщені в книзі додатки, предметний та іменний покажчики, що є добрим прикладом для авторів історико-краєзнавчих видань. Мова книги дохідлива, стиль подачі матеріалу – системний, що робить видання доступним і цікавим для науковців та масового читача.

Радий нагоді висловити слова вдячності автору книги – не втомному досліднику історії рідного краю, багаторічному голові Черкаської обласної організації Національної спілки краєзнавців України, Заслуженому працівнику культури України, члену НСЖУ Василю Миколайовичу Мельниченку, всім, хто сприяв йому в підготовці та виданні книги.

Користуючись можливістю, передаю щирі вітання і найкращі побажання моїм землякам-черкащанам.

Свої вітання шлю журналістській громаді Черкащини, людям, що обрали нелегку та надзвичайно відповідальну професію – постійно перебувати у вирі подій, першими дізнаватися про їхній перебіг і створювати об'єктивну картину нашого життя.

Переконаний, що пропонована книга з вдячністю буде сприйнята громадськістю Черкащини, збагатить читачів знаннями про історію преси рідного краю, виховуватиме у них інтерес і повагу до нашого минулого.

Сергій ТОМІЛЕНКО,
*Голова Національної спілки журналістів України,
Заслужений журналіст України*

ПРЕСА – ЧАСТИНА ІСТОРІЇ НАШОГО КРАЮ

Сьогодні важко уявити життя без преси, під якою ми розуміємо друковані засоби масової інформації з постійною назвою і певною періодичністю. Передусім, це – газети, а також журнали, альманахи, бюлетені, рідше книги і листівки, що мають визначений тираж. Преса завжди відіграла вагомую роль в історії як України в цілому, так і окремих її частин, оскільки зусиллями журналістів у доступній формі окреслювала й висвітлювала злободенні проблеми, давала відповіді на хвилюючі людей питання, що виникали в процесі суспільного розвитку. Сповна це стосується і Черкащини – унікального історико-культурного регіону, який з давніх часів посідав важливе місце у творенні української державності.

Звісно, без ґрунтовного вивчення матеріалів місцевої преси не можна об'єктивно відтворити історію Черкащини, яку ми окреслюємо адміністративними межами сучасної Черкаської області. Адже багато подій, що відбувалися в різні часи на цій землі, залишилися не зафіксованими в архівних документах, музейних експозиціях та спогадах очевидців, а знайшли відображення лише на сторінках газет, що почали виходити на Черкащині на початку ХХ століття. Тобто, преса – частина історії нашого краю, яка була не тільки доступним для наших земляків джерелом актуальної інформації, а й впливала на формування громадської думки й виконувала просвітницько-виховну функцію.

Регіональна преса – явище багатогранне й тісно пов'язане з історико-культурними традиціями того чи іншого регіону, соціально-економічними, а також політико-правовими умовами часу та іншими чинниками. Так склалося історично, що землі сучасної Черкащини завжди були в центрі України не тільки в географічному, а й в історико-політичному сенсі й відігравали важливу роль у житті України.

На час появи перших газет у нашому краї, землі Черкащини входили до найбільших українських губерній у складі Росій-

ської імперії – Київської і Полтавської. Відтоді адміністративно-територіальний устрій зазнавав багато змін, а з 1954 року Черкащина ось уже понад 65 років є областю у складі незалежної Української держави. Багато сюжетів тривалого в часі відрізка історії краю з її героїчними і драматичними сторінками зафіксовані на шпальтах місцевої періодики і тому є важливим історичним джерелом дослідження історії краю.

Необхідність вивчення історії регіональної преси зумовлена ще й тим, що у більшості випадків місцеві видання залишаються поза увагою професійних дослідників, перебуваючи у тіні маститих і великотиражних газет. Тому існує нагальна дослідницька потреба хоча б оглядово проаналізувати історію заснування, видання та формування жанрово-тематичної палітри газет, що виходили на Черкащині, залучити до наукового обігу періодичні видання минулих років, що виявилися незаслужено забутими.

Не слід забувати, що частина оригіналів газет як безцінних документів часу знищена і поступово знищується, зникає через неналежні умови зберігання чи недбале ставлення. Уже сьогодні неможливо відновити десятки видань, а з кожним роком ця кількість зростає. З огляду на це собливого значення набуває оцифрування газет та іншої періодики, що дає змогу за допомогою сучасних медіа-технологій не тільки врятувати примірники старих газет, а й завдяки інтернету зробити їх доступними для широкого наукового і читацького загалу.

Звертаючись до теми історії преси Черкащини автор ставив за мету з'ясувати час виникнення перших друкованих періодичних видань на території краю, простежити процес їх становлення та розвитку, виокремити особливості газетної справи у різний час, включаючи сьогоднішній. Отримати вичерпну інформацію про періодику минулого виявилось доволі проблематично, оскільки уцілілі примірники газет розпорошені по архівних, музейних та бібліотечних фондах, приватних колекціях. До того ж більшість газет першої чверті ХХ ст. нині перебуває за межами України, передусім, у бібліотечних закладах Російської федерації, що значно ускладнює науковий пошук.

Окрім того, частина часописів із різних причин випускалась недовго (від одного номера до кількох) і припиняла своє існування, з'являлися інші видання, змінювалися їх назви, деякі

взагалі не збереглися, в окремих випадках відсутні дати початку видання газет та їх припинення тощо.

Встановлено, що на території Черкащини газети набули поширення ще в XIX столітті, передусім у повітових містах, які тоді входили до складу Київської та Полтавської губерній. Однак, перші місцеві газети як рекламно-довідкові видання з'явилися на початку XX століття в Черкасах, а згодом – в Умані. Дещо пізніше газети та видання журнального типу почали виходити у Золотоноші, Звенигородці, Каневі, Чигирині, Смілі. На їх сторінках окрім реклами вже висвітлювалася хроніка місцевого життя, а також окремі події в Україні та за кордоном, друкувалися літературні твори.

Наступний і якісно новий період розвитку преси на Черкащині розпочався в період Української революції 1917–1921 рр. та відновленням української державності. Лютнева революція 1917 року в Росії спричинила корінні політичні зміни в Україні. На заклик Української Центральної Ради почали реорганізовуватися і активно діяти осередки українських партій.

Із розгортанням революційних подій відбулася справжній ренесанс української газетної періодики. Якщо до 1917 року майже всі газети були російськомовними, то з початком революції засновуються нові українські видання, відкриваються можливості для їх вільного розвитку.

Уперше масово почали виходити україномовні газети та інші періодичні видання, які містили широкий спектр тематичної інформації, як офіційного характеру, так і повсякденного життя. Серед газет краю доби революції, що виходили у повітових містах, переважали видання державного та партійно-політичного спрямування, які здійснювали інформаційне забезпечення діяльності органів місцевої влади та осередків політичних партій. Одні з них представляли органи української влади та політичні сили національно-демократичного спрямування, інші – більшовицькі партійні осередки та органи радянської влади.

На шпальтах національно-демократичних газет висвітлювалися питання місцевого та загальноукраїнського політичного життя, а також проблеми економіки та гуманітарної сфери. Значна увага приділялася хроніці місцевих подій, інформації про події за кордоном. Всебічно висвітлювалися процеси відродження української національної культури, діяльність

товариства «Просвіта», бібліотек, закладів освіти, видання літератури.

Головною метою більшовицьких газет було ідеологічне забезпечення утвердження радянської влади. Вони висвітлювали діяльність осередків більшовицької партії, органів радянської влади, спрямовану на реалізацію політики «воєнного комунізму». З класових позицій розглядалися питання аграрних відносин, промислового виробництва, організації освіти та культурно-мистецької роботи.

Газетна періодика 1920 – початку 1940-х років була представлена широкою мережею газет, які у більшості своїй були спільними органами комітетів більшовицької партії та рад, а також профспілкових організацій відповідно до адміністративно-територіального поділу. В період існування округ виходили досить потужні окружні газети з великим обсягом та періодичністю. Після ліквідації округ основним джерелом масової інформації стали районні газети з меншою газетною площею і періодичністю, але більше наближені до читача. Певний час свої газети випускали політвідділи МТС. Уся газетна періодика видавалася на ідейній платформі більшовизму і радянської влади.

Довоєнні газети містили багато різнопланової інформації про діяльність партійних осередків та влади, місцеві та міжнародні події, хроніку повсякденного життя. Водночас засновники використовували свої газети, передусім як важливий ідеологічно-пропагандистський засіб забезпечення реалізації програмних цілей Комуністичної партії. Значна частина матеріалів була відверто заангажована і переповнена надмірним пафосом, намаганням прикрасити дійсний стан справа і переконати читачів у перевазі соціалістичного способу життя. За таких обставин багато подій і явищ висвітлювалися у газетах односторонньо та не об'єктивно і не відображали плюралізм громадської думки. З тематичної палітри газетної періодики випадали злочини, пов'язані з політичними репресіями, організацією Голодомору 1932–1933 рр. та іншими негативними явищами.

Україномовні газети, що виходили на Черкащині у 1941–1943 рр. під час нацистської окупації, були складовою частиною створеної окупантами інформаційно-видавничої системи, яка була повністю підпорядкована пропагандистському забез-

печенню утвердження на окупованій території «нового порядку». Головний акцент робився на популяризації воєнної сили і непереможності гітлерівської Німеччини та її союзників, звеличування Адольфа Гітлера як «фюрера-визволителя». Населення краю агітували до виїзду в Німеччину й наполегливої праці на благо своєї країни та німецьких «визволителів».

Для підсилення впливу на свідомість населення використовувалась також національна риторика публікацій. Значна увага приділялась критиці радянського режиму (антирадянський фольклор, свідчення про розкуркулення, голод 1932–1933, політичні репресії). Водночас замовчувалися численні факти злочинів окупантів проти місцевого населення і військово-полонених, що мали місце на Черкащині й на інших окупованих територіях.

Відновлені відразу після звільнення Черкащини від нацистських окупантів газети відігравали важливу роль у висвітленні відбудовчих робіт та переходу до мирного життя. Приділяючи особливу увагу проблемам промислового та сільськогосподарського виробництва, газети регулярно вміщували матеріали про хід виконання планів і соціалістичних зобов'язань. Помітне місце відводилося повідомленням про роботу культурно-освітніх закладів.

Зміст газет повністю контролювався комітетами КП(б) У і спрямовувався на збереження серед людей загального піднесення, зумовленого перемогою у війні, переведення його у русло трудової активності й подолання післявоєнних труднощів. Газети були важливим джерелом інформації, з якого люди під кутом компартійної пропаганди дізнавалися про новини місцевого життя, внутрішні та зарубіжні події. Незважаючи на надмірну ідеологізацію матеріалів, газети виконували важливу інформаційно-просвітницьку функцію. Як безальтернативне джерело інформації місцеві газети користувалися популярністю серед населення, справляючи помітний вплив на формування його світогляду.

Газети, що виходили з часу утворення у 1954 році Черкаської області й до проголошення незалежності України пройшли складний шлях трансформації від преси тоталітарного типу до демократичних за формою і змістом засобів масової інформації. Перше десятиліття існування області співпало з хрущовською

«відлигою», яка певною мірою зачепила і низову ланку преси. Однак значних змін в роботі редакцій не відбулося – як і раніше вони були затиснуті лещатами партійного контролю. У період «застою» живі матеріали відійшли на другий план, а на сторінках газет знову почала домінувати плакатна і заідеологізована інформація, насичена партійно-політичною тематикою.

Суттєво змінюватися тематичне наповнення газет почало лише у другій половині 1980-х років. Питання компартійної ідеології поступилися темам демократизації, багатопартійності, національного відродження, мови, символіки, вітчизняної історії, реформування економіки, церковного ренесансу тощо. На цьому фоні стала очевидною криза партійної преси і її занепад.

Саме з цього часу на Черкащині набувають поширення позацинзурні видання («самвидав») самодіяльних об'єднань і рухів – передвісників багатопартійності й державної незалежності України. Переважно це були газети осередків Народного Руху, які видавалися невеликим тиражем напівкустарним способом і в складних умовах заборони з боку влади.

Однак актуальність проблем, які вони порушували, привертала до них увагу багатьох людей і справляли значний вплив на громадську думку. На сторінках «самвидаву» публікувалися програмні документи громадських та політичних об'єднань, піддавалися критиці неправомірні дії партійної влади, оприлюднювалися факти трагічних сторінок української історії.

Газетна періодика Черкащини, відігравши надзвичайно важливу роль у підготовці масової свідомості громадян до відмови від застарілих догм і сприйнятті нових цінностей, після проголошення незалежності опинилася у скрутних умовах. Втративши своїх засновників, газети у нових умовах змушені були перебудовуватися як організаційно, так і ідейно-тематично. На випуску газет негативно позначилася економічна криза та паперова криза початку 1990-х років.

З часом, адаптувавшись до нових економічних реалій газетного ринку, газетно-інформаційний простір Черкащини з кінця 1990-х років набув бурхливого розвитку. З'явилася велика кількість нових періодичних видань, що забезпечило широкі можливості для інформування читачів з актуальних проблем та висловлювати різні точки зору. Зникла специфічна радянська лексика, урізноманітнилася жанрово-тематична палітра газет. У

вільній формі стали висвітлюватися проблеми економіки, політики, культури. Водночас частина газет стала тяжіти до оприлюднення матеріалів про суспільні аномалії, злочини, містику тощо. На жаль, мають місце випадки морального і фізичного тиску на журналістів (побиття і навіть вбивства).

Останнім часом, друковані газети в руслі загальних тенденцій все більше використовують електронні засоби комунікації та нові, співзвучні часові форми роботи з читачською аудиторією.

* * *

Пропоноване видання не претендує на вичерпність, а лише окреслює історичні контури такого потужного джерельного пласту історії краю, як преса. Із зрозумілих причин на сторінки книги не потрапило чимало інформації про газети, що виходили на території нашої області в минулому. Названі лише окремі майстри газетної справи, а творча спадщина багатьох ще чекає вивчення і належного пошанування. Впевнений, що зроблена спроба дослідити і узагальнити відомості з історії преси Черкащини приверне увагу науковців і дослідників-аматорів до більш детального і комплексного вивчення історії газетної періодики Черкащини.

Безумовно, що у дослідженні далекої та близької історії газет і невтомної журналістської праці своїх предтеч вагоме слово скажуть і представники сучасних засобів масової інформації.

Автор

ПЕРШІ ГАЗЕТИ НА ЧЕРКАЩИНІ (початок ХХ ст.)

Початок ХХ ст. можна вважати періодом зародження місцевої преси на Черкащині. Перші періодичні видання краю ще не охоплювали увесь спектр хроніки місцевого життя і мали переважно рекламно-довідковий характер та були виключно російськомовними. Вони почали видаватися в Черкасах та Умані – на той час досить значних культурно-освітніх центрах Київської губернії. Принагідно слід зазначити, що в інших повітових містах губернії таких видань на початку століття ще не було.

Історія друкованих періодичних видань масового поширення на Черкащині веде свій відлік від **«Черкаського торгово-промислового листка об'явлених»**, перше число якого вийшло 1 вересня 1903 року. Видання мало наклад 1000 примірників і виходило 1–2 рази в тиждень в міру накопичення матеріалу. Редактором-видавцем був В. П'ятов. Відомо, що в 1903–1905 рр. вийшло 58 номерів цієї газети [3, 594]. На першій сторінці кожного номера зазначалося, що газета роздається безплатно.

На сторінках «Черкаського торгово-промислового листка об'явлених» вміщувалися адреси і години прийому державними і громадськими службами, інформація про наявність місць та умови обслуговування в готелях міста, короткі повідомлення під рубриками «загублено», «шукаю місце», «банки», «майстерні». «Бажаю брати уроки співу по нотах», «Хлопчик, росіянин, письменний, не молодший 15 років. Потрібен в друкарні В. Колодочки» [4, 94].

Значну увагу «Черкаський торгово-промисловий листок об'явлених» приділяв оголошенням про культурно-мистецькі заходи в Черкасах. У номері за 27 березня 1904 року вміщувалося оголошення про те, що у театрі І. Ярового вперше в Черкасах відбудуться виступи відомого циркового артиста Анатолія Дурова з його трупкою [45, 1]. Газета за 24 травня 1905 року повідомляла, що 26 травня в Народному домі «состоится общедоступный концерт народных дум и песен в исполнении под аккомпанемент бандуры известного

українського кобзаря учасника Етнографических съездов Терешко Пархоменко при участии хора любителей».

У цьому ж номері опублікована програма концерту, яка складалася з українських творів, серед яких – народні думи «На смерть Шевченка», «Про Морозенка», пісні «Ревуть, стогнуть гори», «Ой зійшла зоря вечірняя», «Тече річка невеличка» та інші. У концерті разом з Терешком Пархоменком брав участь відомий знавець кобзарського мистецтва із Золотоноші М. Домонтович (Михайло Злобинець) [46, 1].

Редакція виконувала також такі додаткові рекламні функції як розноска містом різних оголошень, афіш, видання рекламних додатків чи окремих буклетів. В інтересах торговельних та промислових закладів особлива увага приділялася отриманню рекламно-довідкової преси пасажирами залізничних станцій Бобринська і Сміла. Оголошення для публікації в газеті приймали чотири пункти – в Черкасах: редакція (вул. Суворовська, 4) та книжковий магазин В. Кучбарика на Хрещатику, друкарня Лепського і Вурман в Золотоноші, представник П. Ярославський в Смілі [4, 95].

Подібне рекламно-довідкове періодичне видання **«Уманський листок об'явлений»** з 1 червня 1904 року почало виходити і в Умані. Газета не обмежувалася публікацією оголошень фінансового та торгівельного змісту, а подавала також інформацію про життя міста та події у країні. Значна частина відомостей бралася з телеграм Російського та Торгово-телеграфного агентств – основних джерел поширення інформації в той час.

«Уманський листок об'явлений», як і черкаська газета, друкував рубричну рекламу, яка починалась словами «Учитель», «Студентка», «Агент», «Акушерка» тощо. У рубриці «Шукаю» можна було дізнатися про бажання придбати чи зняти квартиру, дачу, кімнату, взяти уроки [4, 94].

Редагував уманську газету М. Я. Френкель, а видавцем була К. С. Звоницька. Впродовж 1904–1905 рр. світ побачило

253 номери газети [1, 501]. Друкувалася вона в друкарні І. І. Цейтлина. Редакція та головна контора газети знаходилася на вулиці Садовій, 18 (будинок Звоницького). Поширювалася газета через підписку і через роздрібну торгівлю. Ціна газети в роздріб складала 3 копійки, а за підпискою на рік – 4 рублі. Пункти підписки і прийому оголошень були в Умані і Києві. Популярність газети підтверджує оголошення про пошук агентів для розповсюдження, яке було надруковане в одному із серпневих номерів 1904 року [2].

З 200-го номера замість газети під цим же заголовком виходили підбірки телеграм, які продовжували нумерацію видання. А в 1905 році уманська газета отримала назву **«Уманская газета»** [1, 501].

На лівобережній Черкащині першою газетою стало теж рекламно-довідкове видання **«Листок объявлений»**, що побачило світ 1 жовтня 1907 року у Золотоноші. Газету було засновано за ініціативи В. Ващенко-Захарченка – активного громадського діяча, земського гласного, голови місцевого сільськогосподарського товариства. Виходив золотоніський **«Листок объявлений»** двічі на місяць і невдовзі на шостому випуску 15 грудня 1907 року припинив своє існування [29, 282–283].

Одночасно з рекламно-довідковими набували поширення періодичні видання сільськогосподарського спрямування. У 1904 році в Умані почав виходити журнал **«Сообщения Уманско-Липовецкого сельско-хозяйственного общества»**, який знайомив читачів з роботою Умансько-Липовецького сільськогосподарського товариства та Уманського училища садівництва, результатами дослідницької роботи і давав наукові рекомендації. Серед розмаїття матеріалів часопису – замітки, статті, тематичні огляди преси, кореспонденції, торговельні відомості тощо. Це видання призначалося для сільських жителів і було покликане практичними порадами поширювати на селі сільськогосподарську культуру. На його сторінках вміщувалися оголошення про продаж садового інвентара, насіння, добрив, помісячні метеорологічні прогнози.

Відомо, що журнал виходив у 1904–1906 і 1913–1916 рр. раз на два тижні (а з 1913 року – щомісячно). Перші номери мали обсяг понад 200 сторінок, наступні – значно менший [1, 266]. Впродовж 1906–1907 рр. журнал виходив під назвою **«Плуг»** [5, 592].

У Золотоноші газетну традицію з припиненням у 1907 році випуску **«Листка об'явлених»** продовжила газета **«Вестник Золотоношского сельскохозяйственного общества»**, перший номер якої вийшов 1 січня 1908 року і згодом набув значної популярності серед читачів. Газета була двомовною (російською та українською мовою). Видання кілька разів змінювало періодичність: спершу воно виходило двічі на місяць (1 та 15 числа), згодом – раз на тиждень (з 1909), раз на місяць (1912), потім знову раз на тиждень (1913–1914). Видавцем значилося Золотоніське сільськогосподарське товариство [6, 185]. Одним з ініціаторів створення цього видання (як і **«Листка об'явлених»**) та його першим редактором був В. Вашенко-Захарченко. З № 5 1911 р. часопис редагував Л. А. Хачатурянц, з № 19 за 1912 – О. Ф. Палкін. Газета розповсюджувалась безкоштовно. Редакція знаходилась у будинку Марковського на вулиці Переяславській, а друкувався часопис у місцевій друкарні Лепського і Вурмана.

Видання Золотоніського сільськогосподарського товариства вирізнялося різноманітністю тематичних рубрик – **«Кооперативний рух»**, **«Хроніка»** (місцеві новини), **«Поштова скринька»** (відповіді на листи читачів), **«Кореспонденції»** (здебільшого листи від читачів, у яких вони ділилися власним досвідом щодо ведення сільськогосподарських робіт, повідомляли про сільські новини), **«Суміш»** (довідкова та статистична інформація). Публікувалися статті з різних проблем сільського господарства, кооперативного руху, економіки, а також культурно-освітнього життя.

На відміну від інших видань сільськогосподарського спрямування золотоніська газета, не обмежуючись суто аграрною проблематикою, порушувала також актуальні для

того часу питання духовного відродження. Зокрема, започаткована статтею А. Терниченка «Листи хлібороба» у газеті № 9 за 1908 рік полеміка щодо української мови на її шпальтах тривала в кількох номерах поспіль, при цьому в одному номері вміщувалося кілька заміток-листів (до третини випуску) за темою [33].

У № 15 було опубліковано ґрунтовну статтю уродженця села Деньги (нині – Золотоніський район) відомого правника і громадсько-політичного діяча С. Шелухіна, у якій він розглянув проблему заборони української мови у історичному розрізі, а також обґрунтував її значення у літературному та культурному процесі [34, 150].

Принадно варто зазначити, що у 1913–1916 рр. вийшло чотири випуски щорічника **«Труды Драбовского районного опытного поля»**, який можна віднести до періодичних видань сільськогосподарського спрямування. Його наповнення складалося виключно з науково-аналітичних статей, які були призначені для вузького кола читачів і містили результати наукових досліджень, проведених на базі цієї установи [6, 425]. Втім у часописі вміщувалася й наукові розвідки, які становили інтерес і для широкого читацького загалу – «Заснування мережі дослідних полів губернським земством», «Яскравість ґрунтів дослідного поля та методика робіт». У четвертому випуску «Трудов...» містилися розділи «Короткий огляд метеорологічних умов 1913, 14 та 15 рр.», «Ґрунти дослідного поля», «Роботи лабораторії дослідного поля» [124].

Взагалі ж до початку революційних подій 1917 року на Черкащині газетна періодика набула значного поширення. У 1903–1917 рр. в Умані виходило 28 періодичних видань, в Черкасах – 12, Звенигородці – 4, Каневі і Смілі – по 3, Золотоноші – 2 Чигирині – 1 [11, 90].

Своєю багатобарвністю відзначалася газетна палітра Умані. Зокрема, в місті, окрім згаданого «Уманського листка об'явлений», в різний час виходили такі газети: **«Нужды**

края» (редактор-видавець В. П. Суровцов, 1906) [5, 493], **«Народная жизнь»** (редактор О. С. Александровський, видавець М. Г. Лівшиць, 1907) [5, 386], **«Уманская почта»** (редактор-видавець С. Б. Каган, 1911–1912), **«Уманская газета»** (редактор А. Я. Лойтерштейн 1914), **«Уманские известия»** (редактор-видавець Р. М. Бітман, 1915) [1, 501], **«Провинциальный голос»** (редактори-видавці А. А. Сідлецький, Х. Б. Топштейн, Ш. Г. Соніс, Р. М. Бітман, А. Я. Перлін, А. М. Гольштейн, 1911–1917) [5, 668], **«Вести»** (редактор-видавець І. І. Цейтлін, 1913) [6, 161], **«Отклики провинции»** (редактор-видавець М. А. Тарадаш, 1914–1915) [5, 550]. Газета **«Голос провинции»** (редактори М. Г. Лівшиць, А. Я. Лойтерштейн, М. А. Лойтерштейн, видавець М. Г. Лівшиць, 1910–1914) [6, 407] з 1 квітня 1914 року почала виходити під назвою **«Голос Умани»** [70].

Окремо слід сказати про те, що з 25 березня по 6 квітня 1912 року в Умані вийшло кілька номерів (відомо 7) газети **«Юго-Запад»**, яка значилася як щоденна обласна «прогрессивная беспартийная политическая-экономическая широко общественная». Редакція видання знаходилася у будинку 2 на вулиці Офіцерській. Редактором-видавцем газети була М. А. Бикова. Штат редакційної колегії складався із співробітників та кореспондентів, які готували статті, виїжджали на місця подій, зустрічалися з людьми. Газета розповідала про події в Умані, а також у Росії та світі. Друкувалися розклади руху поїздів [9, 427; 37].

Варта уваги й ще одна уманська «цікавинка». У місцевому музеї зберігається примірник газети (№ 6) з назвою **«Скверная газета»**, яка у 1912 році короткий час видавалася в Умані. Це сатиричне видання мало гасло «Держи нос по ветру, а кошелек открытым» з припискою «широко семейный и узко общественный орган». Відомо, що газета друкувалася у друкарні «Прогрес», яка належала Розенфельду. На шпальтах газети друкувалися літературні твори, сатиричні мініатюри, оголошення, телеграми та хронічки [38].

У Черкасах після припинення в 1905 році випуску «Черкаського торгово-промислового листка об'явлених» місцеві газети тривалий час не виходили. І тільки в 1912 році в київській газеті «Киевская мысль» за 12 червня натрапляємо на коротеньке повідомлення: «Газета в Черкасах. Одним із місцевих адвокатів подана заява губернатору про видання в Черкасах газети «Черкаские отклики». Газету передбачається видавати 3 рази на тиждень (Влас. кор.)» [224].

А вже з 1913 року газета «**Черкаские отклики**» почала виходити тричі на тиждень (з № 130 1914 року – щоденно). Редакторами часопису в різний час були М. І. Айзенштейн, Є. Ц. Розін, Б. І. Суботовський, В. Л. Житомирський. Видавцем спочатку значився М. І. Айзенштейн, а з № 64 за 1914 рік у реквізитах газети зазначено «Товарищество газетного дела в Черкасах в лице представителя М. О. Айзенштейна». Останній номер газети (№ 155) побачив світ 12 грудня 1914 року [5, 594]. Відомо, що засновниками цієї популярної газети були представники знаної у Черкасах єврейської родини Житомирських – громадський діяч, інженер і журналіст Леонід та його молодший брат Володимир [150].

Згодом у Черкасах почали виходити такі газети як «**Приднепровье**» (редактор Ф. С. Троян, видавець О. А. Божанова, 1913–1914) [5, 653], «**Черкаские вести**» (редактор Б. І. Суботовський, 1915–1916) [5, 594], «**Голос Приднепровья**» (редактор Є.Ц. Розін, 1914) [6, 398].

Серед газет, що виходили в інших повітових містах краю – «**Звенигородський листок**» (редактор-видавець Я. А. Кіренберг, 1915) [6, 659] і «**Наша газета**» (редактор-видавець, секретар земства Звенигородського повіту С. І. Апанасенко, 1916) [5, 415; 44,3] – у Звенигородці, «**Золотоношський голос**» (редактори Я. Б. Дінер, М. М. Дінер, В. Б. Гольденберг; видавці Я. Б. Дінер, В. Б. Гольденберг, 1911–1916) [6, 658]. Редакція газети знаходилася при друкарні Гольденберга. Як додаток золотоніська газета випустила довідкове

видання «Вся Золотоноша и уезд. Справочная книга и адрес-календарь на 1913 год» [45].

Адміністративне і цензурне переслідування, а також інші обставини, змушувало редакції газет закриватися, а потім відновлюватися під іншими назвами. Так, уманська газета «Провинциальный голос» почала виходити в період тимчасового припинення газети «Голос провинции». В свою чергу, замість закритого на весь період воєнного стану «Провинциального голоса» передплатникам розсилалася газета «Вести», «Отклики провинции», «Телеграммы газеты «Провинциальный голос» [5, 668].

Важливою віхою в історії преси краю став випуск 11 січня 1913 року першого номера громадсько-політичної і національно спрямованої газети «**Каневская неделя**», яка мала офіційний статус «русско-украинской еженедельной газеты-журнала» (редактор-видавець Л. С. Сергєєв) [5, 139; 9, 175]. Незважаючи на те, що газета в Каневі виходила лише до 28 квітня 1913 року, вона справила помітний вплив на процес національно-культурного відродження.

У першому номері цієї газети повідомлялося, що вона буде виходити один раз на тиждень – у п'ятницю, річна передплата – 2 крб. 50 коп; на півроку – 1 крб. 50 коп., на 3 місяці – 85 коп., в роздріб – 6 коп. за 1 шт. У вступній статті «Від редакції» на другій сторінці повідомлялося про назрілу потребу видавати газету: «Видаючи цю газету, ми не ставимо перед собою широких завдань, ми будемо намагатись більше висвітлювати безпартійні події російського і українського життя, постійно знайомити провінцію з її ж особистим життям. На нашу думку, такі завдання найбільш відповідають запитам провінції, тим більше, що останнім часом більшість великих газет зовсім не друкують матеріалів із провінцій».

Особливу увагу засновники газети – канівчани брати Олексій та Григорій Варавви (майбутні українські письменники, які на той час працювали в Канівській міській управі), приділяли шевченківській тематиці і проблемам національ-

ного відродження. У першому ж номері газети Григорій Варавва під псевдонімом «В. Стеблик» у своїй статті, ведучи мову про народні бібліотеки, висловлював думку про те, щоб і «письменний, і неписьменний міг розібратися, що в тих книжках пишеться, і що на тих читаннях читається... і чому б нашої Канівській нараді або й нашому земству не подумати про те, щоб завести читання для народу... мовою, якою народ говорить у сім'ї і скрізь між собою...»

У 7–8 числах «Каневской недели» №№ 7–8 за 1913 рік вміщена пронизана вірою в здійснення заповітів великого Кобзаря стаття, присвячена 52-м роковинам від дня смерті Т. Г. Шевченка. Хоч автор і не підписав свого прізвища під нею, шевченкознавці стверджують, що її написав канівчанин Яким Єрмолаєв (Яким Самотній) – один із учнів багаторічного і вірного охоронця Шевченкової могили В. С. Гнило-сирова [10, 63–68].

Газета перебувала під пильним наглядом поліції. У таємному донесенні поліції від 8 березня 1913 року йшлося про те, що в статтях газети «Каневская неделя» щодо необхідності введення в школах української мови містяться ознаки пропаганди [39].

У жанровій палітрі тогочасних газет краю переважали замітки, статті та кореспонденції, зрідка зустрічалися фейлетони та матеріали репортажного характеру. Такі сучасні жанри як інтерв'ю чи опитування на шпальтах тодішньої періодики відшукати не вдалося.

Щодо змістовно-тематичного наповнення газет, то з часом вони, вийшовши за рекламно-довідкові межі, стали наповнюватися різноманітною інформацією, яка користувалася популярністю у читачів і задовольняла їх інтереси. Кожна з них мала свої особливості формування змісту, але в цілому витримувалася багато в чому схожа схема викладу матеріалів. Усі газети висвітлювали діяльність місцевих органів влади, а також земств та громадських об'єднань, надавали значної уваги урядовим відомостям та внутрішнім і зару-

біжним подіям, хроніці різних сфер місцевого життя. Широ-ким був спектр рекламних матеріалів – реклама товарів та послуг (ресторани, готелі), культурно-мистецьких заходів (кіно, театр, концерти, цирк). Друкувалися некрологи.

Уявлення про тематичну палітру тогочасних газет дає перелік рубрик популярної газети **«Черкаские отклики»**: «Телеграфные известия», «За рубежом», «Местная жизнь», «Мелочи жизни», «Проишествия», «Наш район», «Из зала суда», «Письмо в редакцию», «По зрелищам», «Театр и музыка», «Справочный отдел».

У хроніці місцевого життя «Черкаские отклики» приді-ляли увагу кримінальній тематиці. Особливого громадського резонансу набула інформація газети про вбивство у травні 1914 року бандитами трьох черкаських поліцейських, ховати яких вийшло все місто [42].

Зі сторінок газети «Черкаские отклики» постає картина досить насиченого культурного життя міста у довоєнний період. У листопаді 1913 року в залі комерційного клубу відбувалися концерти скрипаля-віртуоза А. Дашевського. У цей же час у місті виступав відомий тоді цирк Панкратова [122, 1]. З липневого номера 1914 року дізнаємося, що в кінотеатрі «Ампір» по вулиці Суворовській демонструвався фільм «Необычайные похождения Фарадуля», а кінотеатр «Експрес» запрошував на перегляд картин «Оковы рока» і «Шантаж». Театр Ярової пропонував жителям міста вистави «Ложе султана» і «Три сестри». При цьому газета повідом-ляла, що в міському саду кожного дня грає оркестр військової музики розквартированого в місті 167-го Острожського полку [123, 1].

Газети значну увагу почали приділяти популяризації проведення дозвілля та хроніці місцевих подій. У 1906 році уманська газета **«Нужды края»** інформувала жителів та гостей міста про те, що Літній сад Уманського літературно-художнього гуртка запрошує на «великі гуляння» за участю «повного оркестру Севастопольського полку», також пропо-

нувала інші розваги (тир, лаун-теніс, кеглі, крокет, буфет з гарячими стравами) [31]. У 1914 році «Уманская газета» запрошувала місцевих театралів на спектаклі української трупи Миколи Саксаганського з виставою «Гетьман Дорошенко» [32], а газета «Отклики провинции» пропонувала уманчанам відвідати електротеатр «Експрес» і «подивитися драму «Дух часу», комедію «Мавпа виручила» та пізнавальну картину «Сучасна Греція» [30].

Зі шпальт газети «**Золотоношский голос**» за 1915 рік дізнаємося, що в міському саду Золотоноші відкрився кіно-театр. Жителі повітового міста запрошувалися на перегляд фільмів «Дворянське гніздо», «Мазепа», «Загибель Помпеї», «Руслан та Людмила» [35].

Уманська газета «**Голос провинции**» від 5 травня 1911 року детально описала відзначення в міській гімназії дня народження російського імператора (царя), зазначивши, що було проведено молебень та освячення гімназійних прапорів. Далі газета інформувала читачів про те, що «гимназисты вышли из гимназического двора и направились через улицы Дворцовую, Николаевскую и Садовую в Софиевку, откуда прошли в лес при с. Пиковце. Впереди шел оркестр гимназистов, затем отряд футболистов, восьмой, седьмой, шестой и пятый классы, оркестр обозного батальона и младшие классы гимназистов. По бокам шли директор гимназии, инспектор и все классные наставники. В половине одиннадцатого гимназисты прибыли в лес, где им был предложен чай. В двенадцать часов подан был солдатский обед, состоящий из мяса, борща и каши. После обеда были розданы сладости и начались игры в футбол, в мяч и другое. В 5 часов вечера по сигналу все гимназисты вновь построились и в том же порядке через Новую Умань возвратились в город. В городе необычное зрелище привлекло большое количество любопытных» [40].

На шпальтах газет все частіше почали з'являтися літературні твори або уривки з них. У березневих номерах 1914 ро-

ку «Черкасские отклики» одними з перших почали публікувати російський переклад науково-фантастичного роману «Загублений світ», написаного відомим англійським письменником Артуром Конан Дойлем і виданим у 1912 році. У черкаському варіанті роман називався «Мир прошлого» [41]. «Золотоношский голос» в одному з номерів у 1915 році надрукував оповідання «Могила» В. Ленського, замальовку «Поквиталися» [36].

З початком Першої світової війни постала необхідність в оперативному інформуванні населення про події на фронтах. Ініціативу в забезпеченні інформування населення на основі отриманих телеграфом відомостей взяли на себе повітові земства. Так, у 1914–1916 рр. Уманське повітове земство видавало **«Телеграммы Петроградского телеграфного агенства»** [9, 386]. Такі ж «Телеграммы Петроградского телеграфного агенства» у 1914–1915 рр. видавало Золотоніське повітове земство [9, 382] і Черкаське повітове земство. При чому у Черкасах в 1914 році вони виходили два рази на день – вранці і увечері [9, 386]. В Умані у 1915 році виходили «Телеграфные известия» (редактор-видавець Р. М. Бітман) [9, 389]. **«Бюллетень Петроградского телеграфного агенства»** виходив в 1914 році у Звенигородці, а у 1915 році тут виходив **«Звенигородский листок»** (видавець – Я. Ніренберг) [44, 3].

Телеграми про становище на фронті друкувалися також як додатки до газет. Прикладом може бути газета «Черкасские отклики», яка пропонувала читачам чотири таких додатки, в яких містилася отримана телеграфом оперативна інформація: «Телеграммы от Петроградского телеграфного агенства» (1914), «Телеграммы. Дневной выпуск» (1914), «Телеграммы от Петербургского телеграфного агенства. Вечерний выпуск» (1914), «Телеграммы от Петербургского телеграфного агенства. Утренний выпуск» (1914) [9, 92].

У якості додатку до «Золотоношского голоса» виходили «Телеграммы Петроградского телеграфного агенства» (1914–1915). Чітко визначеної періодичності видання не

мало і виходило від одного до семи разів на тиждень. Перший випуск побачив світ 30 липня 1914 року. У 1916 році «Телеграммы Петроградского телеграфного агентства» видавалися окремо від газети «Золотоношский голос» [29, 285].

На початку ХХ ст. в руслі загальноукраїнських процесів національного відродження на Черкащині помітно поживається культурно-просвітницька діяльність. Серед селян, які складали тоді переважну більшість населення краю, особливо гостро відчувається потреба в українському друкованому слові, яке до 1905 року перебувало під забороною. Тому, відразу ж після зняття цієї заборони, українська преса набула поширення і в сільській місцевості.

Першою україномовною газетою в Наддніпрянській Україні, як відомо, стала газета «**Хлібороб**», перший номер якої побачив світ 12 листопада 1905 року. Вона видавалася в Лубнах і користувалася великою популярністю серед селян Черкащини, оскільки давала відповіді на хвилюючі їх питання. В деяких селах, наприклад, Колодистому Звенигородського повіту (нині – Тальнівський район), на «Хлібороб» підписалися усі грамотні жителі села [7, 218], хоча влада всіляко перешкождала популяризації цієї газети як носія української ідеї. Так, 20 жовтня 1906 року у Києві відбувся суд над вчителем Григорієм Боровичем і учнем київської школи малювання Григорієм Вараввою (в майбутньому відомий письменник) за те, що вони на базарі в селі Тарасівці Звенигородського повіту читали людям газету «Хлібороб» і роз'яснювали прочитане. Першого засудили до 8 місяців ув'язнення, а другого – до 1 року [8, 212].

Про поширення на Черкащині редагованого О. Косач – матір'ю Лесі Українки, журналу «Рідний край» (виходив у 1905–1916 рр. в Полтаві, потім у Києві і Гадячі) свідчать численні дописи до нього з міст і сіл Звенигородського, Золотоніського, Канівського, Уманського, Черкаського повітів.

Варто зазначити, що з метою посилення цензури в поштові установи регулярно надсилалися переліки неблаго-

надійних газет і журналів. Зокрема, в березні 1912 року поштові і поштово-телеграфні контори краю отримали циркуляр, в якому перелічувалися видання, що підлягали негайному вилученню. До списку потрапили як загально-російські видання, так і ті, що виходили в різних містах імперії.

Окремо в цьому списку був виділений журнал «Українська хата» за січень 1912 року із зазначенням, що він виходив у Києві «на малорусском наречии» [125, 64].

У кінці XIX – на початку XX століття на Черкащині з'являються перші друкарні (Черкаси, Умань, Золотоноша, Звенигородка), що створювало передумови для розвитку видавничої справи і, зокрема випуску газет, в тому числі і політичних партій.

* * *

Таким чином, з'ясовано, що перші газети на Черкащині почали виходити на початку XX ст. в найбільших містах краю – Черкасах та Умані. У них переважала торговельно-рекламна інформація з вкрапленнями хроніки місцевого життя. Згодом випуск газет налагодився і в інших повітових містах. Серед видавців переважали приватні особи, а також органи місцевого самоврядування – земства, громадські та фахові товариства і спілки.

За винятком «Каневской недели» (Канів), а також «Народной жизни» (Умань) та «Вестника Золотоношского сельскохозяйственного общества», які окремі матеріали друкували українською мовою, усі газети до 1917 року були російськомовними.

Тогочасний інформаційний простір Черкащини складала переважно інформаційні видання, головними проблемно-тематичними векторами яких були політика, економіка, сільське господарство, військові та соціальні теми, дозвілля

та реклама. Менше публікацій присвячувалося таким питанням, як освіта та медицина.

Преса краю дотримувалась стандартів, прийнятих у тогочасній газетній періодиці Російської імперії. Система рубрик висвітлювала місцеве життя, новини Російської імперії, міжнародні події, огляди преси, рекламу та кореспонденцію. Серед жанрів поширеними були передові статті, звіти, статті, замітки, зарисовки, фейлетони. Ілюстративний матеріал був вкрай обмеженим.

Газетна періодика Черкащини від часу свого зародження була вагомим чинником суспільно-політичного життя краю. Простежується тенденція збільшення питомої ваги матеріалів проукраїнської спрямованості, як основи майбутнього бурхливого розвитку місцевої преси в добу Української революції 1917–1921 рр.

ПРЕСА КРАЮ ДОБИ УКРАЇНСЬКОЇ РЕВОЛЮЦІЇ 1917–1921 рр.

Наступний і якісно новий період розвитку преси на Черкащині розпочався в період Української революції 1917–1921 рр. та відновленням української державності. Лютнева революція 1917 року в Росії спричинила корінні політичні зміни в Україні. На заклик Української Центральної Ради почали реорганізовуватися і активно діяти осередки українських партій.

З розгортанням революційних подій відбувся справжній ренесанс української газетної періодики. Якщо до 1917 року майже усі газети були російськомовними, то з початком революції засновуються нові українські видання, відкриваються можливості для їх вільного розвитку.

У повітових містах краю почали виходити різноманітні як за змістом, так і за напрямками газети і журнали – державні, партійні, військові, профспілкові, кооперативні, просвітницькі та іншого спрямування. Переважали видання партійно-політичного спрямування, оскільки на революційній хвилі організувались або відновили своє існування осередки політичних партій.

Одним з перших таких видань був тижневик **«Вільна Україна»** (Умань), видавцем якого було товариство українських поступовців, а з травня 1917 року – українські автономісти-федералісти (Українська партія соціалістів-федералістів, лідер С. Єфремов). Редагував уманську газету В. Камінський, а окремі номери – І. Крижановський, Ф. Ловецький [43, 42]. Відомо, що В. Камінський (1888–1937) був помічником уманського повітового комісара (1917), обирався членом Трудового конгресу (1919) від Уманського повіту. У 1920–1930 рр. проживав в Умані і працював вчителем школи. У 1937 році репресований і був розстріляний (реабілітований у 1959 році) [121].

На першій сторінці газети поруч із заголовком у березневих номерах 1917 року з'явилося гасло під яким вона в той час видавалася: «Домагаймося демократичної федеративної республіки для Росії та автономії для України». У цій же газеті надруковано український національний гімн, історія творчості Т. Г. Шевченка, реклама та оголошення [12].

У № 3 від 13 квітня 1917 року газета публікує повідомлення про український національний з'їзд, скликаний у Києві Центральною Радою 6–8 квітня 1917 року. Подається короткий зміст промов Михайла Грушевського, Миколи Міхновського про організацію українського війська, інших історичних осіб. Також згадується про вибори на цьому зібранні Центральної Ради [56]. В наступному номері від 20 квітня газета пише про вибори виконавчого комітету Центральної Ради, публікуючи його повний поіменний список [57]. У статті Ф. Ловецького (№ 7, 11 травня) розглядається питання про основи діяльності та програмні цілі Центральної Ради. Автор вказує, що слід її підтримувати, бо вона «дбає про щастя українського народу і веде до кращого життя. Деякі селяни це вже давно зрозуміли й навіть складають і надсилають до Ради свої приговори, в яких зазначають, що вони визнають Центральну Раду єдиним представником Українського народу й виразником його волі й що будуть усіма силами підтримувати її». Цікаво, що у статті згадується, ніби ще в кінці XIX століття у Києві було скликано з'їзд, який утворив з українських організацій Центральну Раду. До її складу увійшли «представники од всіх українських громад та партій» [58].

У № 12 газета друкує звернення Тимчасового уряду до українського народу, де той закликає почекати до Установчих зборів та «не розколювати війська». У цьому ж номері привертає увагу оголошення про роботу курсів українознавства для вчителів усіх народних шкіл Уманського повіту (земських, міністерських, міських і церковно-парафіяльних). Курси мали тривати 25 днів на базі школи садівництва із безкоштовним забезпеченням проживання і отриманням 40 крб. [59].

На шпальтах газети знаходила висвітлення й селянська тематика. У жовтні 1917 року Уманська селянська спілка видрукувала в ній свою програму, в якій висувалася вимога, щоб усі землі належали народові, і кожному, хто має право на земельний наділ. У цьому ж місяці відбулися збори Косенівської селянської спілки, на які прибуло понад 300 селян.

Учасники зборів висловилися за ліквідацію власності на землю, а землю селянам мали наділити земельні комітети [65].

В Умані у 1917–1918 рр. виходила заснована осередком соціалістичної єврейської робітничої партії «ежедневная общественно-политическая и литературная газета» **«Свободный голос»**. Редагував її С. Духовний. Періодичне видання поширювалося серед місцевого населення через підписку та вільний продаж. Видавалася газета щоденно крім понеділка та святкових днів [43, 200].

Незважаючи на те, що країна перебувала у вирі революційних подій на шпальтах видання друкувалися оголошення, реклами, висвітлювалося життя громадян. Із газети ми дізнаємося, що у цей час у місті працювали такі театри як «Лілія», «Експрес», «Корсо» та «Свобода». І лише у невеликих замітках повідомлялось про суспільно-політичні події. В одному з номерів повідомлялося, що 22 квітня 1917 року в міському театрі відбудеться організований комітетом студентської демократичної інтелігенції міста «Вечір свободи» [17].

Серед уманських газет періоду революції – **«Голос Умани»**, яка виходила в місті з квітня 1914 року (редактор – А. Лойтерштейн, видавець – М. Лівшиць) [43, 83]. З її сторінок читачі дізнавалися про перебіг політичних подій у місті, отримували іншу інформацію. Так, 16 березня 1917 року газета сповіщала про міські збори зі створення ради робітничих депутатів.

Заслуговує уваги обширна інформація газети про напружену ситуацію в Умані влітку 1917 року. Зокрема, в ній йшлося про те, що український мітинг 31 травня ухвалив полк місцевого гарнізону перейменувати в український полк імені Івана Гонти, що викликало заперечення з боку Уманської Ради робітничих і солдатських депутатів. 7 червня на об'єднаному засіданні представників української місцевої ради, Ради робітничих і солдатських депутатів та гарнізонної ради була спроба знайти спільну мову і припинити ворожнечу. З виступів представників української ради стало очевидним, що їх позиція щодо перейменування полку

безповоротна. Підтримувати Тимчасовий уряд вони згодні лише за умови негайного, не чекаючи Установчих зборів, визнання широкої автономії України і сформування окремого українського війська [64].

Упродовж 1917–1919 рр. в Умані виходила «ежедневная общественно-политическая и литературная газета» **«Уманское слово»**, яку в різний час редагували П. Баясний, М. Бонфельд, Б. Волинець, А. Лойгерштейн. У 1918 році додатком до газети видано чотири бюлетені [43, 235; 43, 28; 23]. Як і більшість тодішніх газет «Уманское слово» висвітлювало місцеве життя, події в Україні і світі, друкувало рекламу, оголошення та некрологи.

Помітне місце в газеті займала селянська тематика. Зокрема, читачі інформувалися про перебіг Звенигородсько-Таращанського повстання, яке спалахнуло у червні 1918 року, охопивши й села Уманщини. Газета 19 червня оприлюднила наказ німецького коменданта полковника Ганка, який називав повстанців «темними і безвідповідальними особами» і заявляв, що всякі виступи, спрямовані на порушення порядку і спокою, будуть усіма засобами рішуче придушуватися. А особи, які поширюють брехливі чутки, належать негайному арешту, доставці їх німецькому коменданту з послідуною передачею німецькому військово-польовому суду [66, 2].

З газети «Уманське слово» дізнаємося, що невдоволення і протест проти політики уряду гетьманату виражалися в тому, що селяни самостійно усували на місцях осіб, які призначалися владою на керівні посади. Уманський староста в серпні 1918 р. визнавав, що в багатьох селах повіту без його відома селяни на своїх сходах зміщали старост і заміняли їх іншими виборними особами [68, 4]. Для припинення виступів повстанців влада здійснює репресивні кроки. Повітовий староста видав циркуляр, який зобов'язував населення здати Державній варті наявну зброю. Звучало попередження тим, хто його не здасть: їм загрожувала смертна кара. Сільським товариствам влада надавала право визначати селян, які схильні до виступів і приймати рішення про їх висилку за

межі села. В своїх рішеннях сільські товариства мали вказати обставини висилки, а копії рішень надсилати повітовому старості [69, 3].

У березні 1918 року інформаційний простір Умані поповнився газетою «**Союз**», яка позиціонувала себе як «літературно-громадська і кооперативна газета». Її видавцем значився Уманський кооперативний союз, а редагували газету впродовж 1918–1919 рр. І. Садурський, Т. Петришин, В. Масюкевич, О. Руденко. Окремі номери мали додатки [43, 209].

В Умані побачили світ кілька номерів щоденної газети «**Україна**» штабу Дієвої армії УНР, яка у 1919–1920 рр. друкувалася в містах дислокації штабу – Умані, Вінниці, Проскуріві, Кам'янці-Подільському, Станіславові і Коломиї [18, 650].

У Звенигородці з 1 травня по 3 липня 1917 року виходила газета «**Звенигородська зоря**» – «безпартійна політична, літературна і економічна газета», яку редагував Г. Пищаленко [43, 96]. У реквізитах зазначено, що газету «видає Звенигородське повітове земство». У травневих номерах 1917 року на титульній сторінці розміщувалося гасло газети «Українці! Домагаймося демократичної **федеративної** республіки!» (у цей же час уманська газета «Вільна Україна» виходила під гаслом «Домагаймося демократичної федеративної республіки для Росії та автономії для України» – *авт.*).

Видається цікавим, що оголошення про започаткування газети «Звенигородська зоря» тільки у червні 1917 року опублікувала уманська газета «Вільна Україна». У ньому зазначено, що газета «буде присвячена передовсім обороні інтересів трудівничого українського люду».

Уманська газета анонсувала програму «Звенигородської зорі»: «1) статті і замітки, присвячені справам українського і загальноросійського біжучого життя, 2) з газет та журналів, 3) фельєтони, 4) вірші, 5) хроніка, 6) вісти з повіту, 7) вісти з Києва, 8) по Україні, 9) по Росії, 10) телеграми, 11) нові українські книжки, журнали, газети, 12) рецензії, 13) дописи, 14) всячина, 15) одповідь редакції, 16) оповістки» [59, 12].

У № 13 від 29 травня 1917 року «Звенигородська зоря» під рубрикою «З козацького життя» опублікувала постанову Гусаківського козацького куреня, в якій йшлося про те, що вільні козаки Гусаківської волості 23 квітня 1917 року зібралися на чолі з комісаром Гусаківської громади Никодимом Смоктьєм. У постанові зазначалося: «Ми, козаки Гусаківської Волости, вважаємо своїм святим обов'язком в цей мент обновлення Росії негайно згуртуватися і напружити усі свої сили і з усіма націями нашої обновленої держави, а також з нашими закордонними спільниками, сусідами стати рука об руку на захист Росії проти напливу злої деспотичної німецької орди, котра напустила своїх шпionив в Росію і котра вмісті з буржуазією сіють смуту і силяться зробити контр-революцію». Далі у постанові зібрання першого в Україні осередку Вільного козацтва зазначено «стати камінною стіною на захист всіх людей від темних сил, котрі вьюця кругом нас як гадюки і силкуються своїми провокаціями стати на перешкоді вільних прав народа і вернуть старий режим назад».

У цьому ж номері газети повідомлялося про те, що вільно-козацький набув поширення і на повітовому з'їзді було утворено Звенигородський Кіш Вільного козацтва. Козацькі курені з інших сіл повіту 23 травня 1917 року взяли участь у національному святі на честь Т. Шевченка у селі Кирилівка. З-поміж інших куренів виділялося козацтво з Гусаківського куреня: «... воно все було на конях, призброєне шаблями, рушницями, а їхні керівничі кінжалями і пістолями. Всі вони були в синіх жупанах, а їхні верховителі в червоних» [268].

Червневий номер «Звенигородської зорі» інформував читатів про те, що громада Гусаківської волості проявляла активність і в інших суспільних справах повіту. Там 14 червня відбулося засідання Гусаківської волосної ради, на якій було вирішено підтримати рішення Всеукраїнського селянського з'їзду і заснувати в кожному селі «Селянську спілку» і при ній «Просвіту». Наслідком цього стало утворення в усіх селах волості відразу трьох організацій – «Селянської спілки», «Просвіти» і Вільного козацтва» [269].

На шпальтах «Звенигородської зорі» чільне місце займали матеріали про суспільно-політичне життя України та оцінку поточного моменту. Так, у № 22 від 19 червня газета подавала відгуки та реакцію на перший Універсал Тимчасового уряду громадських установ Київського повіту, Київської земської управи та інших земських управ Київщини тощо, а також відгуки російських газет [60]. У наступному номері від 21 червня подано редакційний коментар: «Очевидячки, руське громадянство іще, на жаль, дивиться на український рух, як на щось таке, з чим треба боротися. Чи не тому, що він обмежує границі Московському централізмові, з яким так зрослося російське громадянство?» [61].

Газета друкувала також інформацію про вихід українських книжок та рецензії на них. В одному з номерів надрукована рецензія на книгу кооперативного діяча, уродженця села Вікнене (нині Катеринопільського району) Павла Височанського «Чи варто нам жаліти за царями?», що побачила світ у Звенигородці. У ній йшлося, що «нарешті маєм книжку, брак якої давав про себе сильно почувати ще з перших днів революції. П. Височанський торкається вельми важного і життєвого питання для тих, хто ще не зміг порвати зв'язки з минувшими формами державного ладу Росії і призвичаїтись до нового життя» [16, 135]. У рецензії на книжку Івана Огієнка «Українська культура» відзначалося, що вона цікава, написана гарною мовою, цілком наукова і «перейнята щирою любов'ю до України і її культури» [148].

Одна з найактуальніших тем «Звенигородської зорі» – рух Вільного козацтва на Звенигородщині. 29 травня 1917 року газета опублікувала звіт про зібрання 23 квітня, козаків Гусаківської волості, яке прийняло ухвалу: «Стати камінною стіною на захист всіх людей від темних сил, котрі в'ються кругом нас, як гадюки, і котрі силяться своїми провокаціями стати на перешкоді вільних прав народу і вернути старий режим назад». Там же визначено функції та правовий статус Вільного козацтва. Організовано шість козацьких сотень: у Гусаковому, Кобринові, Гуляйці, Розсохуватці, Вільховці, Заліському. Сотниками обрали: Євмена Орленка, Івана

Проценка, Григорія Чорнобая, Дмитра Галана, Дементія Степанченка, Якова Мельниченка. Курінним отаманом став Никодим Смоктьї.

У цьому ж числі «Звенигородської зорі» йдеться про козацьке свято на честь Тараса Шевченка, яке відбулося 22 травня в селі Кирилівка. На свято зібралися піші і кінні козаки з усіх куренів повіту. 9 червня газета вмістила замітку про те, що в Звенигородці відкрили книгарню «Самоосвіта», де можна придбати твори М. Грушевського, Б. Грінченка, Ф. Матушевського, І. Франка, портрети Т. Шевченка. 29 червня – повідомлення: у всіх селах Гусаківської волості створено Селянські спілки й осередки «Просвіти» [44, 7–8].

У Звенигородці виходила також газета партії українських соціал-революціонерів (УПСР) «**Звенигородська думка**», яку заснували члени штабу Вільного козацтва І. Капуловський, П. Демерлій, О. Титаренко та інші. Газета виходила з березня по травень 1918 року як орган товариства «Молода Україна» [43, 96]. В ній друкувалися документи Центральної Ради, що надсилались до повітових органів, розпорядження військового начальника, а пізніше – коменданта Звенигородського повіту М. Павловського, звернення місцевої адміністрації до населення.

На шпальтах характеризувалася тогочасна ситуація в селах Звенигородщини. Так, у квітні 1918 року, напередодні утворення в повіті осередків Вільного козацтва газета писала: «Прийшли з фронту «товаріщі» большевики і почали, яко люде добре навчені на фронті «соціалізму» російськими чорносотенцями, проводити свою програму «Що моє, то моє і що твоє – то теж моє», «...вони почали соціалізувати все народне добро і ділити між своєю компанією. Такі компанії позакладалися майже у кожному селі з 5–10 душ, які, озброївшись з ніг до голови гвинтівками, пістолями та бомбами, проводять досить вміло свої програми в життя... Анархія дійшлауже до найвищої точки... Уночі село не спить, бо йде стрілянина, товаріщі, голосно, напившись самогонки, б'ють в набат, скликають народ і баламутять його самими провокаційними чутками, діти та жінки перелякані плачуть – народ одичав...» [90].

Газета «Звенигородська думка» 5 травня 1918 року виступила проти приходу до влади гетьмана Скоропадського і скасування УНР, звертаючись до до жителів Звенигородського повіту: «Громадяне-хліборобе і робітники Української Народної республіки! Той гіркий час, про який вас попереджали, настав! Вороги народу, котрому Центральна Рада дала 3 і 4 Універсали, а через них землю без викупу, уже приготували для вас шибеницю! ... Хай живе Українська Народна Республіка!» [13]. На ці та інші антигетьманські виступи газети влада відредагувала заборонаю газети, про що київський губернський староста Чарторижський 1 червня 1918 року інформував Міністерство внутрішніх справ Української держави: «прийняті енергічні міри к придушенню анархії і в числі їх послідувала заборона видання газети «Звенигородська думка» [14, 6].

У грудні 1918 – січні 1919 рр. у Звенигородці виходила «соціалстична робітничо-селянська газета» «**Народня думка**» – яка видавалася місцевою філією УНС (Українського національного союзу – тимчасового об'єднання політичних партій та організацій, яке стояло в опозиції до гетьманського уряду). На її шпальтах містились матеріали про підготовку та здійснення антигетьманського повстання, викривальна інформація щодо гетьманського режиму, публікувались відозви Директорії, накази штабу республіканських військ, повідомлення про хід бойових дій тощо [43, 157].

Газета вміщувала також матеріали з проблем духовного відродження. У номері за 19 січня 1919 року член Звенигородської філії Українського національного союзу Віктор Речмед писав, що ним «примічено, що в державних установах м. Звенигородки як-то: скарбниці, судах, на пошті, не кажучи про міську думу та інших не скрізь ведеться діловодство на державній мові... З приводу цього, як член Союзу, прохаю бюро зробити нагадування всім установам і інституціям повіту, щоб вони не тільки проводили діловодство і розмову на державній мові, але й щоб подбали про прапор і портрети національних героїв і стояли як і належить на сторожі здобутих національних вольностей і прав» [62].

У липні 1917 року в Каневі почала виходити газета «**Канівські вісті**», засновником і редактором якої був Григорій Варавва – письменник, художник, громадський діяч, член РУП (свого часу він був одним із засновників газети «Каневская неделя»). На жаль, зберігся єдиний номер цієї газети від 25 серпня 1917 року (№ 6). Газета виходила під гаслом «Нехай живе федеративна демократична республіка і автономія України» і виходила щоп'ятниці чотири рази на місяць. Один примірник коштував 10 коп. У номері, що зберігся, міститься повідомлення про вибори до волосних народних рад (нового земства). Невідомо, скільки всього номерів вийшло, але газета відіграла значну роль у роз'ясненні політики Центральної Ради на місцях. Невдовзі Г. Вараву було обрано головою земства, та згодом він переїхав на роботу до Києва, а газета припинила своє існування [28, 112–119].

На сторінках місцевих газет, в тому числі не партійно-політичного спрямування, знаходив висвітлення процес пробудження і зростання політичної активності населення краю. Зокрема, широку підтримку знайшла ініціатива Центральної Ради, яка у перші місяці своєї роботи утворила Національний фонд, в якому мали зосереджуватися кошти на підтримку діяльності найвищого українського органу.

Підтримуючи цю ініціативу, газета «Звенигородська зоря» закликала жителів повіту: «...віддаймо свій одноденний заробіток, або прибуток і тим зміцнимо дорогу всім справу». Відгукнувшись на звернення жителі Лисянки під час Дня національного фонду 9 травня 1917 року зібрали 210 крб., а Звенигородки 21 травня – 300 крб. [16, 136]. У Чигирині 23 травня в Національний фонд було зібрано 550 крб. [25], а в Кам'янці 20 липня – 275 крб. [26].

Під впливом революційних подій значно поживалася газетна справа в Золотоноші, яка значною мірою відбиває загальноукраїнські тенденції. Вже 21 травня 1917 року вийшов перший номер газети «**Вісти з «Просвіти**», яку видавало очолюване Михайлом Домонтовичем (Злобінцевим) Золотоніське товариство «Просвіта». На перший

сторінці було вміщено звернення Комітету Національного Фонду, в якому йшлося про те, що «твориться нова організація вільної України. На чолі справи стали представники усього нашого народу, але без матеріальних засобів посунути її неможливо. Ми не маємо карбових (казених) коштів, ми не володіємо тими податками, що виплауємо до казни, і через те Центральна Українська Рада призначає День Національного фонду. Цим днем визначено Зелені свята». Звернення закінчувалося такими словами: «вільна Україна забезпечить усім людям, що живуть на її території, волю, братерство і хліб». Звернення на сторінках цієї ж газети підтримав «Золотоніський Керівничий комітет зборів на український фонд». В цьому ж номері Михайло Домонтович (Злобінцев) під криптонімом М. Д. опублікував статтю «Землякам-малоросам од українців» [24, 1].

Невдовзі випуск «Вістей з «Просвіти» припинився, і товариство «Просвіта» стало «у спілці з Повітовим та Городським комітетами та Золотонішським Кооперативним Товариством» почало видавати у червні 1917 року газету під назвою «**Вільне слово**». Газета виходила двічі на тиждень російською та українською мовами під гаслом «Хай живе національно-територіальна автономія України в федеративно-демократичній Росії. Земля і воля народам!» [43, 43]. Газета мала проукраїнське спрямування й фактично була трибуною Української Центральної ради та «Просвіти», приділяючи значну увагу саме діяльності УЦР, її перемовинам з Тимчасовим урядом, ідеї автономії України. Кожен випуск починався з передової статті. Новини розміщували в рубриках «Хроніка», «Вісти з повіту», «Війна», «Що за межами України». Окремо функціонувала рубрика «Лист до редакції». Автори здебільшого підписувались псевдонімами та криптонімами: Степо-вик, В-н, Лесь. Також до газети дописували К. Федоровський, С. Конак, А. Си-зіон [29, 287].

Матеріали часопису відбивали загальносуспільні настрої і чутливо реагували на їх зміну. Револьюційне піднесення перших номерів змінилося розчаруванням і більш критичною оцінкою політичної ситуації. Узагальнена думка

редколегії і місцевої громадськості викладалася у передових статтях газети. Зокрема, в одній із передових статей влітку 1917 року зазначалося: «Українська справа знову стала на місці. Здається, ми маємо вже багато і разом з тим – нічого. Єсть Центральна рада і Генеральний секретаріат. Центральна рада з'являється неначе б то краєвим органом управління, а Генеральний секретаріат – українським міністерством. А на ділі ні Центральна рада, ні Генеральний секретаріат не мають ніякої власти» [47, 1].

У наступній передовиці робиться висновок, що «пройшли ті часи, коли всі були захвачені українським рухом. Ті часи були радісними часами, нікому на думку на спадало, що у нас на дорозі є багато ворогів, що з ними доведеться тяжко боротись... Над нашими українськими домаганнями сміються, над нами глузують і погрожують» [48, 1].

І наступні матеріали газети пронизані відчаєм і стурбованістю долею України. У передовій статті «Маски зняті» в № 34 за 1917 рік коментується: «Маскарад революції закінчився, маски зняті... Довго сподівалась Україна, що демократія, яка на своєму прапорі пише «самовизначення народів», визнає, нарешті, це право й за народом України, але шкода – надії немає більше в нас» [49, 1]. Українське питання постійно було присутнє і в авторських публікаціях золотоніської газети «Вільне слово», що засвідчується навіть заголовками статей – «Земля і автономія» [50, 2], «Чому москалі бояться відділення України» [51, 2], «Чи може стати Україна самостійною» [52, 1].

Тема створення української армії порушувалася у статтях «Про українське військо» [53], «Про похорон козаків полку імені Богдана Хмельницького» [50]. У газеті було надруковано текст «Присяги вільного козацтва» [52], «Відозву Всеукраїнського козачого з'їзду до селян та козаків України» [54].

Часопис послідовно висвітлював актуальні проблеми духовного відродження, налагодження просвітницької роботи в місті Золотоноша та повіті. У № 3 було надруковано статтю «Золотоніський патріотизм», в якій ставилось питання про друкування книжок для селян українською мовою: «Друкар-

ні не встигають друкувати, книгарні не встигають продавати, а селянин і солдат купують усе і читають, читають, помалу серйозно вдумуючись». Цій же темі була присвячена стаття «Нові книжки Золотоніського видання»: «Воля друкувати українські книжки прийшла несподівано. У Києві, Катеринославі, Полтаві не були готові друкарні для друку книжок, бо не було букв і паперу. Потрохи достали. Тепер жваво пишуться і друкуються книжки. Тисячами їх продають у книгарнях, а проте на всіх не настачиш» [55].

У листопаді 1917 року з'явилося ще одне періодичне видання – газета «**Молоді сили**», яку було заявлено як «орган Союзу учащихся средней школы г. Золотоноши» (відповідальний редактор В. Ржезников). Матеріали друкувалися українською і російською мовами [43, 151].

Широкою жанрово-тематичною різноманітністю відзначалася переважно російськомовна черкаська газета «**Черкасская воля**», перший номер якої побачив світ 14 червня 1917 року під редакцією С. Березницького. Часопис позиціонував себе як «газета политическая, общественная и литературная» і в кожному номері мав невиразне гасло «кто сеет смуту, тот враг народа» [43, 242].

Судячи з коротких інформацій про заходи черкаського осередку Партії народної свободи*, що траплялися на сторінках газети, вона була пов'язана з цією політичною силою. Так, у номері за 6 липня повідомлялося, що 19 липня о 8-й годині вечора у приміщенні жіночої гімназії відбудуться збори членів Партії народної свободи для складання списків кандидатів в гласні міської думи. При цьому підкреслювалося: «в виду важности вопроса приглашают всех записавшихся в партию обязательно явится» [270].

За своїм змістом газета охоплювала широкий тематичний спектр публікацій, які торкалися переважно місцевого життя Черкас та ближніх населених пунктів – діяльність органів місцевого самоврядування та громадських організацій, стан

* До 1906 року – Конституційно-демократична партія («кадети») – впливова загальноросійська ліберальна партія, ідеї якої мали поширення в середовищі наукової інтелігенції.

справ у міському господарстві, театральна та культурно-освітня хроніка, літературні справи місцевих авторів, випадки правопорушень тощо. Читачі інформувались також про рішення Тимчасового уряду, події в Росії та за кордоном, на фронтах Першої світової війни.

Основні рубрики – «Телеграммы», «Письма с фронта», «Вести и слухи», «Проишествия», «Письмо в редакцию», «Хроника», «На злобы дня», «Маленький фейлетон», «Внешние события», «Театр Яровой», «От редакции».

З газети жителі Черкас дізналися про містечкові новини – відкриття в місті метеобюро, постановку Гамлета в театрі Ярової [271], переведення годинників з 1 вересня 1917 року на годину вперед [272], розклад руху поїздів і пароплавів.

У 1917 році в Чигирині один раз на тиждень виходила газета «**Чигиринські вісті**» (редактор Андрій Гуля) [43, 245]. Її випуск налагодили повітова «Просвіта» разом з повітовими організаціями Української селянської спілки та Української учительської спілки. Газета виходила під гаслом «Нехай живе Українська Народна республіка!» і мала чітко виражене українське спрямування [262]. На її шпальтах висвітлювалися суспільно-політичні події та хроніка місцевого життя.

У першому номері часопису за 13 листопада 1917 року вміщено статут Вільного козацтва, яке напередодні провело свій з'їзд у Чигирині. Під рубрикою «Вимітка з протокола» подана інформація про засідання 6 листопада 1917 року козачої ради Чигиринського повіту, обраної 5 листопада на повітовому з'їзді Вільного козацтва. Рада доручила отаману Н. Солоньку організувати бойовий козацький курінь, включивши до нього по одному чоловікові від села. Також вирішили «всіх здатних до організації вільного Козацтва прохати організувати громади Вільного Козацтва, де можливо».

З коротких повідомлень цього ж номера дізнаємося, що в умовах анархії у повіті посилилась злочинність і почастишали випадки мародерства та крадіжок. Здійснено спробу вбити директора цукрозаводу в Старій Осоті, коли він ловив

злодіїв. У селі Бандуровому із споживчої лавки украдено 250 карбованців грошей та мануфактури на 200 карбованців. У Голиківській економії вкрадено 300 пудів хліба [261].

Газета продовжувала висвітлювати тему Вільного козацтва, опублікувавши 29 листопада постанови Першого з'їзду Вільного козацтва, що відбувся в Чигирині [260].

На початку грудня 1917 року в селах повіту відбулися мітинги й маніфестації з нагоди оголошення III Універсалу Центральної Ради. У Суботіві 1 грудня відправили панахиду по Богдану Хмельницькому і Тарасу Шевченку та провели мітинг за участі Суботівської сотні Вільного козацтва. На сотенному жовто-блакитному прапорі було написано: «Ще не вмерла на Україні / Ні слава, ні воля, / Ще нам, браття молодці, / Усміхнеться доля!». Про ці події у невеличкому дописі до газети «Чигиринські вісті» писав сам суботівський отаман Вільного козацтва Свирид Коцур [262].

«Чигиринські вісті» інформували читачів про різні новини місцевого життя – створення товариством «Просвіта» фонду для будівництва Народного дому в Чигирині, проведення осередком Української партії соціалістів-революціонерів 20 грудня 1917 року концерту-мітингу [263], відкриття у Чигирині змішаної гімназії [264].

Відомо, що у 1919 – на початку 1920 рр. в Чигирині виходила також газета місцевої організації партії боротьбистів (Українська комуністична партія) – «**Червоний боротьбист**» [19, 137].

У добу революції на Черкащині виходило багато більшовицьких та прорадянських газет: в Умані, Черкасах, Каневі, Золотоноші, Звенигородці виходили газети з популярною у той час назвою «**Вісті**» як органи повітових військово-революційних комітетів, чи виконкомів рад робітничих, селянських і червоноармійських депутатів та комітетів КП (б) [20]. У Золотоноші виходила газета «**Голос труда**» – орган Золотоніської ради робітничих і солдатських депутатів, Золотоніської ради робітничих депутатів [21]*.

* Більш детальний огляд партійно-радянської преси – у наступному розділі.

Варто згадати й те, що у січні 1919 року, коли підрозділи Армії УНР під час Першого Зимового походу звільнили Умань, то при армії перебувала і редакція газети «Україна» на чолі з її редактором П. Певним. Редакція підготувала і видала в Умані 5 номерів газети загальним тиражем близько 20 тисяч примірників. В них було вміщено інформаційно-агітаційні матеріали, військові накази, інші документи і повідомлення [273, 88]. Значна частина номерів газети розійшлася серед місцевого населення.

Роглядаючи газетну періодику 1917–1921 рр. не можна обійти увагою питання цензури щодо преси. До тиску на неугодні газети вдавалася, зокрема, гетьманська влада. Мали місце випадки навіть закриття видань (як це було із «Звенигородською думкою», про що йшла мова вище) [14, 6].

Рішучий протест проти запровадження гетьманською владою цензури висловили учасники Всеукраїнського з'їзду діячів преси, який проходив у Києві на початку червня 1918 року. Від імені з'їзду група журналістів передала Раді Міністрів записку з протестом проти арештів редакторів газет, інших діячів преси. Також було створено Всеукраїнський комітет захисту преси, до якого від редакції газети «Уманское слово» було обрано Я. Епінгера. А до правління створеної Всеукраїнської професійної спілки журналістів було обрано С. Духовного – працівника ще однієї уманської газети «Свободный голос» [71, 171].

* * *

Таким чином, в роки Української революції 1917–1921 рр. на Черкащині значного розвитку набув випуск газет. Серед газет краю, що виходили у повітових містах, переважали видання державного та партійно-політичного спрямування, які здійснювали інформаційне забезпечення діяльності органів місцевої влади та осередків політичних партій. Одні з них представляли українські органи влади та політичні

сили національно-демократичного спрямування, інші – більшовицькі партійні осередки та органи радянської влади.

Вперше масово почали виходити україномовні газети та інші періодичні видання, які містили широкий спектр тематичної інформації, як офіційного характеру, так і повсякденного життя. Газетна періодика доби революції стала важливою складовою національно-культурного та громадсько-політичного життя краю.

У тогочасній національно-демократичній пресі активно відстоювалася ідея української державності, знаходили відбиття питання місцевого та загальноукраїнського політичного життя, а також проблеми економіки та гуманітарної сфери. Значна увага приділялася хроніці місцевих подій, інформації про події за кордоном. На шпальтах українських газет всебічно висвітлювалися процеси відродження української національної культури, діяльність товариства «Просвіта», бібліотек, закладів освіти, видання літератури.

Більшовицькі газети, головною метою яких було ідеологічне забезпечення утвердження радянської влади, на своїх шпальтах висвітлювали діяльність більшовицьких партійних осередків, органів радянської влади, спрямовану на реалізацію політики «воєнного комунізму». З класових позицій розглядалися питання аграрних відносин, промислового виробництва, організації освіти та культурно-мистецької роботи.

ПЕРШІ РАДЯНСЬКІ ГАЗЕТИ

Ще у 1903 році в Умані у підпільній друкарні було передруковано два номери нелегальної газети марксистського спрямування **«Іскра»** – органу Російської соціал-демократичної робітничої партії. Однак місцеві більшовицькі та близькі їм за змістом газети на Черкащині почали виходити лише після революції 1917 року.

До таких газет, що з'явилися у той час, можна віднести **«Голос труда»**, що почала виходити у Золотоноші й позиціонувала себе як «робітнича та селянська газета». Виходила двічі на тиждень російською мовою. Перший випуск видання побачив світ 24 травня 1917 року. Видавцем газети значилася Рада робочих та селянських депутатів (№№ 1–53), згодом – Рада робочих депутатів. Усього вийшло 57 випусків, останній номер «Голоса труда» вийшов 16 грудня [29, 288].

Першою ж суто комуністичною газетою за не підтвердженими даними вважається газета **«Знамя коммунизма»** – орган «Черкаського підпільного окружкому КП України», перший номер якої вийшов у Черкасах (за іншою версією – в Умані) 5 листопада 1918 року. Однак жодного примірника газети в архівах та бібліотеках (в тому числі і колишнього Союзу) не виявлено.

Розгалужена ж мережа більшовицьких газет почала формуватися в 1919 році, коли на території краю остаточно утверджувалася радянська влада, яка надавала важливого значення пресі. У повітових містах започаткувався випуск періодичних видань партійних комітетів, рад, профспілок. Почали виходити схожі як за назвами (які часто змінювалися), так і за змістом газети. Переважно це були однотипні «Известия», а згодом – україномовні «Вісті». У Черкасах – **«Известия уездного Совета рабочих, крестьянских и казацких депутатов Черкащины»** (1919), **«Вісті Черкаського повітового виконавчого комітету Ради робітничих, селянських та червоноармійських депутатів»** (українською мовою, 1920), [91, 544].

У Звенигородці виходили газети **«Вісті Звенигородського повітового виконавчого комітету Рад, повітового парткому і повітового бюро профспілок»** (1919–1921) [91, 504], **«Вісті»** – орган Звенигородського повітового військово-революційного комітету і повітового комітету Комуністичної партії більшовиків України (відповідальний редактор С. Зорін) із сторінками для молоді і робітниць [43, 53], а також певний час виходила газета **«Комуна»** – орган повітового військового ревкому (1919) [92, 144].

Більшовицька преса у Золотоноші була представлена газетою **«Вісті Золотоніського повітового виконавчого комітету Ради робітничих, селянських та червоноармійських депутатів і Золотоніського повітового комітету Комунистичної партії (б.) України»** (українською і російською мовами, 1920), а також **«Вісті Золотоніського повітового ревкому»** (1920) [91, 505]. Певний час з лютого по серпень 1919 року у Золотоноші виходила газета **«Український комунар»** [151].

У Корсуні, який із 1920 року був центром Канівського повіту, виходила газета **«Вісті Канівського повітового ревкому та повітового комітету Комуністичної партії (більшовиків) України»** (1921) [20, 47].

Розмаїтість газетної періодики у 1919 – початку 1920-х рр., яка відбивала часту зміну політичної ситуації, можна простежити на прикладі Умані. Тут 11 березня 1919 року, в день відновлення у місті радянської влади, вийшов перший номер щоденної більшовицької газети **«Известия военно-революционного комитета г. Умани»**. А вже 11 квітня 1919 року уманський ревком передав владу Раді робітничих депутатів й газета не пізніше 1 травня змінила назву на **«Известия исполкома Советов рабочих депутатов г. Умани»**. 24 травня газета вийшла під назвою **«Известия исполкома Совета рабочих и крестьянских депутатов г. Умани»**, а з 17 червня – **«Известия исполкома Совета рабочих и крестьянских депутатов Уманщины»**. З 23 по 27 липня міська газета більшовиків виходила під назвою **«Красная правда»**.

Втім уже 8 серпня більшовики залишили Умань під натиском Армії УНР і газета перестала виходити. 2 вересня Червона армія знову оволоділа містом, але 24 вересня знову віддала його, на цей раз Добровольчій армії генерала Денікіна. Більшовики змогли знову взяти Умань лише 15 січня 1920 року та відразу відновили вихід газети під назвою **«Вісті Уманського ревкому»** (1920), а потім – **«Вісті ревкому і парткому Уманщини»** [95]. З січня 1921 року уманська газета виходила під назвою «Вісті», у серпні-вересні 1921 року – **«Вісті повітвиконкому і повіткому КП (б) У Уманщини»** [96, 133–134]. Газетну палітру Умані й повіту доповнювали газети, що видавалися військовими частинами, що дислокувалися в місті – **«Голос прозревшого»** і **«Вісті»** (політуправління 14-ї радянської армії) [20, 65–69].

Більшовицькі й пробільшовицькі газети перших років радянської влади друкували інформаційні матеріали про партійні справи та роботу місцевих органів влади.

Так, газета «Известия исполкома Совета рабочих и крестьянских депутатов Уманщины» від 17 червня 1919 року повідомляла, що до Умані прибуло 12 політпрацівників для ведення агітації, 9 з яких виїхали в села повіту, а 3 «займуться роботою на міських заводах і фабриках». У цьому ж номері містилася інформація про те, що 15 червня відбулися загальні збори уманської організації партії більшовиків, на яких розглядалися питання про вибори представників від робітників до виконкому, а також обрання партійного комітету. При цьому була прийнята постанова про те, що члени парткому не можуть займати відповідальних посад у відділах виконкому з тим, щоб могли більше уваги приділяти партійній роботі [93].

У радянських газетах 1920-х років ще трапляються фактологічні матеріали, у яких йдеться про селянський повстанський рух.

Зокрема, з інформації «З матеріалів повітового робітничо-селянського з'їзду» звенигородської газети «Вісті» за 22 червня 1920 року дізнаємося про не контрольованість ситуації більшовиками у Виноградській і Боярській волостях Звени-

городського повіту. Там ситуація була підвладна селянсько-повстанським загонам на чолі з отаманом Квітковським. У відповідь на наказ Звенигородського повітового військового комісара про призов на військову службу до Червної армії від 3 серпня 1920 року селяни призовного віку залишали домівки і поповнювали повстанські загони [330, 23–24].

Партійно-радянська преса інформувала читачів про дії органів радянської влади. Газета «Известия уездного Совета рабочих, крестьянских и казачьих депутатов Черкащины» від 26 липня 1919 року повідомляла про те, що «на засіданні волосної Ради Хлестунівської волості з питання про церковну землю під озимі посіви 1920 року постановили: священику і псаломщику дати по одній десятині польової землі, всю ж іншу землю поділити між бідним населенням» [94].

Про «Тиждень транспорту» на станції Христинівка йшлося в матеріалі газети «Вісті ревкому Уманщини» від 13 березня 1920 року. На нараді під головуванням районного комісара Копова було прийняте рішення про організацію «Тижня транспорту» з 15 по 22 березня. У прийнятій постанові зазначалося, що «всі товариші робітники служби, тяги й шляху, що зараз несуть 8-годинний день, продовжать добу праці на 1 годину в цей «тиждень». Писарі збільшать свій робочий час – з 6 до 8 годин. Крім того, ухвалено, що всі службовці Христинівського району повинні один день в тиждень присвятити розчистці шляху і підвозу дров. Ухиляючихся від праці постановлено лишити продовольчого пайка і утримання за лютий місяць» [97].

Про тимчасове перенесення губернського центру з Києва до Черкас 4 травня 1920 року інформувала газета «Вісті Черкаського повітового виконавчого комітету Ради робітничих, селянських та червоноармійських депутатів»: «Учора відбулося об'єднане засідання членів Київського губкому, губернського виконкому і Черкаського повітового виконкому. На засіданні вирішено, що Черкаси тимчасово являються губернським центром.

Губвідділи залишаються в Черкасах і проводять працю в губернському масштабі, користуючись місцевим технічним апаратом» [98].

Такий статус Черкаси мали з 7 травня по 13 червня 1920 року у зв'язку з оволодінням Києвом польсько-українськими військами. У цей час у Черкасах виходила і відповідна газета **«Вісті Київського губерньського і Черкаського повітового ревкомів»**, яка висвітлювала роботу партійних осередків та хроніку місцевого життя [43, 48]. Зокрема, у номері за 6 червня повідомлялося, що розгорнуто широку роботу в селах повіту організаційну, агітаційну, культурно-просвітню, інформаційну. До цього часу зорганізовані райпарткоми, що сіткою вкривають повіт, в таких пунктах: Степанки, Мошни, Сміла, Городище, Бобринська і В'язівка, комосередки – Леськи, Ротмистрівка, Мліїв і Шелепухи. Крім того, є декілька комосередків ще не зареєстрованих в зв'язку з тим, що остаточно не вив'язаний напрямок роботи всіх їх членів. Зараз ведеться робота по диференціації села через організацію на повіті комітету неможливих селян, причому вся увага звертається на поширення класової свідомості неможливого трудового елемента села...

Також проводиться широка культурно-просвітня робота силами партії на селі по справі відкриття клубів, хат-читалень, книгозбірень, улаштування концертів, мітингів та інформацій через посилку періодичної преси, партійних кур'єрів» [99].

Тема місцевого життя крізь призму класової боротьби займала провідне місце на шпальтах й інших газетах. Так, «Вісті ревкому Уманщини» за 8 липня 1920 року писали, що «в повіті ведеться велика робота з організації комітетів неможливих селян. У Торговицькій волості організовані комітети в селах Дубовій та Торговиці. Організовані вони також в селах Текучий, Фурманці, Ропотусі й Шаріно Бабанської волості.

Комітети ведуть величезну роботу з спекуляцією, ведеться підготовча робота до одібрання кулацьких земель для роздачі бідності. У більшості сіл організовані комосередки направляють роботу комітетів». Далі газета інформує про стан справ

в Христинівській волості – «проводиться реєстрація військово-возобов'язаних, закінчено облік коней, розпочато організацію народних судів» [100].

В одному з наступних номерів «Вісті Уманського ревкому» в такому ж дусі подають інформацію про конференцію селян Тальнівської та Мошурівської волостей Уманського повіту «по земельному і продовольчому питаннях та радянському будівництву». З агітаційним наголосом зазначається, що «по біжучому моменту ухвалено приєднатися до резолюції другої повітової конференції і всякими засобами підтримувати Радянську владу і виконувати всі її розпорядження і накази». На конференції висловлено «побажання аби волосні та сільські комітети, де їх ще нема, обрати, а де є, та не відповідні – переобрати, а також якнайскоріше згідно інструкції утворити комітети незаможних селян».

Суспільно-політичну атмосферу того часу відбивають прийняті конференцією селян резолюції. Одна з них проголошувала, що «селянство піде назустріч продовольчій політиці УРСР і по можливості виконає державний розподіл хліба, а всі лишки його з охотою віддасть державі для голодного робочого люду по твердій ціні, з умовою одержати теж по твердій ціні необхідні речі, а головне сіль».

Опублікована в газеті резолюція з питання про міліцію, констатувала: «завдяки частій зміні влад на Уманщині, весь час не було твердої влади, наслідком чого є страшенно розповсюджений бандитизм. Бандити, з одного боку, прикриваються ідеєю незалежності України, а з другого – більшовизмом і навіть проходять в ряди Червоної Армії і міліції. Всім бандитам, яким лозунгом вони не прикривались би, об'являється рішуча боротьба, а для того необхідно нам утворити тверду владу, організувати міліцію, яка б відповідала своєму призначенню». Конференція ухвалила негайно направити з кожної волості по 15 чоловік для губерньського міліцейського полку.

Селяни також вирішили, що «весь самочинно нарубаний ліс куркулями та селянами повинен бути взятий на облік, і з якого лісу виявиться лишок, то лишок відбирається і дається

бідним, або повертається на будову народних хат та шкіл». Крім того ухвалили «поправляти загальними силами все, що має громадське значення, як школи, шляхи, греблі» [101].

Класову суть більшовицької ідеології та заходи, спрямовані на її утвердження на місцях відбивали й інші матеріали тогочасних газет. Так, газета «Вісті Черкаського повітового ревкому» за 21 липня 1920 року повідомляла, що у Городищі «18 липня пройшов з'їзд безпартійної селянської молоді Городищенського району. На з'їзді присутні були біля 80 чоловік. Були представники Млієва, В'язівка, Хлистуївки, Старосілля. Ухвалена резолюція про те, що всі робітники на місцях повинні вжити всіх заходів до утворення по всьому району коммолів і організації партійної школи» [102].

Характерним для того часу пафосом були позначені матеріали цієї ж газети про утворення комітетів незаможних селян в селах Миропілля і Черепин Черкаського повіту. Резолюції зборів селян цих сіл закінчувалися гучними гаслами «Хай живуть комітети незаможних селян на погибель куркулям!», «Хай живе влада Рад!», «Хай живе Всесвітня Федерація Радянських країн!» [103].

Про те, що у Шаульській волості Уманського повіту «по всіх селах організовано комнезами» повідомляла газета «Вісті ревкому Уманщини» за 22 серпня 1920 року. З цього ж номера дізнаємося, що у селі Коржова Ладижинської волості «відбулися загальні збори комосу (комуністичного осередку – *авт.*), де вирішено влаштувати читальню та допомогти організації прокатної станції хліборобського знаряддя» [104].

У перших радянських газетах знаходила висвітлення тема вшанування пам'яті Т. Г. Шевченка на Черкащині. Так, золотоніська газета «Український комунар» у березневому номері 1919 року вмістила наказ Золотоніського ревкому від 27 лютого в якому наказувалося «в день роковин народження та смерті Славетного Співця про волю Т. Г. Шевченка 10 та 11 березоля нового стиля 1919 року, праці не проводить». У свою чергу комісар освіти Золотоніського повіту, звернувся до керівників шкіл: «Прошу вжити заходів, аби 10 та 11 березоля у всіх школах повіту було урочисто святковано

пам'ять генія України Т. Шевченка. На ці дні учні мусять бути звільнені від науки» [152].

У наступних номерах газети повідомлялося про відзначення Шевченківських днів у Золотоніському повіті. Військовий комісар Білоусівської волості Лістровий повідомляв: «10 березоля збулось урочисте святкування пам'яті батька Т. Г. Шевченка. По селах Білоусівської волості були відслужені молебні, де було багато людності, всі службові особи після закінчення молебня, палко привітали присутніх. Від усієї людності і волості привітаю і окликаюсь до Вас, товариші борці за владу і волю трудящихся» [153]. У «Хроніці» із села Великий Хутір повідомлялося, що «в дні народження і смерті славетного співця України Т. Г. Шевченка у нас в селі в помешканні теж відбулось урочисте свято. За кілька день до цього склалась нарада селян і учителів місцевої школи, котра намітила програму і розподілила між собою працю» [154].

Упродовж 1921–1922 рр. партійні комітети, прагнучи зміцнити свої позиції засобами преси, урізноманітнювали форми і методи агітації і пропаганди, зокрема використовуючи стінні друковані газети УкрРОСТА (Українське бюро Російського телеграфного агентства). УкрРОСТА мало губернські та повітові відділення. Такі відділення у 1920 році діяли й випускали стінні газети в Умані [43, 235] та Золотоноші [43, 214], у 1921 році – у Черкасах [105, 158] і Звенигородці. У Звенигородці того ж року виходив бюлетень ЗвенУКРОСТА і почала виходити стінна газета РАТАУ «Сerp і молот» [105, 144].

Стінні газети УкрРОСТА завдяки стислому викладу матеріалу й загальнодоступності сприяли швидкому поширенню інформації серед місцевого населення. Незважаючи на виразну заангажованість у висвітленні суспільно-політичних тем та мовно-стилістичну нефаховість, тиражовані стіннівки в умовах відсутності інформаційної альтернативи справно виконували завдання, покладені на них більшовицькою ідеологією.

За своїм змістом газети УкрРОСТА від інших більшовицьких газет відрізнялися хіба що лаконічністю матеріалів. Увага читачів приверталася до актуальних для радянської влади питань. Так, стінна газета Уманської районної філії УкрРОСТА від 14 вересня 1920 року інформувала, що «12 і 13 вересня в Умані відбувся з'їзд представників комнезамів Уманщини. Присутніх було біля 80 делегатів, представники всіх волостей повіту, де комнезами вже організовані.

Настрій з'їзду був надзвичайно бадьорий.

Представники з'їзду роз'їхались по селах для вибору делегатів на з'їзд комнезамів: губернський в Києві – 25 вересня й Всеукраїнський в Харкові – 15 жовтня. На губернський з'їзд від кожної волості по 2 чоловіки, на Всеукраїнський – по 1 чоловіку» [106].

З наступного року тиражована стінна газета Уманської районної філії УкрРОСТА виходила під назвою **«Красный труд»** і містила велику кількість невеликих і безсистемно підібраних агітаційно-інформаційних заміток про місцеве життя, а також міжнародні події. Так, газета за 20 січня 1921 року рясніла такими заголовками: «В детях – наше будущее», «Победим разруху», «Польша вооружается», «В Польше тревожно», «Переговоры с Румынией», «Врангелевцы продались», «Кожа и стекло», «На помощь рабселькору», «Бесплатное лечение» [112].

Матеріали місцевих радянських газет переконують, що утвердження радянської влади на селі супроводжувалося надзвичайною жорстокістю. Цьому сприяв введений інститут відповідачів – осіб, які згідно рішень радянської влади мали відповідати за дії повстанських загонів на певній території. Так, звенигородська газета **«Селянська біднота»** від 1 липня 1922 у кореспонденції «Нова жертва бандитів» року повідомляла, що у відповідь на вбивство в селі Єрки голови сільської ради Шкуренка було розстріляно шість відповідачів з числа заможних селян – Й. Пехоту, П. Мартиненка, Х. Дрошенка, І. Курінного, К. Шкуренка, С. Поліщука [330, 24–25].

ОКРУЖНА ПРЕСА

Подальше формування мережі газетної періодики на території сучасної Черкаської області узгоджувалося з новим адміністративно-територіальним поділом України, який було запроваджено з 12 квітня 1923 року. Було утворено Черкаську (з 1927 року – Шевченківська), Уманську, Золотоніську (у 1925 році розформована) та Корсунську (згодом стала називатися Шевченківською, а в 1925 році була розформована з передачею районів до Білоцерківської, Уманської та Черкаської округ) округи. До названих округ увійшли утворені у 1923 році райони.

У нових адміністративно-територіальних одиницях почали виходити підпорядковані партійним комітетам газети. Так, головним періодичним виданням Черкаської округи стала газета **«Шлях революції»** – орган Черкаського окружного комітету КП (б) України, окрвиконкому і окрпрофбюро. Виходила вона з січня 1923 року до 1924 року (до липня 1923 року називалась **«Путь революции»**) щодня обсягом 4 сторінки форматом А-2. Тираж становив 2500 примірників. Редактори – В. Фурер, М. Горінський [107].

Великий формат та щоденний випуск давав змогу вміщувати на її шпальтах великий обсяг різноманітної інформації – від детальної місцевої хроніки до розлогих міжнародних оглядів. Перші сторінки часопису, як правило, присвячувалися актуальним для влади проблемам життя Черкаської округи та міжнародним новинам. Так, у номері **«Шляху революції»** за 1 серпня 1923 року на першій сторінці половину газетної площі займають дві великі статті **«До податкової кампанії»** та **«Новий врожай»**, підписані, напевне, псевдонімами **«Б. Вологдін»** та **«Світлов»**.

На другій половині сторінки цього ж номера під рубрикою **«Останні вісті»** подано зарубіжну інформацію в підрубриках – **«В Німеччині»** (**«Критичний стан в Берліні»**, **«Французи продовжують наступ»**, **«Син німецького цісаря готує**

переворот», «Страйки ростуть»), «В Польщі» («До виборів сейму», «Польща не вступає до складу Малої Антанти», «Польща боїться німецької революції», «Як захищаються в Польщі національні меншини»), «В Болгарії» («Фашисти гуляють», «Болгарські репресії над комітетом Червоного Хреста», «Судять комуністів»). Підбірка зарубіжних новин вміщена також під рубрикою «Ріжні звістки» [149]. Зарубіжна інформація частково розміщувалася також і на другій сторінці газети.

Розвороти газети заповнювалися матеріалами різної тематики, які подавалися під постійними рубриками «Сільське господарство», «Робітниче життя». «По Черкащині», «По Радянській землі», «Хроніка».

Рубрика «Сільське господарство» наповнювалася оглядово-аналітичними матеріалами про стан та проблеми аграрного виробництва, інформаційними замітками із сіл округи. Наприклад, у номері за 5 вересня 1923 року під загальним заголовком «Матусівський район» подано невеликі замітки «Районна кооперація», «Продподаток», «Ветеринарія», «Медично-санітарний стан району», «Шкільні договори», «Раддисципліна» та інші повідомлення [162, 3]. А у номері за 23 вересня 1923 року вміщено короткі інформації про тваринництво та торгівлю у селі Лузанівка Кам'янського району [161, 4]. Увагу читачів привертало поради та рекомендації щодо ведення господарства на селі.

Під рубрикою «Робітниче життя» друкувалася інформація з промислових підприємств Черкас, Сміли, Кам'янки, інших населених пунктів.

З газети читачі дізнавалися про культурно-мистецькі новини. У номері за 18 серпня 1923 рік під рубрикою «Культура й мистецтво» у замітці «До вивчення Черкащини» йшлося про те, що 1 липня 1923 року у Черкасах було утворено окружний комітет охорони пам'яток мистецтва, старовини й природи (Окропис). Зазначалося, що «основні завдання Окропису такі: а) учот і охорона пам'яток мистецтва, старовини й природи; вивчення Черкащини в природничому, соціально-економічному та історично-культурному від-

ношенні і взагалі краєзнавство». В іншій замітці «З життя Черкаського музею» повідомлялося, що у липні 1923 року у музеї побував 371 відвідувач, з них 358 у складі 20 екскурсій [155]. 23 вересня 1924 року газета повідомляла, що «на початку 1924 року при Черкаських педкурсах гуртком молодих початкуючих письменників закладено літературну студію «Плуг», яка розпочала свою роботу, налічуючи 6 чоловік» [156].

У матеріалах на тему охорони здоров'я наголошувалося на необхідності посилення роботи з профілактики та лікування туберкульозу, скарлатини, венеричних хвороб, які були в той час поширені в окрузі. Цій же темі присвячувалися і санітарно-просвітницькі виступи газети.

Четверта сторінка газети відводилася під оголошення та рекламу, включаючи інформацію про окремі рішення органів влади округи та міста. Практикувалися агітаційні оголошення щодо збору коштів на зміцнення Робітничо-селянської Червоної армії, зокрема на будівництво літаків – «На збудування Червоної Повітрофлоти».

У рубриках «Листи робітників», «Що нам пишуть», «Поштова скринька» систематично оприлюднювалися листи читачів газети та коментарі до них.

У газеті відповідно до більшовицької політики войовничого атеїзму публікувалися антирелігійні матеріали з такими заголовками «Геть пута релігійного дурману!», «Геть релігійний дурман!» тощо.

Приділялася увага популяризації і самої газети. В кожному номері поруч із заголовком – умови передплати. Періодично на першій та інших сторінці вміщувалася реклама «Передплата на щоденну газету «Шлях революції продовжується. Умови дивись в заголовку», оглядово-аналітичні статті «Газета на селі – село в газеті».

Час від часу редакція оголошувала конкурси на кращу замітку до газети. Так, у серпні 1923 року було оголошено конкурс на кращі замітки у трьох номінаціях: для вчителів – «Про становище культосвітніх справ села», для всього селянства – «Про життя села у всіх його галузях», для сель-

комуністів – «Про партійне життя своєї організації». Переможці нагороджувалися бібліотечкою вартістю 15 крб. [160, 4].

Щодо поліграфічного рівня газети «Шлях революції», то він, як і в усіх тогочасних газет був низьким, оскільки друкарське обладнання було застарілим і зношеним, папір теж був низької якості. Звичним явищем були граматичні огріхи і помилки. Ілюстративний ряд зводився до примітивних рисунків.

У 1925 році газета «Шлях революції» отримала назву **«Робітничче-селянське око»** і продовжувала виходити щоденно (в окремих випадках – тричі на тиждень) обсягом 4–6 сторінок [108]. У поле зору щоденної з великим обсягом газети висвітлювалися різні аспекти життя округи. Вперше у 1925 році на шпальтах газети з'явилися фотознімки (поки що про центральні події – з'їзди, наради тощо), кліше яких, до газет, напевне, надсилалися централізовано.

Перший номер «Робітничче-селянського ока» вийшов 1 вересня 1925 року. Він відкривався передовою статтею «Наші завдання», в якій окреслювалися напрями роботи оновленого часопису. Зокрема, наголошувалося (напевне, від імені окрпарткому) на необхідності «за допомогою газети повести рішучу боротьбу зо всіма тими, хто ще й до цього часу не зрозумів, або не хоче розуміти постанов партії, хто замість того, щоби переконувати, командує. За допомогою селянського активу ми поведемо рішучу боротьбу з бюрократизмом, волокитою та іншими недоладностями наших державних та громадських організацій».

Інша стаття першого номера мала промовисту назву «Зміцнюйте та розповсюджуйте» і містила поради й рекомендації щодо поширення та популяризації газети серед населення. Серед них і таке дещо незвичне застереження про те, що «необхідно вести найрішучішу боротьбу з вільними і невільними шкідниками газет, щоб не було випадків вживання їх на курева по сільрадах, як це ми часто маємо» [163, 1].

Газета з новою назвою в цілому зберігала концепцію попередниці – газети «Шлях революції». З деякими змінами збереглося більшість рубрик та їх зміст. У них знаходили відображення реалії середини 1920-х років, коли вже відчувалися позитивні зміни впровадження нової економічної політики (НЕПу), тривав процес українізації. Загострення класової боротьби і трагедії Голодомору та політичних репресій були ще попереду.

Як і раніше, значна увага приділялася висвітленню подій за кордоном, які подавалися крізь призму зовнішньої політики радянської держави. Подавалась інформація про діяльність комуністичних партій, профспілковий рух в різних державах світу.

Повсякденність Черкаської округи висвітлювалося у провідних рубриках газети з однотипними назвами – «Селянське життя», «Робітниче життя», «Партійне життя», «Червона Армія», «Кооперація на селі» «Селами Черкащини».

Серед господарських тем виділялася тема роботи цукрових заводів. Газета за 10 жовтня 1925 року інформувала читачів про відкриття сезону цукроваріння на Смілянській рафінарні, яка запланувала виробити 2 мільйони пудів цукру-рафінаду [168, 3].

Під рубрикою «Порадник селянина» публікувалися статті на допомогу селянським господарствам: «Про вибір овочевого матеріалу для посадки», «Про виноградарство на Черкащині», «Не пасіть худоби на молодих озимих засівах».

У поле зору газети потрапляли й гострі соціальні проблеми, зокрема безробіття. З підбірки матеріалів у номері за 20 жовтня 1925 року під загальним заголовком «Боротьба з безробіттям на Черкащині» дізнаємося, що станом на 1 жовтня в Черкаській окрузі було 10997 безробітних, з них в Черкасах – 7215, Смілі – 1808, Золотоноші 1251, Корсуні – 591, Златополі – 100 чоловік. З метою підтримки безробітних у Черкасах їм щодня відпускалось 300 безплатних обідів, облаштовано будинок на 100 місць для проживання тих, хто не має пристанища. Виділено 60 тис. крб. для відкриття в

околу 12 колективів безробітних, де зможе працювати 450 чоловік, близько 500 залучено до громадських робіт.

Серед причин безробіття газета називала звільнення в запас військовослужбовців, випуск із дитбудинків уже дорослої молоді, притік селян до міста, закінчення сезону будівельних робіт [167, 4].

Одним із тематичних напрямів газети була робота закладів освіти та культури, ліквідація неписьменності. Матеріали цієї тематики друкувалися під рубриками «Культура й мистецтво», «Сельбуди та хати-читальні Черкащини», «По клубах і червоних кутках». Читачі мали змогу ознайомитися з інформацією про вистави черкаського театру, виступами художньої самодіяльності.

У номері від 1 жовтня 1925 року вміщений репортаж з першого випуску 27 студентів Черкаського педтехнікуму, які отримують направлення на роботу у сільські школи [165, 3]. А у кореспонденції «Скинули полуду» повідомлялося про урочистості у Черкаському радгоспі з нагоди завершення навчання у пункті лікнепу, де навчилися читати і писати 13 селян, з них 10 жінок [166, 2].

Газета висвітлювала й тогочасну політику українізації. Зокрема в одному з номерів у критичній замітці «Українізація судового апарату м. Черкас» повідомлялося, що «національний склад нашого окружного судового апарату здебільша – з українців. Технічні робітники проводять судочинство українською мовою.

Гірше – з відповідальними робітниками, хоч у кожного з них під рукою лежить постанова ВУЦВК'а, де наказується українізуватися на всі 100 % до 1 січня 1926 року, бо суди мають діло виключно з селянською масою» [165, 4].

Значна частина матеріалів «Робітничо-селянського ока» мала критичний характер. Критиці піддавалися органи місцевої влади, недбайливі керівники, стан справ у різних сферах. Про це можна судити із газетних заголовків: «Райвиконкоме, де ти?», «Багато балакають та мало дають», «Не виплачують страховки», «Розпивсь, розгулявся», «Великі збитки баштанам». Набули поширення сатиричні карикатури.

Більш різноманітним стало жанрово-тематичне наповнення часопису – стали друкуватися драматичні твори, гуморески, фейлетони. Зокрема, місцевій тематиці присвячував свої фейлетони відомий журналіст і письменник, уродженець Золотоноші Юхим Гедзь (Олексій Савицький).

Читачі газети інформувалися про культурно-масові, спортивні та оздоровчі заходи у Черкасах, а також в сільській місцевості. В одному з номерів стаття «Робітничий спочинок. в Соснівці» повідомляла, що у 1925 році тривали роботи щодо впорядкування курортної зони Соснівки поблизу Черкас. Розповідалося, що в будинку відпочинку Черкаської страхаси одночасно оздоровлюються 170 робітників, які «після спочинку нагулювали 8–10 фунтів ваги. Умови життя добрі: електрика, обстановка, смачна страва, культурні розваги – спектаклі й кіно. Є спорт-площадка, котра притягає до себе увагу всіх спочиваючих» [142].

Помітно зріс обсяг рекламно-довідкової інформації, що свідчило про поживлення виробництва, торгівлі та сфери послуг доби НЕПу. Наприклад, у номерах газети за 1925 рік зустрічаємо оголошення про те, що Черкаська фанерна фабрика виготовляє фанеру та вироби з неї, а завод фарб у Корсуні – широкий асортимент сухих та олійних фарб. Черкаське окружне об'єднання кооперативних об'єднань інвалідів пропонувало населенню таку продукцію інвалідних артілей як тютюн, цукерки, ковбаси, мило, шкіра, квас, мед, а також приймало замовлення на розрізку колод. Черкаський 1-й чавуно-вливний завод та млин сповіщали населення про прийом замовлень на чавуно-мідне виливання, ремонт та установку двигунів, парових машин, котлів, лісопилних, маслобійних та інших заводів, а також сільськогосподарських машин та інвентаря. Оголошення розміщували й інші промислові підприємства, банки, кредитні спілки, торгівельні установи та культурно-освітні заклади [163,6].

Видається цікавим повідомлення про зміну назви газети, вміщене у номері від 24 вересня 1925 року, в якому зазначено:

«До редакції надходить багато листів про те, що назва

газети «Робітничо-селянське око» не відбиває характерного для Черкащини і що її (назву) треба змінити.

Редакція проти зміни не заперечує, а навпаки підтримує думку товаришів, але взяти на себе заміну не може.

Треба, щоб назва газети прийшла з низин Черкащини, що би селяни й робітники подали з приводу цього свої думки. **Сьогодні редакція оголошує конкурс на кращу назву газети.**

До участі в конкурсі вона закликає всю працюючу Черкащину від читача до селянина, від низового робітника до округового» [164, 1].

А вже 6 жовтня газета інформувала читачів: «Як і можна було чекати, наш конкурс на кращу назву газети знайшов відгук з боку найактивніших читачів газети.

На сьогоднішній день ми маємо в пропозиції біля півсотні назв: «Червоне село», «Вперед», «Голос Черкащини», «Червоний шлях», «Радянська правда», «Ленінська іскра», «Наша зброя», «Шевченківщина», «Черкаська правда», «Червона нива», «Гасло», «Громадський голос», «Єднання» та багато інших.

Редакція по тому гадає, що місячного терміну, який встановлено для конкурсу, буде забагато і визначає останнім днем конкурсу 15 жовтня» [166, 2].

А вже 29 жовтня на першій сторінці газети повідомлялося, що за підсумками роботи журі конкурсу було визначено, що окружна газета з 1 листопада виходитиме під назвою «Радянська думка», яку запропонував Юхим Гедзь. Піврічну передплату на газету з новою назвою, якою його премійовано як переможця конкурсу, він передав Вільхівській хаті-читальні Золотоніського району [169, 1].

Почавши виходити з 1 листопада 1925 року під назвою «**Радянська думка**», головна газета Черкаської округи носила цю назву до ліквідації у 1930 році округ. Після перейменуванням в 1927 році укрупненої Черкаської округи у Шевченківську «Радянська думка» стала органом Шевченківського окружного комітету КП (б) України, окрвиконкому і окрпрофради, зберігши періодичність та обсяги.

Прізвище редактора в газеті не вказувалося, а лише зазначалось, хто редагує. Так, у листопадових номерах 1925 року підписано: «редагує І. Олін», у грудневих – «відповідальний редактор Лекарів».

Про спадковість традицій попереднього часопису було заявлено в редакційній статті «Радянської думки», в якій зазначалося, що «гарну спадщину «Робітничче-Селянське Око» залишило «Радянській думці». Ця спадщина – біля 200 робкорів та сількорів, та авторитет друкованого слова серед трудящих мас Черкащини. «Радянська Думка» ставить своїм завданням продовжувати роботу «Роб. Сел. Око» – на протязі свого існування». Далі виголошувалася пафосна декларація про те, що «на своїх шпальтах «Радянська Думка» буде нести знання та зерна комунізму в робітничо-селянській масі Черкащини» [170, 1]. Принагідно слід зазначити, що ще наприкінці 1925 року щодо укрупненої Черкаської округи у газеті поруч з назвою Черкащина почав вживатися термін «Шевченківщина», хоча офіційно округа в Шевченківську була перейменована пізніше – у 1927 році.

Газета з новою назвою, окрім збільшення газетної площі мало чим відрізнялася від попередниці, принаймні на перших порах. Все так же широко і на видних місцях подавалася інформація про міжнародні події, передусім про діяльність лівих партій. Громадськість детально інформувалася про рішення союзних, республіканських і місцевих державних та партійних органів, велась агітація за їх виконання.

Багато матеріалів, переважно про повсякденне сільське життя, друкувалося під рубрикою «Селами і хуторами». Як правило, це були невеликі замітки сількорів, які інформували читача про тем, чим жило село, викривали недоліки в роботі сільрад, клубів, хат-читалень, шкіл, вели атеїстичну агітацію.

Ще до початку розгортання примусової масової колективізації, наслідком якої стали трагічні сторінки українського села на початку 1930-х років, на Черкащині з'явилися перші колективні господарства – колгоспи. Їх всіляко підтримувала радянська влада, а партійно-радянська преса

пропагувала досвід їхньої роботи, переконуючи селян обирати саме такий спосіб господарювання. Цій темі у газеті за 3 листопада 1925 року під гаслом «По червоних ланах» була присвячена кореспонденція із села Дирдино Городищенського району «Колгосп «Діброва» з підписом «Селькор Терниця».

У ній розповідалося про колективне селянське господарство, що організувалося у 1923 році: «Це перший колектив в селі. Тяжко було працювати, не було ні коней, ні реманенту, але тільки самодіяльність держала їх при купці.

Два роки тяжкої праці, два роки боротьби, і в 1925 році «Діброва» майже перша по кількості врожаю в районі.

Тепер «Діброви не впізати: дванадцять коней, вісімнадцять корів, отара молодняка овець – наслідки колективної праці».

Закінчується кореспонденція висновком про те, «останній рік довів, що колективне господарювання – це засіб визволення бідноти із злиднів, це шлях до поліпшення свого побуту» [173, 2].

Характерною рисою матеріалів газети була насиченість їх статистичними даними, які і сьогодні становлять дослідницький інтерес. Зокрема, в одному з номерів було вміщено інформаційно-довідкову підбірку, з якої дізнаємося, що у 1925 році площа Черкаської округи становила 11692 кв. версти (13,3 тис. кв. км), населення – 1 млн 116 тис. чоловік (4,4 % населення УССР). Національний склад населення округи: українці – 75,6 %, євреї – 18,9 %, росіяни – 4,3 %, поляків, німців та інших – 1,2 %. Сільського населення – 90,52 %, міського – 9,48 % [171, 2].

Насиченими інформацією були звіти про проведення окружних партійних, комсомольських, профспілкових конференцій, нарад та з'їздів. Про свої зібрання читачів через газету інформували також працівники освіти, селянські та інші галузеві об'єднання. Наприклад, у номері за 31 жовтня вміщувала інформацію про «округовий з'їзд сільськогосподарських колективів Черкащини» [170, 4]. Такі ж інформації вміщувалися про «п'ятий округовий з'їзд інспектури охорони

здоров'я Черкащини», «4-й з'їзд спілки «Харчосмак» [177, 3], «3-й округовий з'їзд Нархарчу» [179, 3] та про інші подібні заходи.

До наповнення номерів газети активно залучалися громадські дописувачі – «робселькори» (були ще й «стінкори», які випускали стінні газети), з якими підтримувався постійний зв'язок і проводилася організаційна робота. У грудні 1925 року на шпальтах газети було опубліковано оголошення про необхідність заповнення робселькорами округи анкет у зв'язку з проведенням робселькорівського з'їзду. З громадським активом редакція проводила інструктивні наради.

Під рубрикою «Куток робселькора» у одному з номерів робселькор Ф. Зименко висловлював власні поради громадським кореспондентам, зазначаючи, що «щоб учитись ліпше дописувати, зберігайте копії посланих до редакції дописів. Як надрукують який, звірте друкований текст з вашим текстом. Ви тоді побачите, як редакцією вилущено зерно вашої думки, або описаних фактів від усього зайвого, від словесної полови. Отак звіряючи як, що пішло, що не пішло навчитеся як писати, не кажучи про ті поради, які надаються редакцією в листуванні. На практиці дізнаєтесь, яким фактам з життя, преса надає громадського значіння» [174, 4]. У газеті велась рубрика «Сількорівським оком».

Значна увага приділялася популяризації стінних газет – друкувалися їх огляди, висловлювалися рекомендації, розповідалося про їх роботу. Цій темі в одному з листопадових номерів було присвячено підбірку матеріалів під назвою «Стінні газети на селі». У вміщених в ній кореспонденціях йшла мова про досвід випуску таких газет, а також про утиски «стінкорів» на місцях [179, 2]. В іншому номері під рубрикою «Наша дискусія про стінгазети» були вміщені замітки з такими заголовками: «Борімось з шкідниками стінгазет», «Помагати стінгазетам і матеріально», «Конкурса мало» [170, 5].

В одному з номерів містилася замітка про стінгазету в селі Ковтуни Золотоніського району: «Таки доброго галасу

наробила стінгазета «Ранок» в нашому селі. Куди не зайдеш, чи до кооперації, чи в хату-читальню, а то підеш так до дядька в хату і скрізь кажуть, що хороша штука оця газета. Два тижні без упину балакали про газету і з нетерплячкою чекали другого числа, а незабаром вийшло й друге» [172, 2].

«Радянська думка» продовжувала тему українізації, зокрема давала виклад постанови Центральної комісії в справі українізації, яка зобов'язувала «перевести на українську мову вивіски, бланки та штампи; лише в окремих випадках випускаються написи двома мовами: українською та мовою національної меншости, або мовою тієї республіки, з якою ця установа зв'язана». Комісія визнала також за потрібне «перевести на українську мову написи на кінофільмах, забезпечити друкарні коректорами українцями та прискорити видання українського академічного словника» [170, 2].

У листопаді газета інформувала читачів про засідання президії окрвиконкому, на якому голова окружної комісії з проведення українізації Циганенко зробив доповідь, зазначивши, що курсами з українізації охоплено 781 чоловік, явка пересічно становить 50 %. Також було сказано, що «справа з остаточною українізацією гальмується по таких установах: держбанк, держлікарні, поліклініка при рафінарні, нафто синдикат, контора автотранспорту, фінвідділ, Українліс та інші... Завідувачам та керівникам установ за їх відповідальністю запропоновано не приймати надалі на посади тих осіб, що не володіють українською мовою» [177, 3].

На шпальтах «Радянської думки» у розділі «Офіційний відділ» постійно друкувалися повідомлення про рішення органів влади з різних питань життя округи. Наприклад, у номері за 10 листопада 1925 року оприлюднено «обов'язкову постанову» окрвиконкому про вивіски, якою визначалися правила розміщення та використання зовнішньої реклами. Дозвіл на розміщення вивісок давав відділ місцевого господарства окрвиконкому, він же разом з органами міліції здійснював контроль за виконанням постанови [174, 4]. 1 грудня окружний військовий комісаріат інформував про навчальні збори призовників 1904 року народження [180, 6].

Періодично публікувалися культурно-мистецька хроніка. З оголошення газети дізнаємося, що 29 грудня у черкаському театрі імені Т. Г. Шевченка колективом комопери і музкомедії «при участии всей труппы будет поставлена «Марица» Кальмана в 3-х действиях» [175,4]. Періодично газета розміщувала огляди та рецензії на вистави Черкаського театру.

Повідомлялося про «прилюдний літературний вечір Черкаської філії Всеукраїнської спілки селянських письменників «Плуг», під час якого співала капела імені «Плугу» під керуванням А. Лебединця» [170, 6].

Досить насиченою була хроніка кримінальних злочинів на території округи. Під рубрикою «Червоний суд» повідомлялося про вбивства, бійки, крадіжки, підпали та інші злочини.

Зокрема, у номері за 21 листопада вміщено детальну інформацію про збройний напад на роздатчика грошей Дяченка з Терешківського заводського господарства, який віз гроші для розрахунку з робітниками за прополку буряків. Під час збройного нападу його і їздового було вбито, а під час розслідування злочину ще було вбито і міліціонера. Діями Шполянської міліції бандити були затримані, в Черкасах відбувся відкритий суд над ними. Трьох злочинців засудили до вищої міри покарання – розстрілу, а їх спільників – до різних строків позбавлення волі [178, 5].

Газета у номері за 14 грудня вмістила повідомлення про засудження на 6 місяців жителя села Кропивна Дмитра Шутя за нанесення ножових поранень односельцю. До прокуратури передано справу члена правління сільсько-господарського товариства села Головкивка Антона Сопляка, який, поїхавши за крамом до Києва, програв 15000 крб. кооперативних грошей у казино [176, 5]. В номері за 29 грудня 1925 року газета інформувала про вбивство у селі Васютинці сільвиконавця Миколи Вакура, а в селі Митьки – громадянина Мигалья. На дорозі Митьки – Скородистик вчинено збройне пограбування громадянина села Митьки Макара Татія. У селі Кримки дочка підпалила хату Федоськи Семенкової [175, 3].

У практику газети «Радянська думка» увійшов випуск всіляких додатків для підсилення газетної інформації про важливі партійні та громадсько-політичні окружні заходи. Серед таких додатків – «Бюлетень IV округового з'їзду профспілок Шевченківщини», «XI окрпартконференція Черкащини», «XII округова партійна конференція Шевченківщини», «Кооперативний вісник», «Робітничий тижневик» [109].

У 1930 році, наприклад, один із додатків мав назву «На боротьбу з неписьменністю!» відкривався закличними гаслами «Б'ємо тривогу: на лікнепівському фронті прорив!», «Плянові завдання ліквідації неписьменності під загрозою зриву», «За чітку класову лінію в ліквідації неписьменності!». Про войовничий класовий підхід навіть до кампанії з ліквідації неписьменності свідчать заголовки інформаційних матеріалів газетного додатку – «Доки буде куркуль у лікнепі вчити, навчатися?», «Замінити куркулів-ліквідаторів ліквідаторами, відданими великій справі трудящих», «Ворог у лікнепах проводить контрреволюційну роботу». Розгромній критиці піддавалися ті райони, де «куркулі та їх утриманці» навчалися у лікнепах. Найбільше таких газета фіксувала у Петровському, Кам'янському, Канівському, Чорнобаївському, Чигиринському і Черкаському районах [141].

На початку 1930-х років продовжувався наступ тоталітарної системи, передусім на українське селянство. Відповідно змінювалася і тональність газет, які перебували у прямому підпорядкуванні комітетів компартії й проводили лінію більшовицької партії.

Здійснювалася «чистка» партосередків, установ та організацій. Газета «Радянська думка» 14 травня 1930 року повідомляла, що з тих, хто пройшов перевірку «вчищено» з партії 12,2 %. За соціальним станом на селян припадало 47,2 % [225].

У 1930-х роках головною темою «Радянської думки», як і газет усіх рівнів, стає колективізація селянських господарств. Матеріали часопису носять войовничий характер і закликають до безкомпромісної боротьби з класовим ворогом.

Щоб посилити інформаційний тиск на селян редакція почала практикувати спеціальні «пересувні» випуски газети, які виходили у конкретних селах Шевченківської округи і, судячи зі змісту та оформлення, готувалися наспіх. Сторінки були переповнені дописами із заголовками-закликами та констатаціями-обвинуваченнями.

Один із перших редакційних десантів «Радянської думки» було здійснено до села Баландина (в окремих номерах – Баландіно) Кам'янського району. Газета тут готувалася виїзною редколегією у складі трьох членів і редактора та мала безплатний тираж 700 примірників.

Перша сторінка номера від 30 січня 1930 року відкривалася довгим програмним гаслом: «Справа колективізації в Баландині не зрушилась.

Сільради виявляють неприпустиму бездіяльність.

Треба зараз-же утворити куткові комісії з членів сільрад та активу.

Повести рішучу боротьбу з куркульською агітацією.

Припинити розбазарювання скоту. Широко розгорнути соціалістичне змагання між кутками.

Колективізацію закінчити до 15 лютого» [316].

Перший редакційний десант «Радянської думки» було здійснено в села Медведівського району (існував у 1923–1931 рр.) на початку 1930 року. У лютому 1930 року вийшла низка номерів у с. Боровиця. Безплатні номери газети виходили тиражем 1500 примірників з таким оголошенням: «Кожен робітник, батрак, бідняк, та середняк повинен передплачувати й читати свою округову газету «Радянська думка» Передплату приймають уповноважений редакції в помешканні, де міститься редакція, а також через пошту. Редакція переїзної газети «Радянська думка».

Перша сторінка однієї з газет, що вийшла в лютому 1932 року в Боровиці, відкривалася «Чорною дошкою» такого змісту: «На сьогоднішній день справа колективізації в 1-му районі загрозлива. З 174 господарств не оформили вступу в артіль 60. Що це значить? Байдужість і сплячка опанувала активістами 1-го району!». Через усю першу сторінку – гасло,

яке теж таврувало відповідальних за колективізацію: «В ганебному стані робота в с. Мудрівці по проведенню суцколективізації та посівкампанії. С.-рада та актив байдуже ставляться. Рішучим темпом зворушити млявість й байдужість. Винних притягти до відповідальності» [311].

Випустивши у Боровиці три номери газети, редакційний «десант» відбув до села Сагунівка, надрукувавши звернення: «Т.т. сількори та стінкори! Відїжаючи з вашого села пересувна газета «Раддумка» закликає Вас й в майбутньому держати тісний зв'язок з нашою округовою газетою «Раддумка» та з місцевою стінгазетою, й висвітлюйте в останніх життя села». Тут же надруковано: «Виїзна газета «Раддумка» виносе подяку організаціям с. Боровиці, особливо учительству та учням школи за участь та сприяння нам в роботі. Редакція» [312].

У селі Сагунівка теж Медведівського району газета випускалася за вже відпрацьованим шаблоном – на першій сторінці «Чорна дошка» і критика низьких темпів колективізації. І приблизно такі ж гасла: «Продовжується розбазарювання худоби. Колгоспи й С.-рада не утворили навколо цього суспільної думки та рішучої боротьби».

Газета констатувала, що «під правдивим керовництвом партії біднота й середняцтво, шукаючи кращих методів господарювання, пішла в колгосп на 93 відс. Залишилося поза колгоспом 7 відс., в том числі і кулацькі господарства». Цей висновок підкріплювався черговим гаслом «Рішуче викрити ворожу діяльність куркульсько-сектантських елементів. Які своєю агітацією та ріжними брехнями домагаються зірвати суцільну колективізацію та посівкампанію» [313].

І наступні номери випущеної в Сагунівці газети рясніли крупно набраними жирним шрифтом неоковирними гаслами: «Рішуче вдарити по ганебності з боку організацій с. Топилівка, до суцколективізації та посівкампанії, уперто повести класову боротьбу з ворожими елементами, які всілякими методами ведуть підривну роботу. За чіткість, твердість, поворотливість в роботі» [314].

Переїхавши до сусіднього села Трушківці, виїздна редколегія «Радянської думки» продовжила таврувати противників колективізації і закликала до боротьби з «ворожими елементами». Невтішний хід усупільнення селянських господарств відображався у тих же гаслах-звинуваченнях і «чорних дошках», які друкувалися в усіх номерах. Так, в номері за 1 березня через усю першу сторінку друкувалося гасло «Подали 40 заяв господарств про вибуття з колгоспу внаслідок малої роз'яснювальної роботи в справі мобілізації коштів, не дано твердої відсічі куркульським, анти-радянським елементам, кволе керовництво з боку райкуща» [315].

В Уманській окрузі у 1923 році обсягом 4–6 сторінок почала виходити щоденна газета **«Робітниче-селянська правда»** – орган Уманського окружного комітету КП (б) У та окрвиконкому Уманщини. Редактори – А. Земляний, І. Лакіза, Левенберг [110]. Окремі матеріали газети друкувалися російською мовою. Для селян та робітників газета коштувала 30 копійок на місяць, для окремих громадян та установ – 1 карбованець, у роздріб 5 копійок.

Окружна влада надавала важливого значення своїй газеті і всіляко підтримувала її, в тому числі й адміністративними методами. Свідченням цього може бути обов'язкова постановою Уманського окрвиконкому та адмінвідділу від 8 лютого 1924 року. У ній зазначалося, що: «1) Всі, що нині існують та наново виникають як в м. Умані, так і в окрузі державні, кооперативні, громадські установи та організації, підприємства, контори, всі торговельно-промислові заклади і підприємства, кому б вони не належали, а також всі домоуправління, за винятком власників денаціоналізованих будинків, обов'язані передплатити «Роб.-Сел. Правду». 2) Всі установи і особи, що порушують обов'язкову постанову, підлягають оштрафуванню в адміністративному порядку, в розмірі не вище 10-кратної вартості передплати на 3 місяці. 3) Догляд за неухильним виконанням цієї обов'язкової постанови покладається на органи міліції» [203].

Основними питаннями, окрім широкого висвітлення міжнародних подій та рішень центральних органів влади, на

шпальтах газети були: життя селян та робітників, робота споживчих товариств, військова тематика, культурно-освітня робота та місцева хроніка. Завдяки насиченій та практично безальтернативній інформаційній палітрі це періодичне видання набуло популярності серед населення Уманщини.

Окремі номери мали тематичні додатки до газети – «Сторінка комуністичної молоді», «Страничка работницы и селянки», «Літературна сторінка», «Куток цукровика», «Страничка молодежи», а також разові додатки «Шоста річниця робітничо-селянської міліції», «Бюлетень ІХ окр-з'їзду Рад», «Перший випуск робітфаківців при Уманському сільськогосподарському технікумі» [96, 133].

Про роботу партійних осередків та партійні заходи розповідалося в статтях та замітках під рубрикою «В партії». Зокрема, повідомлялося, що відбулася окружна нарада секретарів «сельосередків та райпарткомів», на якій наголошувалося на поліпшенні роботи щодо прийому до осередків нових членів, організацію передплати, полішення політосвіти, залучення до неї вчителів [207].

Щоб стимулювати політично-освітню роботу на селі, а заодно заохотити сількорівський актив, газета, оголосивши на своїх сторінках конкурс на кращу і гіршу волосну політпросвіту і хату-читальню, зазначала, що «конкурс виявить кволі боки роботи Політпросвіт і покаже нам найкращі просвіти і хати-читальні, на досвіді яких ми повинні вчитися» [210].

На розширення мережі громадських кореспондентів був також спрямований і конкурс на кращий допис до газети, який вівся на її сторінках. Так, у номері за 3 січня 1924 року вміщено огляд 7 дописів, що надійшли із села Ягубець Христинівського району. Усі вони були невеликі і торкалися різних проблем життя цього села – землеустрою, агрономії, кооперації, лікнепу, школи, хати-читальні, сількому [204].

Оскільки Уманщина була аграрним регіоном, то багато уваги приділялося сільській тематиці. Матеріали на цю тему друкувалися під рубриками «Червоне село», «Сільське господарство», «З села про село», «Дописи з сел»,

В одному з номерів під рубрикою «Червоне село» у статті «Завдання показових полів» наголошувалося, що таке поле «має бути зразком для окружного селянства в справі поліпшення їх господарств. На показовому полі буде заведений сівообіг з правильним чергуванням рослин, а тому тут селяни навчатися, як знищити шкідливу трьохпілку та чим її замінити. На трьохпілці два роки підряд сіються зернові хліба, котрі беруть одні й ті ж харчові соки, через що земля хутко виснажується й починає зменшувати врожаї... Маючи у себе під боком зразкове поле, селянин змушений буде замислитися та порівняти свої дідівські звички ходити біля землі з новими способами, які радить йому агрономічна наука, після чого він безумовно захоче використати їх і на своїх наділах».

В аналітичній статті «Трьохпілля у нас, багатопілля на Заході» розкривалися переваги багатопільної системи вирощування сільськогосподарських культур, наводилися порівняльні статистичні показники з країнами Західної Європи та США, де на гірших ґрунтах отримують значно більші врожаї. З цього робився висновок, що «дякуючи головним чином, багатопілля наші сусіди нас дуже далеко випередили в господарюванні. Нам слід було б у них повчитися» [212].

На своїх сторінках газета вела «Сільсько-господарські курси». Наприклад, читачам пропонувалась «Лекція 2. Насіння та сівба. Якість насіння» [207].

Про тематику рубрики «Дописи з сел» можна судити з підбірки заміток у газеті за 28 лютого 1924 року: «Млява культурно-освітня праця в с. Вишнополі», «Голова Вишнопільської сільради не дбає про освітні установи», «Погано працюють в Бабанах», «Букська та Антонівська Трудшколи добре працюють» [206].

У номері за 3 січня 1924 року аналізувалася робота комнезамів (комітети незаможних селян – *авт.*). Жирним шрифтом виділявся базовий принцип діяльності цих об'єднань: «Комнезами – клясові організації найбільшнього селянства. Викидайте з них непевний елемент, беріть приклад з добрих членів» [204].

Про агітаційно-пропагандистський і водночас войовничий характер матеріалів газети свідчать навіть заголовки публікацій – «Селянин – вчись в агронома», «Незаможник, виявляй шкідливий елемент», «Биймо бога!», «Долой релігійний дурман, долой длиннородых тунядцев! Да здравствует пролетарская сознательность!», «Нужна чистка совучреждений».

Значна частина матеріалів газети була насичена закликами до посилення класової боротьби. У кореспонденції номера за 17 березня констатовалося, що «тільки очистивши село від шкідників, ми будемо мати міцний революційний апарат охорони революції, забезпечуючий мирну працю». Такого ж змісту були й кореспонденції «Шкідливий елемент агітує в с. Довгенькому проти колективізації», «Куркульня с. Молодецького», «Піп с. Дмитрівка агітує» [211].

Стан справ на промислових підприємствах знаходив висвітлення в матеріалах під рубриками «Рабочая жизнь», «Рабочая корреспонденция».

В одній із статей рубрики «Рабочая жизнь» йшла мова про банкрутство Уманського ливарно-механічного заводу «Труд» внаслідок недолугого господарювання на ньому орендаторів, яке привело до зупинки виробництва і заборгованості по заробітній платі. На розширеному засіданні комітету біржі праці за участі представників окрпрофбюро, відділу праці, райспілки і державного банку було прийняте рішення передати завод в управління Уманської кооперативної райспілки, для погашення боргів реалізувати наявні фабрики, скоротити штати і раціоналізувати виробництво (зосередитись на ремонтних роботах у цукрозаводах) [210].

Як важливе своє завдання керівництво округи розглядало активізацію роботи з ліквідації неписьменності. З цією метою, наприклад, у січні 1925 року в усіх районах округи впродовж місяця мали відбутися районні конференції за участю завідувачів хат-читалень і сельбудів, культкомісій комнезамів, освітніх секцій сельрад та представників пунктів лікнепу. З доповідями «Про наслідки тижня лікнепу та плани

дальнійшої роботи лікнепу» на них повинні виступити голови районних комісій з ліквідації неписьменності. Про це повідомляла читачів газета за 1 січня 1925 року [203].

Періодично в газеті подавалась інформація про військову підготовку призовників як складову частину територіально-кадрового комплектування армії. У січневому номері 1925 року повідомлялося про 30-денні навчання допризовників, які мають пройти в Умані, Маньківці, Монастирищі і Тальному. Зазначалося, що платня за час зборів зберігається, харчування допризовники повинні мати своє [213].

Інформація про дислоковані в Умані військові частини вміщувалася під рубрикою «Червона армія».

До березневих шевченківських днів «Робітниче-селянська правда» присвятила увесь номер роковинам Т. Г. Шевченка. Під гаслом із шевченківськими словами «...Умруть ще не зачаті її царята і на оновленій землі врага не буде супостата, а буде син і буде мати, і будуть люди на землі...» була вміщена стаття «Шевченко й наші дні», у якій ім'я Шевченка ув'язувалося з більшовицькою ідеологією та стверджувалося, що «виконавцем заповітів Великого Кобзаря є Радянська Влада. Її національна політика викликала до життя величезні творчі сили українського селянства й робітництва, велетенськими кроками посунула вперед вона українську науку й культуру». Тут же розміщувалася стаття «Громадянський зміст творів Шевченка».

На наступних сторінках була вміщена стаття «Дещо про життя Тараса Шевченка» та літературні твори членів уманської філії «Плуга» (спілка селянських письменників – *авт.*) [208].

Майже у кожному номері під рубрикою «Пригоди і злочини» були присутні короткі повідомлення кримінальної хроніки. Так, у номері за 12 березня 1925 року повідомлялося про арешт шайки злодіїв із восьми чоловік. Повідомлялося також про арешт відомого злочинця, який два роки тому, зробивши підкоп, втік із уманської в'язниці, зробив низку пограбувань і вбивств. У Тирасполі його затримав агент уманського розшуку і доправив до Умані [209].

У квітні 1923 року газета відзначили рік своєї діяльності. У номері за 5 квітня були опубліковані привітання та інформацію про відзначення роковин газети. Повідомлялось, що в театрі «Комуна» «уманський пролетаріат отпраздновал скромный юбилей своей газеты». У доповіді пафосно зазначалося, що «изо дня в день наша печать разъясняет и развивает идеи коммунистической партии, неустанно доказывает правильность их. И тем самым заставляет мысль многих миллионов и работает в определенном направлении» [215].

А у квітні 1925 року газета вже відзначала своє трьохріччя. Видається цікавою самооцінка газети «Робітниче-селянська правда», дана їй у передовій статті, напередодні цієї дати: «оглядаючи пройдений нашою газетою шлях, ми помічаємо одно визначне з'явище: протягом цього часу наша газета безупинно й твердо йде від газети загально-політичної до газети селянської. Для цього вона: все більше і більше українізується, аж поки не стає цілком українською; все більше й більше пристосовується і змістом і формою до свого читача – селянина, аж поки не стає цілком селянською газетою...

Кожний уважний читач нашої газети бачить, що вона на три чверті заповнена суто селянським змістом: порадами по сільському господарству, селянськими дописами, відповідями на запитання селян і т. и.» [214].

Можливо, що саме з таких міркувань у 1926 році уманську газету «Робітниче-селянська правда» перейменовано в «Селянську правду» і вона продовжувала бути «газетою окркому КП (б) У та окрвиконкому Гуманщини», виходила тричі на тиждень педплачувалася не більше ніж на півроку. З квітня 1928 року її редактором був Л. Іванченко.

Мала велику кількість тематичних додатків – «Порадник селянинові навесні», «Державне страхування», «Кооперативний бюлетень», «Куток робількора», «Заочні сільськогосподарські курси», «Сторінка робітничо-селянської інспекції», «Сторінка бурякової кооперації», «Літературна сторінка Гуманської філії селянських письменників «Плут» та інші [113, 161].

У 1929 році як додаток до «Селянської правди» в Умані видається **«Вісник Уманського Окрвиконкому»** тиражем 7350 примірників. Він поширювався серед населення через передплату – обов'язкову та добровільну. Для добровільних передплатників сума на рік передплати складала 10 крб, для обов'язкових – 19 крб. Основними документами, що друкувалися у «Віснику» були постанови, інструкції та розпорядження, велась рубрика «Запитання – відповіді» [114].

Власну газету «Уманець на варті» видавав дислокований в Умані 297-й стрілецький полк 99-ї стрілецької дивізії [115].

У 1923–1924 рр. у Шевченківській окрузі з центром у Корсуні виходила газета **«Незаможник»** – часопис Шевченківського окрпарткому, окрвиконкому та окрпрофбюро. Редактори часто змінювалися. Першим редактором був Щербина, в різний час – Кучеренко, Москальов, Постолювський, Фурер, Івлев.

Свої витоки газета бере з газети «Червоний стяг» (а пізніше – «Незалежник»), яка мала виходити у Корсуні, до якого у лютому 1921 року було перенесено центр Канівського повіту, однак через запустіння міста у червні того ж року центр повіту було перенесено до Богуслава, де 3 березня 1922 року вийшов перший номер газети «Червоний стяг» (згодом перейменованій на «Незаможник»). Після того як 7 березня 1923 року було прийняте рішення про утворення Шевченківської округи з центром у Корсуні, газета «Незаможник» стала окружною газетою, перший номер якої побачив світ у березні 1923 року.

У 1923 році до № 4 (20 листопада) газета називалася «Єднання» [118]. Практикувався випуск тематичних додатків – «Красная молодежь», «Фронт освіти», «За правду, за розум», «Літературна сторінка», «Слово до віруючих» [105, 14].

Початковий період випуску газети, як і в інших газет того часу, був пов'язаний зі значними труднощами – відсутність передплати, нестача паперу, коштів, відсутність професійних журналістів. Негативно позначився перенесення окружного центру з Богуслава до Корсуня. Але поступово робота

налагоджувалася – підбиралися кадри, формувалася кореспондентська мережа, організовувалась передплата і вже з липня 1923 року редакція газети стала працювати відносно стабільно.

Загальна концепція та ідеологічна спрямованість газети мало чим відрізнялася від тодішніх окружних газет, що виходили на території сучасної Черкащини. Тематика газетних матеріалів формувалась в руслі панівної ідеології більшовицької партії – висвітлення партійно-радянських рішень та агітація за їх виконання, міжнародні події, господарське та соціально-культурне життя округи та місцева хроніка.

Для посилення впливу партійної влади на газету «Незаможник» та використання її як трибуни і провідника своєї політики проводилася відповідна робота з кореспондентським активом. Так, в усіх районах округи у березні 1924 року відбулися районні конференції селянських кореспондентів. На їх порядок денний виносилися такі питання: «1) Друковане слово, як зброя класової боротьби; 2) Доповідь редакції часопису «Незаможник»; 3) Селянський кореспондент та його роля; 4) Що писати і як писати до часопису» [183, 3].

Редакція «Незаможника» всіляко намагалась розширювати свою кореспондентську мережу та зміцнювати популярність серед читачів. 12 травня 1924 року перша сторінка газети відкривалася гаслом «Товариші, селяне й робітники! Через часопис боріться з хибами та зловживаннями, які ви бачите. Вибірайте селькорів, надсилайте дописи, будуйте свій часопис». Тут же розміщувалася стаття про організацію гуртків газетних читачів, у якій редакція зверталася до уміючих читати селян раз у тиждень читати для неписьмених односельців газети, оскільки «газетна мова, як свідчать про це перевірки на місцях, скрізь і всюди неприступна селянинові, незаможникові» [184, 1].

Щодо структури газети та форм подачі інформації, то проглядалися певні особливості редакційної політики часо-

пису. Зокрема, на відміну від окружних газет Черкаської округи значна частина матеріалів групувалася в окремих тематичних сторінках, які, як правило, у коротких замітках намагалися охопити широкий спектр проблем регіону.

Найбільше матеріалів присвячувалось селянській тематиці, що й зрозуміло – переважна більшість населення округи становили селяни. Панорама селянського життя знаходила відображення, передусім на постійній тематичній сторінці «Наше село».

Так, на такій сторінці у номері за 24 лютого 1924 року вміщено близько 20 великих і малих матеріалів. Центральне місце займала підготовлена окремуправлінням стаття «Готуйтеся колгоспи до райз'їздів», у якій повідомлялося про селянські з'їзди, що відбуватимуться в усіх районах округи. У статті зазначалося, що «колективні господарства уявляють із себе маленькі островки серед бурхливого моря дрібних індивідуальних господарств, які й до сього часу не улаштували свою землю, б'ються над своїми узько черезполосними кусочками і лише балакають про інші форми землекористування та часто завидують рентабельності колгоспного господарювання».

Велика підбірка матеріалів на цій сторінці присвячувалася Вільшанському району. У ній вміщено короткі інформації про стан політосвітньої роботи із 13 сіл району. Під окремою рубрикою «Про що нам пишуть» опубліковано листи від читачів під такими заголовками «Шкідливе непорозуміння», «Незаможники проти релігії», «А послухайте, що я скажу» [181, 3].

Стан освіти в окрузі висвітлювався у тематичних сторінках «Фронт освіти». На одній із них у номері за 12 лютого 1924 року вміщена кореспонденція «На Корсунських педкурсах» про організацію позакласної роботи – занять студентських гуртків, виступів у навколишніх селах. Низка невеликих заміток інформувала читача про роботу пунктів ліквідації неписьменності та хат-читалень в селах округи [185, 4].

Сторінка «Фронт освіти» в іншому номері присвячувалася ліквідації неписьменності в окрузі. Зокрема повідомлялось, що «зараз по окрузі працюють 152 лікпункти, в яких вчать 5300 учнів. Більшість з них – допризовники, значна частина жінок та членів К.Н.З. – решта неорганізовані селяни та підлітки.

У лікпунктах по селах навчання проводиться всюди на українській мові, в м.м. Богуславі, Корсуні, Шполі та Звенигородці – на російській та єврейській» [186, 2].

На шпальтах газети до Шевченківських днів розміщувалися матеріали про Т. Г. Шевченка. У номері за 6 березня вміщено тези для доповідей про Т. Г. Шевченка з виділенням таких пунктів: «Дитячі роки Тараса», «Викупили з кріпацтва», «Перші пісні поета», «Тарас попадає в салдати», «В які часи жив Шевченко», «Ждав волі», «Воля» 1861 року», «Шевченко – біднота», «Шевченко – поневолена нація», «Відношення Шевченка до релігії», «Шевченко і Ленін» [182, 4].

Як і в інших окружних газетах, на шпальтах «Незаможника» досить активно висвітлювалася військова тематика. У номері за 23 лютого 1924 року усі чотири сторінки газети були присвячені 6-й річниці Червоної армії і наповнені тематичними матеріалами і мальованими портретами радянських військових діячів.

Одна зі статей торкалася популярної на той час теми територіально-кадрового комплектування армії і розповідала про 135-й стрілецький полк, який дислокувався у Корсуні і на 80 % комплектувався місцевими кадрами, які регулярно проходили збори. Йшлося, зокрема, про те, що «підготовка йде досить швидко. Організовані команди спеціалістів, в яких вироблюється твердий, стійкий кадровик. Зі старшим комскладом проводяться регулярні заняття по військово-політичним питанням та українській мові» [201].

Військова тематика вібивалася навіть у заголовках та рубриках газети – «Аби перемогти – треба сильну повітрофлоту», «Тісніще зв'язок між казармою, хатою та заводом –

в цьому наша сила», «Наші завдання під час одноденних зборів терчастин», «Для чого ми учимось військовій справі», «Призив на Шевченківщині».

Чимало матеріалів висвітлювали боротьбу з дитячою безпритульністю. У номері за 8 березня 1924 року повідомлялося про оголошення «Тижня допомоги дітям», яким передбачалося влаштування похатнього збору речей для безпритульних дітей у дитячих будинках, збір добровільних пожертвувань, проведення лотерей, аукціонів, продажу значків та листівок, додатковий збір від театральних квитків та інші заходи [202].

У кінці 1920-х років провідною темою газет стає колективізація. Про те, як проходив цей процес можна судити з матеріалів із Драбівського та Ковалівського районів, які публікувалися у «Правді Прилуччини» – головній газеті Прилуцької округи, до складу якої входила тоді частина лівобережжя сучасної Черкащини. Зокрема, у липні 1929 року газета повідомляла про те, що біднотою було організоване товариство спільного обробітку землі в селі Коломиці Драбівського району. У своє користування воно отримало 6 га цілини.

Тоді ж у Криштопівці створили комуну «Серп і молот», а в Білоусівці крім комуні «Червоний маяк» з'явилося ще 8 товариств спільного обробітку землі. У Драбові, де з 1923 року діяла комуна імені Петровського, також було створено 12 дрібних колгоспів, які об'єднували по 20–25 селянських господарств. Пізніше внаслідок укрупнення їх кількість зменшилась до 7 [223].

РАЙОННІ ГАЗЕТИ

У період дії в адміністративному поділі України трьох-ступеневої системи управління (центр – округа – район) інформаційну функцію на території округ виконували окружні газети, які були найбільш наближені до місцевого життя. Після скасування у 1930 році округ і запровадження в адміністративному поділі двоступеневої системи управління (центр – район) зростає роль районної ланки й виникла потреба посилення інформаційного забезпечення цих адміністративно-територіальних одиниць. Тому на початку 1930-х років повсюдно започатковуються районні газети, яким на довгі роки судилося стати найближчим до населення друкованим органом.

Так, в Уманському районі з 1930 року після ліквідації округ і запровадження двох ланкової системи управління (центр – район), головною газетою стає **«Колгоспна правда»** – орган райпарткому, райвиконкому і райпрофради Уманщини. Тираж газети змінювався з тенденцією до зменшення: 1931 рік – 12900 примірників, 1933 рік – 10000, 1934 рік – 7500, 1935 рік – 7000, 1936 рік – 5000, 1939 рік – 5500. Періодичність змінювалась від 2 до 3 раз на тиждень.

Значною була плинність кадрів редакторів цієї газети. З'ясовано, що у 1931 році тимчасово виконуючим обов'язки редактора був призначений Д. Чернишенко, у 1932–1933 р. редактором був З. Севрюков, у 1934 році – тимчасово виконуючим обов'язки редактора – С. Степанюк, 1935–1936 рр. – І. Каменщikov, 1937 рік – П. Животенко, 1938 рік – тимчасово виконуючий обов'язки редактора – І. Стеценко та редактор О. Третяк. Ймовірно, що часта зміна керівника газети була пов'язана з політичними репресіями того періоду. Газета **«Колгоспна правда»** виходила до серпня 1941 року.

На шпальтах уманської газети **«Колгоспна правда»** друкувалися статті про життя міста та села, утворення колгоспів,

матеріали атеїстичного спрямування, про історію краю та України, подавалися оголошення [116].

Газета продовжувала практику випуску численних тематичних додатків. Серед них – «За більшовицькі жнива», «Сторінка Робітничо-селянської інспекції», «Молодий пролетар», «Агросторінка», «За бойовий Тсоавіахім», «Навчімо грамоти неписьменного», «Літературна сторінка» [117, 467].

У Корсуні 13 жовтня 1930 року вийшов перший номер районної газети «**Леніновим шляхом**». Газету на початку готувало до друку два чоловіки – редактор і секретар. І хоч газета виходила два рази в місяць, випускати її доводилось не легко. Друкарської машинки редакція не мала і весь матеріал доводилося писати і переписувати від руки, що ускладнювало роботу друкарів, які вимагали чітких і розбірливих оригіналів.

Коло громадських кореспондентів було обмеженим, ті, що залишилися від колишньої окружної газети «Радянська думка». Тому в перших номерах замітки і статті рідко підписувалися справжніми прізвищами, а рясніли підписами «Колгоспник», «Селькор», «Олесь», «Око», «Чув», «Бачив» або й просто літерами «А», «Р», «К» і т. д. Під ними приховувалися прізвища редактора, секретаря та ще двох співробітників, яких направив на роботу до редакції райпартком. Згодом селькори почали підписуватись своїми справжніми прізвищами [216].

На шпальтах корсунської газети у дусі розгортання класової боротьби 1930-х років наголошувалося, що «партійна організація району провадила уперту боротьбу за суцільну колективізацію, за хлібозаготівлю. Селькори, як помічники партії, викривали ворогів колективізації, куркулів і їх прихвостнів, що, чуючи в колективізації свою загибель, зривали її, розповсюджуючи такі брехні, як у с. Деренківці «що колгоспи будуть існувати лише 42 дні, що колгоспникам на грядях прикладатимуть печатки» [217].

У 1936 році газета «Леніновим шляхом», роблячи огляд номерів газети за попередні роки, пише: «Весна 1932 року. Заростають бур'янами сотні га посіяних буряків. Куркуль, відчуваючи свою загибель, намовляє відсталих колгоспників не працювати в колгоспі, не обробляти буряки. Найвідсталіші піддаються куркульському впливу – ледарюють. Газета примушує ледарів заговорити зі своїх сторінок. Допомагає їм зрозуміти їх стан і повертає їх до лав чесних колгоспників-ударників» [216]. І жодного слова про голодних селян, про початок трагедії Голодомору.

На початку 1940-х років очікування неминучої війни і воєнізація суспільного життя позначилися і на тематиці районної газети, яка значну увагу приділяла цій темі, друкувала матеріали про підготовку допризовників, земляків, які служать в армії, заходи присвячені Червоній армії. Так, у номері за 23 лютого 1941 року вміщено фото уродженця Корсуня Героя Радянського Союзу, льотчика Миколи Льонченка, зроблене під час його приїзду до міста. У цьому ж номері вміщена стаття про військову підготовку в Корсунській акушерсько-сестринській школі, де діяли кулеметний, стрілецький, гранатометний та топографічний гуртки. Повідомляла газета і про районну конференцію допризовників та крос на честь РСЧА, у якому взяло участь 2183 комсомольці та 887 чоловік молоді [229].

Розпочавши свою роботу з тиражу в кілька сотень примірників, корсунська районна газета у 1936 році вже мала тираж 5600 примірників. На її сторінках писалося: «Історією стали ті дні, коли газета версталася при поганих гасових лампах, доверстувалася при жмуті запалених паперових обрізків, коли машину в друкарні рухали примусовці. Енергія збудованої в Корсуні ГЕС легко рухає машину, тисячами кіловат ясно горить лампочка Ільча в редакції, на корсунських вулицях, в хатах колгоспників близьких і далеких сіл». 20 лютого 1936 року вийшов 1000-й номер газети. Редагував її Збаразький [216].

У Звенигородці з 1930 року почала виходити районна газета **«Соціалістичний наступ»**. Її провідною темою стала колективізація сільського господарства, організація промислового виробництва та соціальна сфера. У номері за 3 липня 1931 року йшлося про те, що у районі колективізовано 74 селянських господарств, а до початку жнив має бути 95 %. Повідомлялося також, що гірники шахти «Октябриня» Юрківського буровугільного басейну зобов'язалися у третьому кварталі добути 9 тияч вугілля. У номері за 1 травня 1932 року містилася інформація про введення у дію паромеханічного маслозаводу у Звенигородці [44, 21].

Газета періодично вміщувала тематичні сторінки, зокрема **«Комсомолец Звенигородщини»** – за підрахунками звенигородського краєзнавця В. Хоменка за час існування газети вийшло 120 таких сторінок. У номері за 29 липня 1937 року у газеті вперше з'явилася літературна сторінка.

Як і в інших тогочасних газетах на сторінках **«Соціалістичного наступу»** жодним словом не згадано про трагедію Голодомору 1932–1933 років. Зате багато місця займає тема викриття і таврування **«ворогів народу»**. Можливо, що цим, як і в інших газетах, пояснюється часта зміна редакторів. За сім років існування газети у ній змінилося вісім редакторів – Кальманович, Орлик, Руденко, Бруч, Ніколенко, Лозько, Лушпенко.

Звенигородський **«Соціалістичний наступ»** у 1938 році перейменували у **«Більшовицьку трибуну»**, редактором якої став Андрій Гоєнко. Останній номер газети вийшов у липні 1941 року [44, 22].

Перший номер золотоніської районної газети вийшов 1 жовтня 1930 року під назвою **«Червоний жовтень»** як орган райкому партії, райвиконкому, райколгоспспілки та райпрофради з періодичністю 8 номерів на місяць. Газета писала про господарські справи. У руслі тодішньої ідеології вміщувалися матеріали атеїстичного спрямування. Наприклад, в одному з номерів як позитивний факт повідомлялося, що

«член ради мицалівського колгоспу Лука Кононенко організував навколо себе активних колгоспників і в день релігійного свята Миколи замочили 8 кіп конопель».

Перші номери «Червоного жовтня» не відзначалися фаховістю та культурою мови. Чого варті лише окремі заголовки матеріалів – «Проти опортуністичного недооцінювання кононя», «П'ятиденник тюхтійства» (у Коробівці не орали зябу), «Вознесеньські опортуністи зірвали радянський базар» [151].

Становлення районної преси та її тематично-змістове наповнення можна простежити й на прикладі Дрaбівського району, який з 1932 року після утворенням областей увійшов до Харківської області. Районна газета, як орган райпарткому, райвиконкому і райпрофради почала виходити тут у грудні 1932 року під назвою «За соціалістичну Дрaбівщину» (з початку 1932 року – «Соціалістична Дрaбівщина»). Тираж газети на кінець 1932 року становив 3390 примірників, на початку 1933 року – 3250, а згодом – 3530 примірників. Виходила дрaбівська районка на двох сторінках двічі на тиждень і коштувала 3 коп. [223].

Газета продовжувала нарощувати свою періодичність та тираж. У вересні 1935 року на титульній сторінці газети значилося, що газета «Соціалістична Дрaбівщина» – «Орган Дрaбівського РК КП(б)У та РВК (Харківської області) – УРСР», виходить 15 раз на місяць, передплатна ціна на місяць – 75 коп. [218].

Зміст та ідеологічна спрямованість «Соціалістичної Дрaбівщини» (як і усіх інших газет сільських районів) визначалися генеральною в той час лінією ВКП (б) на завершення форсованої колективізації та виконання плану державних хлібозаготівель.

Газета «Соціалістична Дрaбівщина» почала виходити в час, коли в Дрaбівському районі в основному вже завершилася розпочата у 1930 році колективізація селянських господарств і усі свої зусилля, включаючи можливості преси, більшовицька влада спрямувала на зміцнення колгоспів і

виконання плану хлібозаготівель. Шпальги районної газети практично повністю були заповнені мобілізаційними статтями, повідомленнями, замітками, звітами та постановами про хід виконання цього завдання.

Восени 1932 року, коли вже набирали обертів страшні жорна голодної смерті, районна газета закривала на це очі і продовжувала агітувати селян здавати хліб. У номері за 12 вересня 1932 року через усю першу сторінку жирним шрифтом було надруковане гасло «Завершити річний плян хлібозаготівель до 20 вересня». Газета закликала «битись за першість в конкурсі, за місце на обласному зльоті передових колгоспів, закінчити засів озимих до 22.IX» [222].

З початку 1933 року в районі, як і по всій території України, продовжувалось розпочате восени 1932 року повальне вилучення хліба, а потім й іншої сільськогосподарської продукції у населення. Незважаючи на непосильні плани, у січні 1933 року району було доведене ще одне завдання по вилученню хліба, цього разу вже для засипки посівних фондів. Цю акцію, як зазначено в опублікованій у газеті «Соціалістична Дробрівщина» постанові об'єднаного пленуму Дробрівського РПК та РКК від 10 лютого 1933 року, треба було здійснити до 20 лютого, «застосовуючи в мобілізації посів зерна методи хлібозаготівель» [219].

Партійна постанова ревно здійснювалась... Через газету оприлюднювалися численні факти «незаконної роздачі зерна» членам колгоспів і артільей, «присвоєння фондів», «куркульського саботажу в мобілізації посівфондів». Відсутність фуражу в колгоспах призводила до виснаження худоби. Газета наводила факти, що в січні 1933 року в селі Золотоношка з 89 коней тільки 20 здатні до роботи, решта – кволі [220].

А про те, що взимку 1932–1933 років на Дробрівщині вже лютував голод, забираючи старих і малих, в газеті інформації не було. Натомість районна газета за 10 березня 1933 року піддавала критиці правління колгоспу в тій же Золотоношці,

яке видавало зерно «ледарям і тим, що мало працювали» (це – в умовах, коли люди пухли від голоду й ледь пересувались) [221].

Газета «**Ударник Лисянщини**» орган Лисянського райкому КП(б) У і райвиконкому, розпочала свою історію 4 січня 1932 року і не була винятком із загальної маси районних газет того часу. Основна тема газети – зерно, хліб, за нього велася боротьба з початку календарного року і до його завершення.

Новоутворена газета відразу включилася у кампанію з викачки хліба. Її сторінки наповнювалися мобілізаційними матеріалами з войовничою риторикою. Типовий зразок допису про збір насіння з одноосібного господарства в селі Смільчинці «В лабетах опортунізму»: «Досі по одноосібному секторі не зібрано жодного кгр насіння». Автор допису ставив питання категорично: «РВК [райвиконком – *авт.*] повинен негайно вжити відповідних профілактичних заходів» [306].

У той час, коли вже повсюдно лютував голод, газета повідомляла про цілі валки хліба, який вивозився із сіл району «у відповідь на намагання куркульні та їх агентурі опортуністів зірвати хлібозаготівлі» [307].

Будь-яка протидія хлібозаготівлям кваліфікувалася як опортуністичний куркульський опір. Про це писала газета за 30 жовтня 1932 року в інформації під заголовком «У Яблунівці діє куркуль» та «В атаку на куркуля, опортуніста». Крім Яблунівки, винесеної в заголовок, називаються й інші села, де не виконувалися завдання хлібоздачі: Боярка, Вотилівка, Дібрівка, Журжинці, Лисянка, Писарівка, Петрівська Гута, Почапінці, Петрівка-Попівка, Федюківка, Шушківка. Самі лише заголовки матеріалів цього ж номера «пояснювали» таке становище: «Порадівське та Яблунівське керівництво здає позиції куркулеві» і давали настанови: «До кінця розтроцити опортуністичне небажання боротися за хліб» та закликали «у наступ на куркуля, опортуніста» [308].

У багатьох номерах газети йшлося про чистку в партії, тобто про виключення з неї ненадійних елементів, що не в тій

мірі, як того вимагає партія, виконували її директиви. Наприклад, на першій сторінці повідомлялося, що «районна комісія чистки партії розпочала свою роботу» і що першим буде проведено чистку партосередку с. Писарівка, де підлягають до чистки такі комуністи, як Компанченко, Буртовий, Доценко, Корнієнко». Тобто, чистка ще тільки буде, а вже повідомлялось, кого мають «вичистити» [309, 39].

У 1932 голодному році газета проголошувала гасло «Жнива і хлібопоставки – політичний іспит кожного комуніста, комсомольця, активіста» [310].

Домінування теми хлібозаготівель і замовчування трагічного становища сільського населення та численних смертей від голоду було характерним і для інших районних газет. Перша сторінка районної газети **«Колективіст Гельм'язівщини»** – органу Гельм'язівського РК КП(б) У, РВК, Райколгоспспілки та Райпрофради за 10 травня 1932 року була заповнена бадьорими агітаційними матеріалами про весняно-польові роботи в районі – «По ударному завершити сівбу ранніх, на ходу переключитися на засів середніх та пізніх ярих», «Повністю закінчити сівбу – 15-го травня», «За бойову підготовку до III-ї Всеукраїнської партконференції», «Гідні нового КСМ квитка» [145, 1]. А вже в травні 1932 року газета на першій сторінці розмістила постанову Ради Народних Комісарів СРСР і Центрального Комітету ВКП(б) «Про плян хлібозаготівель з урожаю 1932 р. та розгортання колгоспної торгівлі хлібом» [144, 1].

Працівники й дописувачі партійно-радянських газет по суті були пропагандистами більшовицької політики і водночас її заручниками. Траплялися випадки, коли за свою роботу вони платили життям. Так, 25 серпня 1932 року був убитий керівник сільських кореспондентів золотоніської районної газети «Червоний жовтень» села Хрущівка Хрисанф Калашник, а 9 серпня 1933 року був застрелений сількор із села Кедина Гора Павло Гвоздь [151].

Черкаська районна газета в передвоєнні роки мала назву «**Прапор комуни**». Почала виходити у 1930 році і до 1938 року вже мала тираж 10000 примірників. Редактор – Полярін. Редакція розміщувалася за адресою: вулиця Урицького 17. Друкувалася в Черкаській друколітографії Київського шкірканцтресту.

Висвітлюючи життя Черкаського району, газета, як і вся компартійна преса того часу, була наповнена закликами до посилення класової боротьби і розправи над «ворогами народу». Навіть заголовки статей мають явно маніакальний характер: «Розстріляти бандитів», «Зі всією силою революційної законності покарати злочинців», «Знищимо куркуля як кляс». 15 липня 1933 року газета «Прапор комуни», не кажучи жодного слова про голод, по-блюзнірському виголошує: «Хліб дозріває... Куркулі, злодії, нероби, шуліки в Мошнах, Степанках та інших селах району почали «стригти» колоски колгоспного врожаю. Куркулі, шуліки, нероби, злодії – ці паразити і блохи ніколи не припиняли шкідницької роботи» [226].

У передвоєнні роки газета давала широку інформацію про міжнародні події, хроніку новин в Радянському Союзі і Україні. Чимало місця відводилося культурно-освітній тематиці. Так, у номері за 17 лютого 1938 року ціла сторінка під назвою «Музика щасливих радянських дітей» присвячувалася Черкаській міській музичній школі, яка в той час була однією з найкращих у Київській області. Ілюстровані фотографіями матеріали сторінки розповідали про кращих викладачів і учнів, хор та симфонічний оркестр школи. Музичною освітою в школі було охоплено 180 міських дітей [227].

На сторінках газети 1939–1940-х рр. з'являється серія заміток викладача Черкаського педінституту П. Орлова, присвячених охороні диких тварин і птахів («Білі чаплі в Черкаському районі», «Переліт птахів», «Посилимо охорону диких тварин», «Ще про охорону водоплавної дичини» та інших) [157, 88–89].

Привертає увагу замітка «Академік і учень» про те, як школяр села Степанці Микола Негода у січні 1941 року надіслав свого вірша П. Г. Тичині, а той відповів йому, давши поради. Відтоді між ними зав'язалася переписка, яка тривала багато років [228].

Із жовтня 1930 року починає свій відлік історія газетної періодики Городищенського району, який тоді називався районом імені Г. І. Петровського, а райцентр Городище – селищем імені Г. І. Петровського (до 15 серпня 1944 року). Тоді у районі з незвичною назвою почала виходити газета **«Соціалістичний наступ»** (газета з такою ж назвою виходила і у Звенигородці – *авт.*) – «щоденна газета райкому КП(б)У та райвиконкому району ім. Г. І. Петровського Київської області». Номер газети коштував 5 копійок. Тираж 1939 році становив 4000 примірників [266].

Редактором районної газети був О. Г. Козленко, на посаді заступника-завідувача відділу партійного життя працював М. Й. Булава, відповідального секретаря – П. З. Русобров, завідувачки відділу листів – К. Р. Зеленько, завідувача відділу сільського господарства та роботи із сількорами – І. П. Педько, літпрацівника – Л. Д. Короп, фотокореспондентами – С. І. Лищенко і І. П. Скляр. Усього в редакції працювало близько 20 осіб, що зумовлювалося щоденною періодичністю виходу газети.

Треба віддати належне тодішній організації творчої роботи редакції. Працівники мали велосипеди, що давало можливість за сприятливих погодних умов оперативно виконувати редакційні завдання. У села району кореспонденти газети виїзджали на кілька днів і комплексно висвітлювали їх життя, спілкуючись з великою кількістю людей [267].

До того ж, у селах активно діяла розгалужена мережа громадських кореспондентів, з якими редакція підтримувала постійний зв'язок, проводила з ними наради, зльоти та інші заходи. Так, у січневому 1939 року номері на титульній сторінці вміщено оголошення про те, що 31 січня відбудеться

«райзльот робселькорів, редакторів колгоспних і бригадних стінгазет, заочників «Крестьянской газеты», редакторів стінгазет підприємств та установ разом з парторганами відбудеться в будинку культури м. Петровського о 12 годині дня. Редакція» [266].

Головними темами на сторінках газети було сільське господарство і промисловість. Як і вся країна, редакція активно відгукувалася на головні піар-проекти того часу – п'яти-сотенний та стаханівський рух. Звітували про виконання і перевиконання планів... Адже роль газети у житті суспільства визначалася, як «колективний пропагандист і агітатор».

Багато уваги газета приділяла ідеологічним питанням. Так, у номері за 28 січня 1939 року вміщено велике повідомлення про скликання 10 березня 1939 року XVIII з'їзду ВКП (б).

У розміщеній на першій сторінці великій статті «Більшовицьку увагу викладанню російській мові» критиці піддано вчителів і школи з низькою успішністю з російської мови – Хлистунівську, Орловецьку, Набоківську. Серед причин названо низький рівень підготовки окремих вчителів, які зробили велику кількість помилок при написанні диктанту з російської мови. Завершенням статті став плакатний висновок: «Мовою, якою говорив великий фундатор радянської держави В. І. Ленін, мову, якою говорить великий і любимий Сталін, треба опановувати з оцінкою «відмінно».

У номері газети вміщено також рекомендації і поради «На допомогу вивчаючим історію ВКП(б)» [266].

Для ідеологічного закріплення засобами друкованого слова «перемоги колгоспного ладу» і посилення боротьби з «класово-ворожими елементами» свої газети почали випускати політвідділи машино-тракторних станцій (МТС), які були створені у січні 1933 року.

Однією з таких газет був «**Сталінський кліч**» – орган політвідділу Ладиженської МТС Уманського району. До читачів газета надходила через передплату і виходила 10

разів на місяць, висвітлюючи роботу МТС та колгоспів, ознайомлення читачів з передовиками виробництва, ліквідацією неписьменності та інше. У кожній газеті друкувалися відозви до селян-колгоспників про розгортання соціалістичного змагання за врожай, статті про боротьбу з куркулями.

Перша сторінка номера цієї газети за 9 жовтня 1933 року розпочиналася крупно набраним характерним політичним гаслом «Очистивши партосередок від класово-ворожих елементів і переродженців, – зміцнивши лави свої – уперто, по-більшовицькому боротимемось за більшовицькі колгоспи і заможне життя колгоспників». Тут же у статті під таким же агітаційно-войовничим заголовком «Зміцнімо роботу партійного осередку, піднесімо провідну організаторську роль його» йшлося про очищення партійних рядів і наступ на класових ворогів, повідомлялося, що «вщент розбито куркулько-бандитське білогвардійське кубло в колгоспі імені Сталіна с. Любашівка» [143].

Свої газети на початку 1930-х років мали у Драбівському районі дві МТС – Драбівська і Кононівська. Драбівська МТС з березня 1933 року випускала газету «**Ударник ланів**», а Кононівська – «**Тракторист**». Всі вони друкувались у Драбові разом з районною газетою [223].

Тематика «Ударника ланів» багато в чому повторювала тематику районної газети «Соціалістична Драбівщина», хоча в цій газеті було більше інформації про деталі організації польових робіт, є також матеріали і про господарства, що не належали до зони обслуговування Драбівської МТС. У перших номерах газета повідомляла читачів, що в лютому 1933 року асортимент здачі зернових культур постановою РНК СРСР і ЦК ВКП(б) був розширений: мушили здавати й картоплю і замість існуючої контрактаційної (договірної) системи встановлювались тверді зобов'язання здачі державі картоплі за встановленими державними цінами з урожаю 1933 року. Картопля приймалась лише доброякісна, суха, очищена від землі і неушкоджена. За невиконання завдання

на колгоспників накладався штраф розміром вже ринкової вартості недовиконаного завдання, а одноосібників належало віддавати до суду.

Також у першому номері «Ударника ланів» йшлося про державну насіннєву підтримку колгоспам Драбівської МТС. Вона як допомога голодуючим розпочалась з лютого 1933 року. Підгодовували тих, хто міг працювати, а також видавалась адресна харчова допомога, наприклад, для колгоспників, зайнятих на обробітку цукрового буряка; іншим з цього фонду продуктів і промкраму не видавали [223].

У довоєнний період окрім офіційних окружних та районних газет, певний час виходили й газети окремих відомств та громадських організацій. Вони, як правило, не мали великих тиражів та обсягів. Так, у 1933 році в Умані видавалась газета **«Молодий ударник»** Уманського райкому комсомолу (редактор – М. Каменщиків, тираж – 7000 примірників).

В Умані також виходила газета **«За торгівельні кадри»** Уманського комбінату кооперативної освіти, яка висвітлювала стан професійної освіти у місті та визначала потреби робітничих спеціальностей. Видання виходило лише один день на тиждень [231].

Відомо, що у 1934 році свою газету під назвою **«Полиграфист-ударник»** видавала Уманська друкарня, яка висвітлювала особливості роботи друкарні, її партійної та комсомольської організацій, друкувала партійні новини [232].

Більша частина районів сучасної Черкащини, в тому числі і місто Черкаси у довоєнний період входила до складу Київської області. І київські обласні газети практикували окремі свої випуски у районах області. Наприклад, у серпні 1932 року у Черкасах виізною редакцією газети «Київський піонер» – органу Київського обкому і міськкому комсомолу було надруковано тираж спеціального двохполосного випуску **«Київський піонер на Черкащині»**.

Цей номер вийшов під шапкою (логотипом) «Соціалістичне змагання – основна метода боротьби за знання». Над

заголовком – традиційне більшовицьке гасло «Пролетарі всіх країн, єднайтеся!» і піонерський заклик «До боротьби за робітничу справу – будь наготові!».

Увесь номер був наповнений рекомендаціями щодо організації соціалістичного змагання серед піонерів і школярів. Стаття на першій сторінці повідомляла, що «Київське обласне бюро ДКО (дитячих комуністичних організацій – *авт.*) ухвалило включитися у змагання. Черкащина мусить одним із перших районів області відгукнутись на це і розпочати роботу». І тут же, як реакція на пораду столичних піонерів, розміщувалася постанова Черкаського районного бюро ДКО, яка ухвалювала «включитись у Всесоюзне соцзмагання, популяризувати справу всесоюзного змагання по всіх школах та загонах Черкащини. Викликати на змагання Смілянщину». Далі йшли бадьорі замітки, які ілюстрували масовість ініційованого зверху руху [230].

* * *

Отже, партійно-радянська преса, що виходила на території сучасної Черкаської області у 1920-х – початку 1940-х років, була представлена досить широкою мережею газет, які в більшості своїй були спільними органами комітетів більшовицької партії та рад, а також профспілкових організацій відповідно до адміністративно-територіального поділу (район, округ).

У період існування округ місцеві засоби масової інформації були представлені досить потужними окружними газетами округ з великим обсягом та періодичністю. Після ліквідації округ основним джерелом масової інформації стали районні газети з меншою газетною площею і періодичністю, але більш наближені до читача. Певний час свої газети випускали політвідділи МТС.

Уся ця газетна періодика видавалася на ідейній платформі більшовизму у радянської влади. Газети громадських організа-

цій теж не виходили за рамки партійної ідеології і не становили альтернативи офіційним партійно-радянським виданням.

Щодо змісту тогочасних газет, то вони містили багато різнопланової інформації про діяльність партійних осередків та державної влади, місцеві та міжнародні події, хроніку повсякденного життя. Водночас засновники використовували свої газети, передусім як важливий ідеологічно-пропагандистський засіб забезпечення реалізації програмних цілей Комуністичної партії. Значна частина матеріалів була відверто заангажована й переповнена надмірним пафосом, намаганням прикрасити дійсний стан справи і переконати читачів у перевазі соціалістичного способу життя.

За таких обставин багато подій і явищ висвітлювалися у газетах однобоко та не об'єктивно і не відображали плюралізм громадської думки. З тематичної палітри газетної періодики випадали злочини, пов'язані з політичними репресіями, організацією Голодомору 1932–1933 рр. та іншими негативними явищами.

№ видання 1-2. ЦЕНА 30 КОП.

УМАНСЬКИЙ ГОЛОС

Ч. 2 * * * * * УКРАЇНСЬКИЙ ЧАСОПИС МІСТА І СЕЛА * * * * * Число 1941 р.

ГЛАВ. Діtschische Zeitung für Stadt und Land. Mit Genehmigung der Ortskommandatur Uman.

МУСОЛІНІ ВІДВІДАВ ГІТЛЕРА НА СХІДНЬОМУ ФРОНТІ

Тирі Фісрера. Продовжування війни до перемоги, ми важливіших позицій на фронті

Число 3 вип.

23 вересня 1941 р.

ЧЕРКАСЬКА ДУМКА

Восени згадав Гололий ставки Вождя від 21 вересня 1941 р.

Вірною тактикою військовиків.

На черкаській землі влітку 1941 року і сьогодні переживають жахи війни. Висхідні сили фашизму, які влітку 1941 року, захоплюючи нашу землю, хотіли довести її до повного знищення.

Восени 1941 року, коли німецькі війська відійшли від Черкас, ми знову відчули на собі силу і величавість воєнних дій. Ми знову відчули на собі силу і величавість воєнних дій. Ми знову відчули на собі силу і величавість воєнних дій.

Восени 1941 року, коли німецькі війська відійшли від Черкас, ми знову відчули на собі силу і величавість воєнних дій. Ми знову відчули на собі силу і величавість воєнних дій.

ГАЗЕТИ ПЕРІОДУ НАЦИСТСЬКОЇ ОКУПАЦІЇ

№ 1 вип.

РІДНЕ СЛОВО

№ 1. Загальне видання, 7 вересня 1941 р. № 11 (150)

Німецькі війська досягли Волги на північ від Сталінграду
Головна інструкція Фюрера, 8 вересня.

Німецькі і румунські війська перейшли Керченську протоку

№ 9

УКРАЇНСЬКЕ СЛОВО

Орган Загальноукраїнської Борони України

Четвер, 27 листопада 1941 року. Число 30 вип.

ГІТЛЕР ГОВОРИТЬ!
Велика промова Фюрера в Мюнхені

Під час нацистської окупації територія сучасної області входила до так званого райхкомісаріату «Україна», який у свою чергу поділявся на 6 генеральних комісаріатів, а ті – на округи (гебітскомісаріати) і райони [86, 297]. Право організації видавничої справи і санкціонування виходу та контролю за газетами належало німецькій окупаційній адміністрації. Одночасно з формуванням окупаційних органів влади та допоміжної української адміністрації і поліції нацисти створюють на окупованих територіях систему ідеологічного забезпечення нового порядку, відводячи важливе місце в ній видавничій справі та україномовній пресі.

Директива райхкомісаріату визначала роль преси на його території: «Українські та інші газети, що видаються в райхскомісаріаті, – винятковий засіб впливу на населення пропагандою і політикою, наказаною райхскомісаром. Вони не слугують народним чи культурним потребам населення чи навіть віровизнанням... Кожен рядок повинен допомагати у здійсненні великої місії фюрера у створенні нової Європи» [233].

Відомо, що дуже швидко було налагоджено випуск газети «Український хлібороб» у Рівному – центрі рейхкомісаріату «Україна» (а з 1942 року – у Києві). У Києві виходила ще одна загальноукраїнська газета – «**Українське слово**» [72, 83].

Окупаційна влада всіляко намагалась підкреслювати національний характер започаткованих нею газет. Це виражалось переважно в зовнішніх атрибутах – назвах газет, наявності тризуба, національній фразеології.

Щодо змісту україномовних видань, то він був підпорядкований пропагандистському забезпеченню реалізації планів гітлерівців щодо утвердженню «нового порядку», вивезенню до Німеччини трудових і сировинних ресурсів, придушенню будь-якого опору місцевого населення. Ці газети рясніли матеріалами, які мали за мету створити враження масової підтримки жителями окупованих територій нацистського рейху і його вождя Гітлера.

Першою такою газетою на території краю став «**Уманський голос**», який почав виходити невдовзі після окупації

Умані нацистськими військами – 31 серпня 1941 року і позиціонувалась як «український часопис міста і села» (це зазначено і німецькою мовою). Газета виходила двічі на тиждень на чотирьох сторінках і редагувалась редколегією. Вартість номера – 30 коп. Заступник головного редактора Ю. Римар. Літературним редактором даного видання був Мин Глухенький, секретарем – Марія Запорожець. Серед населення газета поширювалася через роздрібну торгівлю за ціною 50 копійок [82, 97].

На шпальтах першого номера нового часопису редакція, звертаючись до читачів, констатувала, що з приходом непереможної німецької армії «по-весняному омолоджується наша вільна земля, наш нарід. Починається нормальне життя: кожен день вступають в експлуатація заводи, підприємства, дружно проходять в селі жнива». Тут же крупним шрифтом було надруковане гасло «З почуттям глибокої вдячності і радості українське населення Умані й Уманщини вітає місцеву Німецьку Військову Владу в особі місцевої Комендатури і її Коменданта Високодостойного Пана Коменданта Капітана Д-ра РОССА». У першому номері публікувалося розпорядження міського управління міста Умані, яким на підставі розпорядження військового коменданта встановлювався час, коли заборонялося ходити вулицями міста: «для арійців – від 20 до 5 год., для жидів – від 19 до 6 год.» [242].

На своїх шпальтах газета пропонувала читачам інформацію військово-політичного, ідеологічного, соціально-економічного і культурно-просвітницького характеру. Незмінною впродовж усього періоду випуску газети залишалася лише одна рубрика – «З головної квартири Фюрера», яка переважно на першій сторінці інформувала читачів про ситуацію на фронтах Другої світової війни. Періодичними рубриками були: «На східному фронті», «Воєнна хроніка», «Вісті зі світу», «Вісті з України» («Українські новини»), «Листи з Німеччини», «Фронтіві епізоди».

Більшість матеріалів для них підбиралися з повідомлень німецького радіо, україномовних бюлетенів рівненської філії Німецького інформаційного агентства «Дойчес Нахріхтен-бюро» (ДНБ), «Української інформаційної служби» (УКРІНС) та «Української кореспонденції» (УК). Ці ж джерела інформації використовувалися й іншими газетами [243, 199–210].

На сторінках газети друкувалися й власні агітаційно-пропагандистські матеріали. При цьому статті прони́мецького, антирадянського та антисемітського змісту підписувалися, як правило, псевдонімами або ініціалами. Однак, були автори, які не приховували свого імені. Серед них – співробітник міської управи Ю. Недзельський, який був автором статей «Кривавий Сталін» [242], «Мої спогади» [244], «У підземеллях Уманської тюрми» [245].

Статті виразно антирадянського характеру писав літературний редактор М. Глухенький, за що навесні 1944 року був заарештований органами НКВС [243, 206]. Серед них – стаття «Нищення голодом», в якій наведені факти Голодомору 1932–1933 рр. на Уманщині [246].

Починаючи з лютого 1942 року головною темою «Уманського голосу» стає агітація молоді на роботу до Німеччини. У зверненні уманської влади «До тих, хто їде до Німеччини» говорилося: «Ми посилаємо до друзів-німців наших найкращих молодих людей і сподіваємося, що вони з честю виконають покладений на них обов'язок, високо піднесуть авторитет нашої нації й збільшать своєю чесною та впертою працею наше право на суверенність» [247]. Щоб розвіяти острах перед роботою на чужині, газета всіляко розхвалювала умови примусової праці в Німеччині, розповідаючи про можливість подорожувати країною, організовувати своє дозвілля.

Не менша увага приділялася підвищенню продуктивності селянської праці на Уманщині. У квітневому 1943 року номері часопису у заклику до селян мовилося: «німецький солдат тримає меч. А ти візьми плуг. Діти й діти твоїх дітей дякуватимуть тобі колись за те, що ти у боротьбі проти юдейського більшовизму виконав свій обов'язок» [248].

Гострою була проблема з радянським підпільно-партизанським рухом. Стаття «Люди з лісу і національні українські інтереси» закликала уманчан не допомагати «бандам», оскільки вони склалися зі злочинних елементів, більшовиків і «жидівських недобитків», метою яких було перешкодити відбудові нормального життя в Україні [243, 209].

Місцеве життя висвітлювалося у рубриках «В Умані і Уманщині», «По Уманщині», «Сьогодні в Умані», «Місцева хроніка», «Поради селянинові», «Літературна сторінка», «Веселий куток», «Куток розваг».

Так, у рубриці «В Умані і Уманщині» (7 вересня 1941 року) на повну сторінку вміщені матеріали із життя Уманщини. Стаття «Металотруд» працює» сповіщала, що фабрика відновила роботу і ближчим часом прийматиме в ремонт сільськогосподарські машини. У статті «На бувшому заводі «Труд» йшлося про те, що «дирекція і робітники заводу борються за культуру української мови, розмовляють чистою українською мовою, викидають з ужитку русизми». Із статті «Організація хору» дізнаємося, що в Умані розпочалися репетиції хору і «після приходу визвольної Німецької Армії нарід Умані дихнув вільно і на повні груди заспівав рідні українські пісні». На сторінці також вміщені інформаційні матеріали з Рижавського та Підвисоцького районів, хроніку новин міського господарства [249].

Про газети періоду окупації, їх змістове наповнення, політику окупаційної адміністрації щодо місцевої преси можна судити із часописів, що виходили в Золотоноші. На початку листопада 1941 року тут було започатковано випуск двохполосної щотижневої газети «**Українське слово**» – органу Золотоніської окружної управи (в окремих номерах – повітової управи) [81, 1]. У перших числах газети зазначалося, що «Редагує редколегія. Дозволено воєнною цензурою». 3 грудня 1941 року у реквізитах вказувалася адреса видання – вулиця Черкаська 1, видавець: Окружна управа, відповідальний редактор – В. Міхалюс, керівник друкарні – М. Бондар, який згодом став редактором часопису. Вартість одного номера – 30 копійок.

Уже в перших номерах проявилось відверто колабораційнське спрямування видавців газети. 16 листопада 1941 року часопис розмістив на першій сторінці крупним планом малюнок, на якому зображено українського селянина з піднятою у нацистському вітанні рукою і словами над ним: «Neil Hitler! Слава звільненій Україні!» [237]. В інших числах газети на видному місці друкувалися матеріали під такими заголовками: «Сприяти перемозі німецької армії – почесний обов'язок українців!», «Вивчаймо історію великого німецького народу!», «Вивчаймо німецьку мову!»

Під заголовком «Гітлер говорить!» у кількох листопадових номерах друкувалась промова Гітлера 8 листопада 1941 року в Мюнхені з нагоди роковин націонал-соціалістичного руху. Також у кількох номерах друкувалась велика стаття «Адольф Гітлер. Біографія».

Чільне місце в усіх номерах часопису займала інформація про становище на фронтах, яка подавалась під рубрикою «Звідомлення головного командування Німецьких Збройних Сил» або «Головна Квартира Фюрера». Подавалась також інформація про дії союзників Німеччини – «Японія вступила у війну проти Англії, Америки і Австралії», «Німеччина і Італія – у стані війни з США».

Багато місця на сторінках газети відводилося проукраїнській тематиці. Вже в перші дні окупації газета «Українське слово» за 8 листопада 1941 року від імені товариства «Просвіта» закликала «в кожному селі створити гуртки художньої самодіяльності, організувати ряд лекцій, бесід, в яких висвітлювати значення історичних подій минулого і сучасного і правильно орієнтувати населення в дусі тих принципів, які проголошено вождем німецького Народу Адольфом Гітлером» [81, 1]. Давалися роз'яснення ідей третього рейху, підкреслювався величезний вплив німців на життя інших народів.

Альтернативно щодо усталених в радянські часи точок зору висвітлювалися постаті Т. Шевченка, М. Лисенка, І. Мазепа, Б. Хмельницького та і вся історія України. Друкувалися

текст пісні «Ще не вмерла Україна», статті про кобзарство, історію козацтва [72, 85]. У номері за 1 січня 1942 року вміщена велика стаття «Симон Петлюра» [238].

Велика стаття у грудневому 1941 року номері під назвою «Рідна мова» наголошувала на значенні мови як надбання народу, що має найбільшу цінність, оскільки «створює обличчя народу, обличчя кожної людини, становлячи разом з тим одну з головних ознак нації» [239]. Інша стаття мала назву «За культуру української мови» [240]. Номер за 20 листопада 1941 року відкривався редакційною статтею «Україні – українську церкву», яка завершувалася висновком про те, що «кожний свідомий українець повинен зрозуміти велике значення церкви в нашому житті, роз'яснити населенню її завдання у справі прищеплення нашому народу духу моралі. Відданості своїй вітчизні» [241].

З часом політика нацистів щодо місцевої преси почала змінюватися. З жовтня 1942 року у Золотоноші замість «Українського слова» почала виходити (продовжуючи нумерацію) газета з новою назвою – «**Золотоніські вісті**», яка мала статус «україномовного часопису Золотоніської області» (головний редактор той же – М. Бондар) [81, 32]. Цим самим викорінювалась національна ознака у назві часопису, а позначалося лише територіально місце його видання. Реквізити газети під заголовком на титульній сторінці вже друкувалися без тризуба і почали дублюватися німецькою мовою. До речі, змін зазнала й назва вулиці, на якій розміщувалася редакція – вулиця Черкаська стала називатися вулицею Адольфа Гітлера.

На відміну від «Українського слова» на сторінках «Золотоніських вістей» практично зникли матеріали українського національного спрямування. Інформаційна складова часопису звелася до прославлення Гітлера, повідомлень про перемоги німецької армії над «советами» та успішні бойові дії проти Великобританії та США. Крім того в газеті публікувалися оголошення військової та цивільної адміністрації.

Висвітлення становища на східному фронті здійснювалося під такими заголовками: «Успішні бої тривають», «Здобуто столицю Кабардино-Балкарії – Нальчик», «Тяжкі ворожі втрати біля Туапсе», «Успіх німецької авіації біля Волхова», «Даремні наступи советів біля Новоросійська» «У пеклі біля Сталінграду», «Бої на вулицях Сталінграду», «Жахливі перспективи для Москви».

Західний театр бойових дій знаходив відображення в інформаціях під заголовками: «Понад 1000 британських бомбардувальників збито під час терористичних нальотів», «Вся Європа мусить працювати для спільної перемоги», «Ще про затоплення американського військового транспорту», «Нервовість у Вашингтоні», «Рузвельт відповідає іронією на нові Сталінові заклики допомоги», «Воєнний потенціал США є казкою», «Великі успіхи німецьких підводних човнів», «Єгипет не заступить другого фронту», «Потоплено 23 ворожі кораблі», «Нові тяжкі втрати американського військово-морського флоту», «Японія досягла панування над Тихим океаном».

На сторінках газети періодично публікувалися промови Гітлера, Гебельса, Герінга, Розенберга та інших керівників райху.

На сторінках газети велася агітація за виїзд української молоді до Німеччини, всіляко вихвалялися умови в яких жили і працювали там українські юнаки і дівчата. «Золотоніські вісті» від 17 січня 1943 року повідомляючи про це, зазначали, що в Німеччині «жінкам і дівчатам зовсім добре. Деякі вже цілком добре говорять по-німецькому і запевняють, що їм тут дуже подобається» [83, 68]. Хоча насправді молодь всіляко уникала відправки на примусові роботи до райху.

Щодо місцевого життя, то роль газети звелася переважно до оголошень органів влади – «Забезпечуйте зимовим одягом робітників, які працюють в райху!», «По-господарському організуємо зимівлю тварин», «Школи Золотоніської області розпочинають роботу», «Перед початком цукрової кампанії», «Робітники зі сходу в Німеччині мають можли-

вість заощаджувати», «Українські робітники їдуть у Німеччину по науку», «Молодь народження 1926 і 1927 р.р. іде на працю до Німеччини»

У вересні 1941 року у Черкасах на базі однойменного видавництва почала виходити газета «**Українська думка**» – «орган Черкаської районної управи» (з 1 серпня 1942 року – «газета Черкаського району»). У передовій статті цієї газети зазначалося, що «минули ті прикрі часи, коли місцева людність ховалася в погребях та підвалах. Тепер настав час братися до роботи. Все, що зруйноване, мусимо відбудувати, полагодити, відновити. Під українським прапором наше місто і наш район повинні стати кращими й заможнішими, ніж були вони під прапором радянським» [79, 18].

Черкаська газета «Українська думка», як і інші підконтрольні окупантам часописи, регулярно публікувала повідомлення з штаб-квартири фюрера, його «світово-історичні промови», зведення про успіхи у бойових діях проти СРСР, США та інших країн антигітлерівської коаліції.

Так, у екстреному випуску від 25 вересня 1941 року «Черкаська думка», описуючи наступ гітлерівців на східному напрямку, повідомляла, що «знищення оточених частин ворога на схід і південний схід від Києва продовжується», а «частини Німецької армії, які вступили від заходу в Київ, пробилися через Дніпро на схід і з'єдналися з силами, що наступали через Десну з півночі». На західному напрямку за інформацією газети нацистські війська вели успішні бої проти Великобританії: «над каналом Ламанш при невдалому наступі англійських повітряних сил збито 39 англійських літаків» [146, 1].

На сторінках газети регулярно друкувалися розпорядження, накази та оголошення окупаційної влади та допоміжної української адміністрації. Так, у номері за 16 жовтня 1941 року було вміщено наказ Черкаської районної комендатури про введення в м. Черкаси комендантської години з 20-ї год. до 5 год. [234].

Через газету черкаський уряд праці 25 червня 1941 року оголошував про реєстрацію чоловіків і жінок для відправки на роботу до Німеччини. В оголошенні зазначалося, що «в останній раз пропонується усім особам віком від 14 до 65 років. Які ще не зареєструвалися в Уряді Праці, з'явитися на протязі цього тижня до Уряду Праці. Хто після цього строку не матиме документу від Уряду Праці, буде општрафований та відправлений до лагерів примусових робіт» [235].

У липні 1942 року в «Українській думці» було вміщено оголошення військового коменданта та рейхкомісара України про застосування смертної кари за допомогу партизанам, підпільникам та радянським військовополоненим. Для тих, хто своїм повідомленням допоможе «виловити чи унешкодлити членів якоїсь банди, злочинців, саботажників, втікши полонених, одержить 1000 крб. нагороди, або право першенства набути харчових продуктів, або право наділення, або побільшення його присадибної землі» [236].

Після окупації території Черкащини україномовні газети почали виходити і в інших райцентрах. Так, захопивши 29 липня 1941 року місто Тальне, окупанти укомплектували з місцевих кадрів редакцію, яка вже 7 вересня випустила перший номер газети «**Тальнівський тижневик**» (пізніше перейменована у «**Тальнівський вісник**») і виходила двічі на тиждень тиражем в 1100 примірників [80, 102]. Статус видання визначався як «український часопис міста і села за дозволом шефа м. Тального» і редагувалося відповідальним редактором В. Герліцом [80, 41]. А «Тальнівський вісник» від 23 січня 1942 року повідомляв, що нібито «останнього часу тисячі українців звертаються до німецької військової влади з проханням дозволити їм взяти участь у боротьбі проти більшовиків» [80, 45].

Однією із головних тем тальнівської газети була мобілізація робітників на роботу у Німеччині. Цій темі була повністю присвячена перша сторінка номера за 7 травня 1943 року, яка відкривалася зверненням генерал-комісара бецирку (округи – *авт.*) до молоді м. Києва і Київського генерал-бецирку.

Жирним шрифтом через усю сторінку зазначалось: «На підставі закону про трудову повинність, що поширюється на всю звільнену від большевиків територію, вся місцева молодь обох статей, народження 1922, 1923, 1924, 1925 років, покликана нині до обов'язкового відбуття трудової повинності строком на два роки».

Далі йшов розлогий агітаційний опис умов праці в Німеччині. На цій же сторінці уже у формі наказу оголошувалося, що усі зазначені у зверненні категорії населення «призиваються до трудової повинності». А протидія виконанню цього розпорядження «каратиметься каторжною тюрмою або в'язницею» [250].

У Звенигородці видавалась газета **«Рідне слово»** (відповідальний редактор М. Терновий) – певний час як «часопис Звенигородської повітової управи» [84, 52], а потім без зазначення підпорядкованості. У 1942 році виходила щодня на чотирьох сторінках. Видавалась у звенигородському видавництві «Рідне слово» (вулиця Клейста, 47).

Як і інші газети, «Рідне слово» широко і бравурно подавало інформацію про перемоги гітлерівців на фронтах Другої світової війни. Інформація про наступальні операції вермахту та союзників Німеччини на німецько-радянському фронті подавалася під такими заголовками: «Провал надій Сталіна», «Москва говорить про смертельну небезпеку», «Бесарабія вільна від жидів», «Німецькі і союзні війська продовжують наступ на Кавказ», «Німецькі і румунські війська перейшли Керченську протоку», «Місто і порт Анапа взято румунськими військами», «Лише терор комісарів втримує опір советів», «Сталінград буде нашим».

У такому ж дусі висвітлювалася ситуація та бойові дії нацистів і їх союзників проти США та Великобританії (Англії): «Англія боїться за Середній Схід», «Невдала спроба ворога висадитися на узбережжі Франції», «Британський крейсер «Ковентрі» затонув», «Розпродаж Англії продовжується», «Спроба американців висадитися на острів «Гільберт», «Британських полонених пов'язано», «Британ-

ська чванливість та наклепи на Італію», «Англія збирає лахміття», «Британський шпіонаж у Швеції», «Англійські жиди фінансово підтримують Советський Союз», «Японія та американські військовополонені», «Японія – це сила, здатна навести лад у Східній Азії», «Америка домагається, щоб Англія створила другий фронт», «Уколи Америки Гельсінкі».

Значна увага приділялася сільськогосподарському виробництву. В одному із серпневих номерів у статті «Найкращий громадський двір» розповідалося про досвід громадського двору № 3 села Вільхивець (громадські двори створювалися на базі колгоспів і їм присвоювалися номери – *авт.*). Зокрема зазначалося, що в господарстві селяни, на відміну від інших сіл, «з охотою» дають своїх корів для виконання польових робіт, одержуючи за це сіно та корми для корів. До речі, облік роботи у цьому та інших господарствах вівся за колгоспною системою – в трудоднях [253].

Водночас на ліквідацію колгоспів були спрямовані заходи із виділенням селянам землі. Про це йдеться в номері газети «Рідне слово» за 10 вересня 1942 року в статті «Селяни одержують землю». У ній розповідається про те, що «в нагороду за сумлінну працю в 19 передових громадських господарствах Звенигородського гебіту весною 1942 року селяни одержали у власність присадибну землю по 6918 селянських господарствах. Майже всі ці садиби розміром подвоєні... Утворюються хліборобські спілки з розбивкою на гуртки по 10 господарств у кожному, при чому кожне господарство одержує не менше 10 га орної землі». Стаття завершується висновком: «Українським селянам слід наполегливо працювати, аби цим здобути право на першочергове одержання землі» [254].

Сільськогосподарській темі присвячені й інші матеріали часопису – «Вчасно викопати й вивезти цукровий буряк на цукроварні», «Вчасно викопати і здати картоплю», «Птахівництво», «Ширити шовківництво в нашому повіті», «Як практично визначити вагу сіна чи соломи в скирті шляхом обміру».

Привертає увагу велика стаття «Українські селяни відвідали Німеччину», в якій детально висвітлюється поїздка 14

українських селян, агрономів та редакторів до Німеччини восени 1942 року. Зроблено висновок, що українці, відвідавши Німеччину, «повертались на Україну з єдиним бажанням – бути пропагандистом німецької культури й німецьких досягнень, які вони бачили на власні очі. Їхнім найцирнішим бажанням стало – вкласти і свою трудову частку в діло німецької перемоги» [251, 3].

У вересні 1942 року газета інформує читачів про те, що «в с. Кирилівка, на батьківщині великого українського поета-художника відновлено музей Т. Шевченка... Щоденно приходять до музею численні відвідувачі з околиць сіл і районів. Привертає музей велику увагу і німців – цивільних і військових» [252].

У 1942–1943 рр. у Смілі виходила газета **«Українські новини»** періодичністю двічі на тиждень, обсягом від 2 до 4 сторінок і тиражем 3000 примірників (відповідальний редактор О. Мельник). Газета значилася як «орган Смілянської районової управи», біля заголовка – зображення тризуба [83, 10].

Смілянська газета мала досить широку тематичну палітру. Основу її складала інформаційні матеріали про перебіг бойових дій німецьких військ на східному та інших напрямках Другої світової війни, активна пропаганда і впровадження «нового порядку», оголошення і директивні документи місцевих органів влади, хроніка місцевого життя.

У серпневому номері 1942 року уся перша сторінка була заповнена матеріалами під «шапкоюю» «5 серпня – річниця звільнення м. Сміли від юдо-більшевицького гніту». Вони в дусі геббельсівської пропаганди прославляли німецьку армію, її союзників та фюрера Адольфа Гітлера, які «в цей день відкрили нову добу в житті м. Сміли і Смілянщини» [256]. У цьому та наступних номерах публікувалися переможні реляції про успіхи німецьких військ.

Гостро стояло питання про вивезення молоді на примусові роботи до Німеччини. Для заохочення молоді до виїзду на роботу до Німеччини газета публікувала листи тих, хто вже

працював там. Наприклад, Микола Іванович Мальований із села Мале-Старосілля отримав листа від дочки Марії: «Їм і п'ю, що хочу. Яблука, м'ясо, масло і все інше таке, що я й не бачила ніколи, їм морозжене скільки хочу... Роблю не дуже важко... Дівчатам, і особливо Марії Максимівській, скажіть, що вона погано зробила, що не поїхала. Побачить вона, якою я колись додому приїду і буде каятись».

В іншому листі, адресованому Парасці Лазаревній Рижій із села Балаклея, дочка Ганна писала: «В моєї хазяйки є 6 корів, 2 телят, 3 телиці. Я дою тільки 2 корови, а решту сама хазяйка... Даремно я стільки сліз пролила. коли треба було їхати. Щоб до всього та були тут і Ви, то кращого і не бажала б...» [255].

Населення Смілянщини через газету постійно інформувалося про рішення окупаційної та допоміжної адміністрації із соціально-економічних питань. Так, у номері за 24 січня було вміщене розпорядження гебіткомісара про стягнення податків на землю, будинки, худобу, торгівлю, промисли, ручну і гужеву повинність [257].

На сторінках газети розміщувались також розпорядження гебіткомісара про охорону сільськогосподарських продуктів, ціни на шевські роботи, реєстрацію породистих собак, вилову риби без дозволу, заборону їздити по тротуарах автомобілями, кіньми та велосипедами, проти спекуляції, Розпорядження допоміжної української адміністрації стосувалися таких питань як організація протипожежної охорони під час жнив, про оплату найманих квартир та інших питань повсякденного життя Смілянщини

Періодично публікувалися повідомлення про культурно-освітні заходи. Травневий номер 1942 року сповіщав, що у міському кінотеатрі розпочалася демонстрація німецької кінохроніки, що викликало великий інтерес смілян – «приблизно за півтора місяця Смілянський кінотеатр з філією на станції Бобринська відвідало до 16000 глядачів [259]. У травні 1942 року на гастролях у Смілі перебувала концертна бригада київського театру «Вар'єте», яка дала кілька концертів на станції Бобринська та в Смілі».

Газета повідомляла, що 11 березня 1943 року у Смілі відбувся вечір пам'яті Т. Г. Шевченка, на якому «зведений хор міської співочої капели, хорового ансамблю театру та капели бандуристів під орудою п. Бондаренка. З прекрасним стислим, але вичерпаним рефератом про Т. Г. Шевченка виступила пані Прус. З концертної програми заслуговують на увагу виконані хором «Ой три шляхи широкії», «Думи» та інші речі на текст творів Шевченка» [258].

Крім згадуваних вище на Черкащині ще виходила газета **«Корсунські вісті»** (Корсунь).

Аналізуючи газети періоду окупації, доцільно зупинитись і на видавничій базі для їх видання. На території Черкащини, окупація якої нацистами тривала з липня 1941 року по березень 1944 року [73, 81], відразу після вступу гітлерівських військ розпочалося відновлення роботи друкарень у містах і районних центрах. Наявне в них обладнання, передусім, у найбільших тоді містах краю – Умані і Черкасах, використовувалося для виготовлення інформаційних матеріалів (оголошення, звернення, накази окупаційної та допоміжної адміністрацій тощо), а згодом і для випуску україномовних газет.

Організація видавництва «Голос Умані» в Умані розпочалася через кілька днів після окупації міста нацистськими військами. Дозвіл на виробничу діяльність надала міська управа за погодженням з ортскомендатурою. 16 серпня 1941 року видавництву було надано приміщення і до кінця 1941 року його очолював Х. Барченко, а з 1 січня 1942 року керівником було призначено О. Маєвського, який до цього працював редактором газети.

Видавництво виконувало різні друкарські роботи та розміщувало оголошення в газеті. Тарифи встановлювалися самим видавництвом. Друкарня складалася з трьох цехів – набірної, друкарського і палітурного. Запізнення на роботу каралося звільненням.

У видавництві друкувалася газета «Голос Умані». Із загального тиражу часопису 60 примірників отримував секретар редакції, 30 примірників залишалося для співробітників,

1530 – відправлялося на пошту для розсилки передплатникам (восени 1941 року передплата на місяць становила 2 крб. 40 коп.). Решта примірників йшла у продаж через міський кіоск. Категорично заборонявся продаж видання у редакції, за винятком поліції і жандармерії, які отримували його за спеціальним дозволом [243].

У Черкасах (місто було окуповане 22 серпня – *авт.*) видавництво було створене у вересні 1941 року і називалося «Українська думка». Воно підпорядковувалося органу допоміжної української адміністрації – районній управі, очолюваної Шпаківським. Завідуючий відділом освіти управи 19 і 20 вересня на посаду завідуючого видавництвом призначив А. М. Мартиненка, а на посаду редактора – В. І. Маньківського. Ті працівники, які проявили найбільші старання в налагодженні роботи видавництва, були відзначені грошовою премією [74, 5]. Про нарощування обсягів роботи видавництва свідчить збільшення його штатів, які з 27 працівників у 1941 році [75, 2–3] збільшилися до 48 у 1943 році [76, 4]. Видавництво забезпечувало друкованою продукцією місто Черкаси і Черкаський район, а також сусідні Городищенський, Золотоніський, Кам'янський, Канівський, Смілянський та Чигиринський райони.

Крім тиражування інформаційних матеріалів, видавництво, передусім в перші місяці окупації, виготовляло печатки та штампи для новостворених установ, а також підприємств, навчальних закладів, приватних майстерень, релігійних об'єднань. Виконувалися замовлення на виготовлення тек, книг наказів, квитанцій, бланків, шкільних зошитів, посвідчень, окупаційних паспортів («аусвайсів»), нарукавних пов'язок для української поліції тощо [77, 12]. Серед друкованої продукції видавництва – інструкції та інші документи, що регламентували різні сфери життя на окупованій території: інструкції про ціноутворення та податки, торгівлю на ринках, комунальні правила та платежі, порядок видачі «аусвайсів», правила керування велосипедами [78, 24], інструкція про

пільги українським поліцаям та членам їх родин у випадку поранення або смерті годувальника [79, 46].

Значну частину друкованої продукції черкаського видавництва складали офіційні документи місцевої влади. У оголошенні, видрукованому для жителів сіл, гебітскомісар Швер закликав: «Про появу кожного чужого чоловіка в селі сповіщайте негайно селянський «Шуцманшафт» [10, 48]. У наказі Черкаської районної управи та інспектора поліції № 9 від 10 жовтня 1941 року доводилося до жителів Черкас, що «всім жидам до 12 жовтня 1941 року до 8 годин вечора переселитися з усіх вулиць міста на митницю (район: вулиця Шолом-Алейхема – Пожежний спуск та Куйбишева, був. Старобазарна), а громадянам, які мешкають в цьому районі, до цього часу переселитися у квартири, звільнені жидами, або інші вільні квартири. За кожний спалений будинок розстрілу підлягають 100 жидів та 20 комуністів» [9, 10].

Наказ № 10 від 25 жовтня 1941 року пропонував «всім членам і кандидатам комуністичної партії, комсомольцям та жидам в 5 денний термін з дня оголошення цього наказу зареєструватися в черкаській поліції. Всі зазначені особи, які не зареєструються в указаний термін, будуть заарештовані і посажені в тюрму» [79, 20].

* * *

Таким чином, україномовні газети, що виходили на Черкащині у період окупації краю нацистськими військами, були складовою частиною створеної окупантами інформаційно-видавничої системи, яка була повністю підпорядкована пропагандистському забезпеченню утвердження «нового порядку» на окупованій території. З таких газет населення дізнавалося про обстановку на фронтах в інтерпретації гітлерівської пропаганди, рішення місцевої окупаційної влади у господарській та соціальній сфері, про «щасливе» життя і побут вивезених на примусові роботи до Німеччини українців.

Матеріали місцевої преси спрямовувалися на формування позитивної щодо окупантів громадської думки.

Для підсилення впливу на свідомість населення використовувалась також національна риторика публікацій. Значна увага приділялась критиці радянського режиму (антирадянський фольклор, свідчення про розкуркулення, голод 1932–1933, політичні репресії). Водночас замовчувалися численні факти злочинів окупантів проти місцевого населення і військовополонених, що мали місце на Черкащині й на інших окупованих територіях.

Тематика публікацій газетної періодики відповідала тим вимогам, що ставилися перед редколегіями окупаційною владою. Головний акцент робився на популяризації воєнної сили і непереможності гітлерівської Німеччини та її союзників, звеличування Адольфа Гітлера як «фюрера-визволителя». Населення краю агітували до виїзду у Німеччину і наполегливої праці на благо своєї країни та німецьких «визволителів».

Однак насаджувана в пресі окупантами пронимецька апологетика на практиці виявилася недієздатною, оскільки сильно контрастувала з дійсністю. В багатьох випадках матеріали газет, не відповідаючи реальностям, втрачали свою привабливість і ефективність.

Вихідний № 12 (80)

Прочитай свій номер, читачу!

КОЛГОСПНИК

ОРГАН КАТЕРИНОПОЛЬСЬКОГО РАЙОНУ ТА РАЙОНИ ДІПУТАТІВ ТРУДЯЩИХСЯ КИЇ

№ 12 (80)
-41-

РІЧНИЦЯ ВИЗВОЛЕННЯ НАШОГО РАЙОНУ ВІД НІМЕЦЬКИХ ЗАГАРБНИВІВ

Рік знову нагадає героїчна боротьба за вільний Київ. Вісім років тому вийшли з-під німецької окупації Катеринопольський район та райони депутатів трудящих Київ.

Щирою їм пам'ятю спови- ють Катерино- польський район та райони депутатів трудящих Київ.

ЧЕРКАСЬКІ ВІСТІ

Вихідний № 12 (80)

№ 1

Місто, 26 грудня 1945 року

СЛАВА ГЕРОЯМ БОІВ ЗА ЧЕРКАСИ!

НАКАЗ

Верховного Головнокомандуючого

Від Радянського Інформбюро оголошено загиблим

Вихідний № 12 (80)

ПРАПОР ПЕРЕМОГИ

Посланим масову роботу

На фронтах Вітчизни

ВІДНОВЛЕНІ ГАЗЕТИ ПОВОЄННОГО ЧАСУ

Вихідний № 14

14 грудня 1945 р.

№ 14 (81)

Про номер 15 вид.

Прочитай свій номер, читачу!

ЗА ВІЛЬШОВИЦЬКУ РОБОТУ

Хай живе вільний український рідний світ! Визволені!

Рік знову нагадає героїчну боротьбу за вільний Київ. Вісім років тому вийшли з-під німецької окупації Катеринопольський район та райони депутатів трудящих Київ.

КОЛГОСПНЕ ЖИТТЯ

Вихідний № 14

14 грудня 1945 р.

№ 14 (81)

Про номер 15 вид.

ЗОБОВ'ЯЗАННЯ

виплатити і заповнити, робити вчасно і з повною відповідальністю за виконання роботи

Пов'язані з виконанням роботи: Катеринопольський район, Катеринопольський район

Газети на Черкащині почали виходити невдовзі після звільнення території України від німецьких окупантів. Роботу редакцій місцевих газет доводилося відновлювати практично «з нуля», оскільки вони зазнали великих втрат внаслідок окупації – частина журналістів загинула під час війни, інші перебували в діючій армії або в евакуації. Майже все поліграфічне обладнання було знищене або вивезене. Газети друкувалися на поганому папері, в багатьох випадках у двополосному варіанті. В більшості газет фотографії з'явилися у 1945 році.

Звільнення території сучасної Черкащини від нацистів розпочалося у кінці вересня 1943 року. Ще тривали бойові дії, а в містах і селах Черкащини відновлювали роботу органи державної влади, партійні, профспілкові і комсомольські організації. Використовуючи високі мобілізаційні можливості адміністративно-командної системи, вони першочергово організовували роботу з відбудови мостів і транспортних комунікацій, сприяючи дальшому наступу радянських військ. Усі зусилля спрямовувалися на організацію мирної праці, налагодження роботи промислових підприємств, колгоспів і радгоспів, закладів освіти, охорони здоров'я.

Вже у жовтні в Золотоноші відновився випуск районної газети «Червоний жовтень» (редактор Андрій Геращенко). З 17 лютого 1944 року газета отримала нову назву «**Радянська Золотонощина**». Газетярі золотоніської районки надавали методичну допомогу редколегіям стінних газет колгоспів і підприємств, висвітлювали їхні здобутки на своїх сторінках. У 1946 році наказом редактора «Радянської Золотонощини» з нагоди Дня преси були премійовані кращі стінгазети – заводські «Сахарник» (200 карбованців), «Лепсівець» (100 карбованців), щербинівська колгоспна «Ударник» (100 карбованців). Традиція відзначати кращих громадських кореспондентів преміями у День преси зберігалася аж до 1990-х років [151].

У січні 1944 року в Драбові тиражем 500 примірників почала виходити районна газета «**Червоний сніп**» (т.в.о. редак-

тора А. Мироненко). У кожному номері вміщувалася інформація про обстановку на фронтах і міжнародні події, стан справ у сільському господарстві. Висвітлювалася робота з відбудови господарства та соціальної сфери району. У номері за 14 квітня надрукована телеграма Й. Сталіна на ім'я секретаря райкому КП (б) У Луцая і голови виконкому райради Зливки: «Передайте трудящим Драбівського району, які зібрали 2000000 крб. на будівництво танкової колони «Визволена Полтавщина», – мій братерський привіт і подяку Червоної Армії» [290].

З 25 травня 1944 року драбівські районна газета стала виходити під довоєнною назвою **«Соціалістична Драбівщина»** (т.в.о. редактора К. П. Костюк). З її сторінок жителі району дізнавалися про становище на фронтах Другої світової війни, про відбудовчі роботи, події господарського та культурно-освітнього життя району. В одному з номерів опублікована постанова Раднаркому УРСР та ЦК КП (б) України «Про газетні вітрини», в якій зазначалося, що «в зв'язку з тим, що кількість газет, що їх одержують області і райони, недостатня для повного задоволення попиту населення – вивішування газет на спеціально збудованих вітринах є одним з важливих заходів, який створює можливість значно ширшим колам трудящих читати республіканські, обласні, міські і районні газети» [291].

Громадськими кореспондентами драбівської газети (сількорами) у той час стали 76 активістів місцевої преси. З накладу районної газети, що складав 750 примірників, 650 газет отримували сільські читачі. Крім того жителі сіл району отримували в 1944 р. 333 примірники центральних та республіканських, 169 – обласної газет [126, 71–72].

У січні 1944 року відновився випуск районної газети у Чорнобаї під назвою **«Світлий шлях»** (у 1941 році – «Комуна»). На чільному місці була інформація з фронту і сільсько-господарська тематика. У номері за 13 квітня 1944 року вміщено лист з військової частини Балтійського флоту, в якому балтійці дякували трудящих Чорнобаївщини за внесок на

танкову колону «Визволена Полтавщина» (276 245 крб.) та продану у фонд Червоної Армії та Військово-Морського Флоту сільськогосподарську продукцію – 360 000 пудів хліба, 193 524 пуди картоплі [292].

У лівобережному Гельмязівському районі (існував до грудня 1962 року) перший номер повоєнної газети **«Колгоспник Гельм'язівщини»** (у 1941 році – **«Колективіст Гельм'язівщини»**) побачив світ на двох полосах 21 квітня 1944 року (відповідальний редактор М. І. Хижняк). Перша сторінка відкривалася офіційним матеріалом «На фронтах Великої Вітчизняної війни» (огляд воєнних дій за час з 12 по 18 квітня 1944 року). Повідомлялось, що «війська 4-го Українського фронту 12 квітня штурмом прорвали міцно укріплені Ішунські позиції противника і, швидко просуваючись вперед, вже на слідуючий день внаслідок навалної атаки танкових з'єднань і піхоти оволоділи столицею Криму містом Сімферополь, містом і портом Євпаторія. 14 квітня наші війська зайняли міста Бахчисарай, Алушта і Саки».

Друга сторінка газети під шапкою «За першість у змаганні з Золотоніським районом» була заповнена інформацією про стан сільськогосподарських робіт. Зокрема, в розрізі усіх 45 колгоспів району подавалось зведення про хід весняної сівби [289].

Першою після окупації радянською газетою на правобережжі сучасної області стали **«Черкаські вісті»** – орган Черкаського РК КП(б) У, районної міської Рад депутатів трудящих. Газета вийшла 26 грудня 1943 року. Під гаслом «Слава героям боїв за Черкаси» на першій сторінці вміщувався наказ Верховного Головнокомандуючого генералу армії Конєву, в якому зазначалося, що «війська 2-го Українського фронту, продовжуючи успішний наступ, 14 грудня, внаслідок напружених боїв оволоділи великим економічним центром України – містом Черкаси – важливим вузлом оборони німців на правому березі Дніпра». В наказі перераховувалися з'єднання і частини, які відзначилися при визволенні Черкас і отримали найменування «Черкаських».

Закінчувався наказ словами «Вічна слава героям, полеглим за свободу і незалежність нашої Батьківщини. Смерть німецьким загарбникам!» [147].

Газета друкувала і суто «мирні» матеріали. Так, у «Черкаських вістях» за 17 травня 1945 року вміщена стаття декана природничого факультету Черкаського педінституту П. Орлова «Охороняймо природу свого району», в якій він пише про незадовільний стан охорони природи і вносить пропозиції щодо поліпшення природоохоронної роботи [157].

Згодом почали виходити газети й в інших правобережних районах.

Під гаслом «Смерть німецьким загарбникам!» 12 березня 1944 року вийшов перший номер відновленої газети «**Леніновим шляхом**» – «органу Корсунського РК КП(б) У та Районної Ради депутатів трудящих». Редактором відновленої газети був А. Шипенко, тираж – 2000 примірників. На титульній сторінці першого номера біля заголовка крупним шрифтом було набрано інформаційний заклик: «Відважні війська 2-го Українського фронту під командуванням генерала армії Конєва завершили операцію по знищенню оточених в районі Корсунь-Шевченківського німецьких військ. Слава корсунським дивізіям! Слава великому Сталіну!»

Майже на усю сторінку розміщувалося «Звернення до всіх трудящих Корсунщини», підписане виконкомом районної ради депутатів трудящих і райкомом РК КП(б)У. У ньому йшлося про збитки, завдані Корсунщині нацистськими окупантами – підірвана нацистами Корсунська ГЕС, зруйнована районна лікарня і поліклініка, будинок зв'язку, банк, приміщення районних установ. Сам Корсунь був знівечений, розбитий, пограбований. Стояв він мовчазний, сумний, але не підкорений і гордий в своїй історичній славі, як місто перемоги Богдана Хмельницького, – йшлося у зверненні. Далі населення району інформувалося про те, що відновлена робота підприємств, закладів освіти і охорони здоров'я. Зокрема, повідомлялося про відкриття родильних будинків у

Корсуні, Нетеребці і Драбівці. Закінчувалося звернення такими словами: «Кожен з нас повинен працювати так, щоб кожен день находив в своїй творчій праці відповідь на запитання: «Що я сьогодні зробив для фронту?»

У цьому ж номері інженер Гороховський повідомив про відновлення роботи чавуно-ливарного заводу, який 22 лютого зробив першу плавку [265]. Наступні номери газети інформували читачів про становище на фронтах, організацію роботи промислових підприємств і колгоспів, започаткування руху за збір коштів на будівництво танкової колони «Корсунь-Шевченківський». Атмосферу відбудовного часу і ще триваючої війни передають заголовки газетних матеріалів 1944–1945 рр.: «Хліб – фронту», «Колгоспи з насінням – Червона армія з хлібом», «На відбудові цукроварні», «Лист з фронту», «Належну увагу дит'яслам».

Жителі Ротмистрівського району (існував до 1956 року) 10 червня 1944 року отримали перший повоєнний номер двохполосної районної газети **«Колгоспна праця»**. На відміну від інших «районок» у ньому зовсім не було інформації про становище на фронтах. Більшість матеріалів присвячувалася сільськогосподарській тематиці. Під рубрикою «Суд» повідомлялося про ув'язнення на 5 років жителя одного із сіл за варіння самогону [293].

В Умані видання періодичної преси теж відновилося відразу після звільнення Уманщини від нацистів. У квітні–серпні 1944 року тут виходить бюлетень довоєнної газети «Колгоспна правда», де друкувалися повідомлення від Радінформбюро з фронтів, а 1 травня цього ж року відновився випуск і самої газети **«Колгоспна правда»** (в.о. редактора О. Гудима, редактор П. Шелуха, тираж 1000 примірників).

На обох полосах першого повоєнного номера «Колгоспної правди» вміщено Наказ Верховного Головнокомандуючого з першотравневими вітаннями і розгорнутим аналізом воєнної та суспільно-політичної ситуації [294]. У другому номері газета публікувала умови випуску Третьої Державної

Воєнної позики і пропагандистські матеріали навколо цієї акції [295].

Наступні номери висвітлювали господарське та культурне життя міста і району. Повідомлялося, що з 15 травня 1944 року розпочнуть роботу підготовчі курси сільськогосподарського інституту, а з 20 травня навчання в самому інституті. Уманський державний учительський інститут оголошував прийом на фізико-математичний та природничо-географічний факультети.

З 10 вересня 1944 року газета змінила назву на **«Уманська зоря»** [159]. Виходила чотири рази на тиждень тиражем 3000 примірників. Вона інформувала жителів Умані й району про хід бойових дій на фронтах, відновлення господарства, події місцевого життя.

Газета оприлюднила постанову виконкому Уманської міської ради «Про заходи забезпечення будівництва і відбудування приміщень і споруд, зруйнованих німецькими окупантами в м. Умані». Нею заборонялося «організаціям, підприємствам, установам та приватним особам провадити будівництво, надбудови, добудови і нове будівництво споруд всіх зразків у смузі міста і його передмістях без санкції Міськради і міського архітектора» [295].

На сторінках газети висвітлювався хід місячника допомоги сім'ям фронтовиків. 200 дітей фронтовиків було оздоровлено влітку 1944 року в піонертаборі, дитячими яслами і садками охоплено понад 600 дітей.

29 червня 1945 року «Уманська зоря» опублікувала «Закон про демобілізацію старших віків особового складу Діючої армії», яким передбачалося закінчити демобілізацію в другій половині 1945 року. У Законі йшлося про те, що «перевозку демобілізованих провести за рахунок держави до місця їх проживання; забезпечити демобілізованих харчуванням в шляху слідування за рахунок держави; забезпечити демобілізованих повним комплектом обмундирування і взуття». Закон зобов'язував: видати демобілізованим одного разу грошову винагороду за кожний рік служби в армії в

період Великої Вітчизняної війни в таких розмірах: а) рядовому складу всіх родів військ та служб, що одержують грошове утримання по загальновійськовому тарифу, річний оклад за кожний рік служби» [299].

Через три місяці після звільнення від нацистів Букського району, 9 липня 1944 року тиражем 1000 примірників на двох полосах вийшов перший номер відновленої газети **«Ленінським шляхом»** – органу Букського РК КП(б)У та Районної Ради депутатів трудящих. Перша повоєнна районна газета підписана секретарем райкому партії М. Фіолетовим як виконуючим обов'язки її редактора. Невдовзі редактором газети стала Д. Письменна. Тираж збільшився до 2000 примірників.

На першій сторінці після оперативного зведення Радянського Інформбюро про обстановку на фронтах, вміщено широкий міжнародний огляд. Увесь він присвячувався висадці 6 липня союзних армій на північному узбережжі Франції. Повідомлялося, що цього дня Ла-Манш пересікли 4000 тисячі американських і англійських кораблів при підтримці 11000 літаків. Кожному солдатowi був вручений підписаний командуючим експедиційними силами Ейзенхауером наказ, в якому говорилося: «разом з нашими доблесними союзниками і співбратами по зброї на інших фронтах ви здійснили розгром німецької воєнної машини, врятуєте від фашистської тиранії пригнічені народи Європи, гарантуєте нам безпеку у вільному світі».

У дописах з місць повідомлялося про хід польових робіт у колгоспах, зокрема про шаровку цукрових буряків та боротьбу з довгоносоком.

На другій сторінці газети під заголовком «Звірства німецьких окупантів» подана інформація про злочини нацистів в районі. Повідомлялося, що з району до Німеччини на примусові роботи вивезено понад 5 тисяч юнаків і дівчат, розстріляли і повішали 600 жителів району. Було спалено три населені пункти – села Червоний Кут і Червона Зірка, хутір Павлопіль [274].

У наступних номерах буцької газети провідною темою була тема відбудови господарства і збір врожаю. Особлива увага приділялася вирощуванню цукрових буряків – сировини для виробництва цукру, який в умовах війни набував стратегічного значення. 14 липня в газеті було опубліковане звернення голови уряду УРСР М. Хрущова «Головам виконкомів обласних і районних рад бурякосійних областей», в якому попереджено голів виконкомів і колгоспів про персональну відповідальність за своєчасний обробіток буряків [276].

Газета інформувала читачів про відбудову сіл району. У статті «З руїн встають згорілі села» 5 серпня повідомлялося, що у спаленому окупантами селі Червоний Кут з 370 спалених хат відбудували 102, з них 45 – для сімей фронтовиків, у Павлівці – у 230 знищених дворах колгоспники відбудували 80 хат, в 50 поселилися сім'ї фронтовиків [275].

27 жовтня 1944 року газета «Ленінський шлях» опублікувала звернення керівників республіки «До українського народу» у зв'язку зі звільненням території України від німецьких окупантів. У ньому містився заклик: «Всі сили на допомогу рідній Червоній Армії – нашим братам і чоловікам, синам і батькам [277].

Першотравневий 1945 року номер газети вийшов під гаслами «Хай живе могутній Радянський Союз, який відстояв цивілізацію Європи від фашистських погромників!», «Хай живе Перше травня – день огляду бойових сил трудящих!». У передовій статті «Радісне свято Перемоги» йшлося про те, що радянські війська вже ведуть бої на вулицях Берліна і що вони будуть завершені «великою перемогою радянської зброї» [278].

У наступні роки провідною темою залишалось відновлення господарства і нарощування виробництва сільськогосподарської продукції, що знаходило відображення у мобілізаційних газетних заголовках: «Весні – бойову зустріч», «За високі довоєнні врожаї», «Майстри високих врожаїв», «Старанно доглядають худобу».

Перший повоєнний номер газети **«Колгоспник Христинівщини»** вийшов 3 серпня 1944 року тиражем 1575 примірників (редактор С. Заболотній). Повідомлялося про 5-ту сесію районної ради, яка відбулася в приміщенні середньої школи. Депутати розглянули питання про підготовку тваринницьких ферм до зимівлі та про хід збирання врожаю в колгоспах. Також розглянуто організаційне питання – затверджено голову районної ради і заступників голови райвиконкому з планово-фінансових питань та із забезпечення сімей військовослужбовців. Під гаслом **«Жінки! Так збирайте врожай на полях, як чоловіки б'ють німців у боях»** вміщено інформаційну підбірку про працю жінок у колгоспах [296].

Відразу після звільнення Звенигородщини там було відновлено випуск газети **«Більшовицька трибуна»** (редактор М. І. Здебський). На шпальтах газети друкувалися **«Повідомлення надзвичайної державної комісії по встановленню і розслідуванню злочинів німецько-фашистських загарбників та їх спільників і завданої ними шкоди громадянам, колгоспам, громадським організаціям, державним підприємствам та установам СРСР»**. У номері за 18 березня 1944 року вміщувалася інформація **«Про руйнування і звірства, вчинені німецько-фашистськими загарбниками в м. Києві»**. У ній наводилися факти руйнування і пограбування окупантами промислових підприємств, транспортного та житлово-комунального господарства міста, називалися посадові особи окупаційної адміністрації, які мають нести відповідальність за вчинені злочини. Йшлося про те, що під час окупації **«на стінах численних магазинів, ресторанів з'явилися вивіски «Тільки для німців», а наказом коменданта міста генерал-майора Ремера німцям було заборонено запрошувати «тубільців» (українців) на стадіони, ресторани і в інші громадські місця [279]**.

У липні 1944 року **«Більшовицька трибуна»** опублікувала Указ Президії Верховної Ради СРСР **«Про збільшення державної допомоги вагітним жінкам, багатодітним і одиноким матерям, посилення охорони материнства і дитинства,**

про встановлення почесного звання «Мати-героїня» і заснування ордена «Материнська слава» і «Медаль материнства» [298].

З 10 серпня 1944 року звенигородська районна газета почала виходити під назвою **«Прапор перемоги»**. На посаду редактора було призначено Андрія Гоєнка, який редагував газету у передвоєнні роки. З 1 травня колектив редакції очолив Максим Тараненко. Друкувалася газета, як і усі «районки», на двох полосах і тільки у 1954 році почала виходити на чотирьох полосах. Переважали такі жанри як замітки, кореспонденції та статті. З них читачі дізнавалися як у районі йде повоєнна відбудова господарства, отримували інформацію про повсякденне життя району [44, 25–26].

У номері за 22 березня 1945 року під рубрикою «Дружба фронту з тилом» повідомлялося, що в районному будинку культури відбулася зустріч громадськості міста з представником Звенигородської дивізії гвардії капітаном Фесенком. В газеті опубліковано схвалений учасниками зустрічі лист воїнам дивізії, яка звільняла Звенигородку. В ньому звенигородчани запевняли своїх визволителів, що «і далі будемо працювати по-фронтовому, щоб забезпечити Червону Армію і країну всім необхідним для остаточної перемоги над ворогом» [280].

Катеринопільська районна газета відновила свої випуски у червні 1944 року під назвою **«Колгоспник»** (в. о. редактора Г. Патриченко) тиражем у 2000 примірників. Більшість матеріалів газети присвячувалися сільському господарству, відновленню роботи підприємств, закладів освіти та охорони здоров'я.

У номері за 11 березня 1945 року у передовій статті, приуроченій до річниці визволення Катеринопільщини від окупантів, повідомлялося, що у районі відновлено дві машино-тракторні станції, 22 сільських ради, 29 колгоспів, 20 свиноферм, 29 ферм рогатої худоби, 29 вівцеферм, 29 птахоферм. Відновлено довоєнну мережу шкіл і в них навчається 5097 учнів [282].

До 85-ї річниці від дня смерті Т. Г. Шевченка у березні 1946 року газета на двох сторінках надрукувала матеріал «Великий народний поет України» [281].

Бабанська районна газета, що почала виходити у 1944 році мала традиційну для того часу назву «**За більшовицьку роботу**» (в.о. редактора Н. Ю. Тичина). Вона зосереджувала увагу на сільськогосподарських роботах, вміщуючи оперативну інформацію з колгоспів. Про труднощі їх роботи і нестачу техніки в умовах повоєнної розрухи можна судити із замітки «Працює 40–45 корів», в якій повідомлялося, що в колгоспі села Тальянки усі корови колгоспників задіяні до оранки на зяб з розрахунку 6 гектар на плуг [283].

З культурно-освітньої хроніки варто виділити замітку газети за 14 жовтня 1945 року «Кіно в районі», з якої дізнаємося, що впродовж року 14462 жителі району стали глядачами кінофільмів, які кожного тижня демонструвалися в 11 селах району, а в окремих – двічі [285].

Газета «**Соціалістичні лани**» району імені Петровського* відновила свою роботу у червні 1944 року (редактор Андрущенко) тиражем 1000 примірників. Подаючи оперативну інформацію про бойові дії на фронтах, газета інформувала читачів про події в Радянському Союзі та Україні. Основна ж увага приділялася життю району. У номері за 8 липня 1944 року газета зверталася із закликом взяти участь у відбудові Корсунської ГЕС, яка до війни забезпечувала район електроенергією. Від району у відбудові беруть участь 36 колгоспників [284].

У серпні 1944 року району імені Петровського було повернуто його «історичну» назву – Городищенський, а заодно змінила назву на «**Колгоспне життя**» і районна газета (редактор С. Бакшук). Як і інші газети сільських районів, «Колгоспне життя» висвітлювало хід сільськогосподарських робіт, хроніку культурно-освітніх подій в районі.

* Указом Президії Верховної Ради УРСР «Про перейменування, уточнення і внесення змін в найменування деяких міст, районних центрів і районів Української РСР» від 15 серпня 1944 року район імені Г. І. Петровського перейменовано в Городищенський район.

У Маньківці районна газета під назвою «**Сталінець**» почала виходити найпізніше з-поміж інших «районок» – з 1 січня 1945 року. За зволікання з відновлення випуску районної газети райком партії піддавався критиці учасниками районних звітно-виборних партійних зборів, що відбулися 25 грудня 1944 року. Перший номер газети відкривався передовою статтею «1944 рік – рік відбудови», в якій аналізувалися підсумки відбудовчої роботи в районі і визначалися завдання на наступний рік. У цьому ж номері опублікований Указ Президії Верховної Ради УРСР про відстрочку у зв'язку з обставинами воєнного часу виборів обласних, міських, районних, сільських і селищних Рад та продовження повноважень їх депутатів до грудня 1945 року [297].

Після завершення війни редакції газет поповнилися досвідченими кадрами. Зміст та тематична спрямованість міськрайонних та районних газет помітно урізноманітнилися. Поліпшилося і їх поліграфічне оформлення. Однак, як і в довоєнний час, вони перебували в ідеологічних лещатах, оскільки усі без винятку були органами райкомів КП (б) У та районних Рад народних депутатів трудящих і відповідно контролювалися ними.

У повоєнні роки зберігалася жорстка партійна регламентація газетної періодики усіх рівнів, в тому числі і районного. Поза газетними сторінками залишалися такі теми як голод 1946–1947 рр., політичні репресії і переслідування.

Навіть війна й страшна скрута не змогли притишити ідеологічного прагнення видавати бажане за дійсне. Ім'я Сталіна не сходило з газетних шпальт.

Наприклад, у листопаді 1949 року на сторінках кам'янської районної газети «**Колективна праця**» стаття секретаря партійної організації Кам'янського цукрокомбінату «Комуністи в авангарді боротьби за цукор» розпочиналася з інформації про виконання зобов'язань, взятих особисто перед Сталіним [133, 2]. Агітаційним пафосом були пронизані й інші матеріали цієї (як і інших) газети.

У грудневому номері 1953 року до Дня конституції газета у звичній манері соціалістичного оптимізму на першій

сторінці повідомляла, що «трудящі нашого району всенародне свято зустріли новими успіхами у будівництві комунізму». Кам'янська районна газета у 1953 році започаткувала рубрику «До 300-річчя возз'єднання України з Росією», у якій теж публікувалися матеріали ідеологічного спрямування [158].

А газета «**Дніпрова зірка**» – орган Канівського райкому КП (б) У та районної ради депутатів трудящих (тоді ще Київської області) у номері за 18 лютого 1951 року на першій сторінці поруч із заголовком і традиційним радянським гаслом «Пролетарі усіх країн, єднайтеся!» розмістила ще одне: «Під керівництвом більшовицької партії, під проводом товариша Сталіна ми побудували соціалізм. Партія, товариш Сталін є натхненниками боротьби за мир у всьому світі. За партією, за товаришем Сталіним ми впевнено йдемо до комунізму». Уся перша сторінка цього ж номера була відведена матеріалу «Розмова т. Сталіна Й. В. з кореспондентом «Правди» [132, 1].

Та попри надмірну ідеологічну заангажованість та всюдисущий партійний контроль, журналісти газет здійснювали великий обсяг репортерської та аналітично-творчої роботи, забезпечуючи підготовку матеріалів для місцевих часописів. Не маючи належних умов праці (незадовільне забезпечення транспортом, зв'язком та іншими технічними засобами) обмежена кількість штатних працівників редакцій докладала усіх зусиль для вчасного виходу своїх газет, які були практично єдиним джерелом інформації для населення. Завдяки подвижницькій праці журналістів газети повоєнного часу у своїх публікаціях охоплювали широкий спектр місцевого життя, виконуючи роль своєрідного літопису краю.

Провідною у газетній періодиці другої половини 1940-х – початку 1950-х років була тема відбудови. Газети інформували читачів про виробничу діяльність промислових підприємств і сільськогосподарських колективів, роботу закладів освіти і культури, а також публікували офіційні

матеріали партійних та державних органів. За дещо підфарбованими в дусі панівної ідеології сюжетами газетних матеріалів постає реальна картина повсякденного життя краю у непростий повоєнний час.

Відбудова господарства Черкащини в основному завершилась у 1948–1949 роках. На 1950 рік ряд галузей промисловості, передусім переробних, навіть перевищив довоєнний рівень. Вироблено 3054 т масла, що на 1751 т більше, ніж у 1940 році, цукру – відповідно 289 тис. т проти 230,8. Зросло виробництво макаронів, м'ясних та овочевих консервів. Порівняно з довоєнним часом збільшилися посівні площі зернових культур, поліпшилася їхня структура. Врожай озимої пшениці становив 14,9 ц з гектара, картоплі – 122 ц з гектара.

У цілому ж рівень життя та побут населення краю залишався низьким. Заробітна плата більшості працюючих, хоч і підвищилася після грошової реформи і скасування карткової системи, але суттєво відставала від цін. Гострою залишалася житлова проблема, оскільки під час війни було зруйновано багато житла.

Панораму життя Звенигородщини – одного із найбільших районів краю, у 1949 році у номері, що вийшов 1 січня 1950 року, розкрила районна газета **«Прапор перемоги»**. На першій сторінці під рубрикою «Досягнення і плани» вміщено дві підбірки статистичних даних – «Що дав 1949 рік» і «Що дасть 1950 рік».

В першій колонці йшлося про те, що у 1949 році радіофіковані села Хлипнівка, Вільхівець, Гудзівка, Гусаково. Кількість радіоточок досягла 2178. Колгоспники, робітники, службовці побудували 191 будинок. Проти 1948 року на 3,8 центнера збільшилася врожайність зернових, цукрових буряків – на 66 центнерів. поголів'я великої рогатої худоби в 1949 році зросло на 28 процентів, свиней – на 68, коней – на 14, птиці – на 58, кролів – на 106 процентів.

Друга колонка інформувала читача про те, що у 1950 році планується випустити промислової продукції на 20 про-

центів більше ніж у 1949 році. Район буде повністю радіофікований. Нарощуватиметься виробництво сільськогосподарської продукції.

На другій сторінці новорічного номера звенигородської газети під рубриками «Люди трудової слави» і «Бадьоро і впевнено вступаємо в 1950 рік» вміщено замальовки про знаних в районі передовиків виробництва та їх фото, статті про шахтарів тоді ще селища Ватутіне, перспективи міста Звенигородка, колгоспні новини. Для підсилення позитивного сприйняття радянської дійсності тут же вміщено інформаційну підбірку «Життя трудящих в капіталістичних країнах», в якій висвітлювалися вади капіталістичного способу життя [300].

Життя міста обласного підпорядкування Черкаси і Черкаського району висвітлювала міськрайонні газета **«Прапор комунізму»** (редактор В. Казнадзей). Вона виходила тричі на тиждень тиражем 3000 примірників. Цікаво, що в газеті термін «Черкащина» використовувався щодо Черкаського району, оскільки Черкаської області тоді ще не було. Так, у вміщеній у новорічному номері газети за 1 січня 1952 року статті «Лампочки Ілліча в селах Черкащини» йшлося про те, у 1951 році завершено електрифікацію Геронимівки, Змагайлівки, Худяків, Червоної Слободи та інших сіл Черкаського району [301].

Черкаська газета за вказівкою партійних органів у одному із січневих номерів 1952 року передрукувала велику передову статтю «Правди» – головного рупору КПРС під назвою «Вище рівень районних газет». В ній говорилося, що «ніде немає такої свободи друку як у нас. Ніде немає стільки робітничих і селянських газет як у нас». Далі жирним шрифтом виділялася цитата Сталіна: «Преса повинна рости не днями, а годинами, – це найгостріша і найсильніша зброя нашої партії».

У передовиці «Правди» зазначалося, що «в ряді областей редактори районних газет систематично використовуються як уповноважені райкомів партії по проведенню господарських кампаній, а редагування газет в таких випадках передовіряється другорядним працівникам». Зверталася

увага на те, що «багато районних газет неохайно редагуються, не досить літературно грамотні і погано поліграфічно оформляються» [302].

Газета друкувала й інші рекомендаційно-наказові матеріали ідеологічного спрямування. Як, наприклад, передова стаття «Поліпшити кіно обслуговування населення», в якій вказувалося на недоліки в кінообслуговування населення району. В Бузукові, йшлося в передовиці, «бували випадки, коли кінопересувка не приїздила в село по два місяці». У Свидівку із-за несправності кіноапаратури не відбулося демонстрації нового фільму «Тарас Шевченко». В кінотеатрах міста «рідко проводяться лекції, доповіді про кінофільми, конференції кіноглядачів по обговоренню нових кінокартин. Зовсім не влаштовуються кінофестивалі про більшовицьку партію, дружбу народів, радянський патріотизм» [304].

Такі ж статті стосувалися й інших гуманітарних тем – «За нові успіхи масового фізкультурного руху», «До нових успіхів у роботі шкіл».

За тодішніми ідеологічними канонами газета в обов'язковому порядку публікувала інформацію про партійні справи, рішення партійних та радянських органів, огляди міжнародних подій та в Радянського Союзу і в Україні.

Популярністю у читачів користувалася постійна рубрика «По місту і району», під якою друкувалася різноманітна хроніка життя краю. Під такою рубрикою у номері за 4 січня 1952 року вміщено матеріали «Нова експозиція в краєзнавчому музеї», «Січневі наради вчителів», «Новий магазин в Черкасах», «У селах Черкащини», «Новорічний карнавал», «Для школярів міста» [303].

Інтерес читачів викликали публікації під тематичною рубрикою «Черкаський перець. Здоровенькі були!» Тут друкувалися сатиричні замальовки з критикою недбайливих керівників, розкрадачів, порушників трудової дисципліни. Для прикладу, в одному з номерів газети під цією рубрикою було вміщено відкритий лист голові колгоспу «Заповіт Леніна» с. Ломоватого т. Ляшку, в якому «Черкаський перець» оприлюднював факти розкрадання колгоспного добра.

Звертаючись до голови колгоспу, «перець» зазначав: «заснували ви собі тихе життя, ні в що не втручаєтесь, нічого не контролюєте. Та і нащо. Хай кожен влаштує собі «цвітущую живу», як сам хоче. Захотілось голові сільради т. Чепурному взяти з колгоспу 150 кілограмів картоплі. Будь ласка. А гроші? Та що там говорити, все-таки своя людина. Не брати ж з нього по риночній ціні [305].

* * *

Отже, газетна періодика періоду післявоєнної відбудови на території краю мала помітний вплив на формування громадської думки населення. Друковані видання у селах були представлені переважно районними, а також обласними газетами тих областей (Київської, Полтавської, Кіровоградської та Вінницької), до яких входили райони сучасної Черкаської області і які почали друкуватися відразу після звільнення від нацистських окупантів.

Відновлені після звільнення Черкащини газети відігравали важливу роль у висвітленні відбудовчих робіт на території краю. Приділяючи особливу увагу проблемам промислового та сільськогосподарського виробництва, газети регулярно вміщували матеріали про хід виконання планів і соціалістичних зобов'язань. Помітне місце відводилося повідомленням про роботу культурно-освітніх закладів.

Зміст газет повністю контролювався комітетами КП (б) У і спрямовувався на збереження серед людей загального духовного піднесення, зумовленого перемогою у війні, переведення його у русло трудової активності і подолання післявоєнних труднощів. Газети були важливим джерелом інформації, з якого люди під кутом компартійної пропаганди дізнавалися про новини місцевого життя, внутрісоюзні і зарубіжні події.

Незважаючи на надмірну ідеологізацію матеріалів газет, вони виконували важливу інформаційно-просвітницьку функцію. Як практично безальтернативне джерело інформації місцеві газети користувалися популярністю серед населення, справляючи помітний вплив на формування його світогляду.

УТВОРЕННЯ ЧЕРКАСЬКОЇ ОБЛАСТІ

7 січня 1954 року Указом Президії Верховної Ради СРСР у складі УРСР було утворено Черкаську область. На час утворення область включала 29 (з лютого 1954 року – 30) районів і 3 міста обласного підпорядкування. В складі області тоді було ще 12 міст, 19 селищ міського типу, а всього 815 населених пунктів, підпорядкованих 453 міським, селищним і сільським радам.

Ідея утворення нової області у складі УРСР на офіційному рівні вперше була обговорена 28 грудня 1953 року на засіданні президії ЦК КПУ. Головним мотивом доцільності утворення Черкаської області було «розукрупнення Київської області, наближення керівництва і обслуговування віддалених районів». Дійсно, Київська область на той час була найбільшою в Україні, займаючи 41 тис. квадратних кілометрів.

Протяжність її з півночі на південь складала 350 км. Віддаленість окремих південних районів Київської області (Христинівського, Уманського, Звенигородського, Шполянського, Смілянського та інших) від обласного центру (по залізниці на 200–325 км) значно ускладнювала керівництво сільським господарством і промисловістю цих районів.

Тому було вирішено найбільш віддалені 20 південних районів Київської області виділити в окрему область – Черкаську, доповнивши її 6 районами Полтавської, 2 – Кіровоградської і 1 – Вінницької області. На засіданні президії ЦК КПУ зазначалося, що пропонувані райони «за своїми економічними, природними і кліматичними умовами є однорідними, з провідною культурою в сільському господарстві – цукровим буряком і наявністю крупної цукрової промисловості» [286, 7–9].

Пропозиції політичного керівництва республіки були сформульовані у поданні Президії Верховної Ради УРСР. На основі цього подання 7 січня 1954 року було видано Указ Президії Верховної Ради СРСР «Про утворення у складі Української РСР Черкаської області». Згідно цьому документу до складу Черкаської області включалися:

– з Київської області: 3 міста обласного підпорядкування – Черкаси, Умань, Сміла та такі райони в тодішніх адміністративних межах – Бабанський, Букський, Вільшанський, Городищенський, Жашківський, Звенигородський, Канівський, Катеринопільський, Корсунь-Шевченківський, Ладженський, Лисянський, Маньківський, Мокро-Калигірський, Ротмистрівський, Смілянський, Тальнівський, Уманський, Христинівський, Черкаський і Шполянський;

– з Полтавської області: Гельмязівський, Драбівський, Золотоніський, Іркліївський, Шрамківський і Чорнобаївський райони;

– з Кіровоградської області: Златопільський і Кам'янський;

– з Вінницької області: Монастирищенський район [287, 1].

Загальна площа новоутвореної області на той час становила 21,1 тис. кв. км. Чисельність населення – 1 млн 497 тис. осіб, з них переважна більшість проживала в сільській місцевості – 1 млн 236 тис. (82,6 відсотків). Серед населення області українці становили 93,9 відсотків, росіяни – 4,5, євреї – 0,9, білоруси – 0,3, поляки – 0,1 відсотка. Усього на Черкащині тоді проживали представники 49 національностей [288, 9].

«ЧЕРКАСЬКА ПРАВДА» ТА «МОЛОДЬ ЧЕРКАЩИНИ»

Рівно через місяць після указу про утворення Черкаської області, 7 лютого 1954 року, побачив світ перший номер обласної газети, яка отримала типову для того часу назву «**Черкаська правда**» (в сусідніх областях виходили «Київська правда», «Кіровоградська правда»). У реквізитах газети зазначалося, що це «орган Черкаського Обласного і Міського Комітетів Комуністичної партії України, Обласної

та Миської Рад депутатів трудящих». Редактором обласної газети став Є. М. Гольцев (в наступні роки редакційний колектив очолювали Л. П. Шитова, В. П. Мислюк, Б. П. Педченко, В. С. Головковський, С. Є. Халупінський, Т. С. Калиновська).

У перше десятиліття в колективі працювали здібні газетярі К. Традюк, О. Онищенко, О. Сріблянець, І. Матвієноко, П. Жук, В. Симоненко, М. Федорченко, І. Голубничий, О. Айзенберг, В. Загребенюк, В. Стецюк, Б. Фрумгац [334, 6].

Перший номер «Черкаської правди» відкривався редакційною статтею «Справа честі трудящих Черкащини», в якій стверджувалося, що «Черкаська область може і повинна стати в найближчий час однією з передових в республіці. Добитися цього – справа честі обласної партійної організації, всіх трудящих».

Номер «Черкаської правди» від 7 лютого 1954 року нічим не вирізнявся від наступних – короткий анонс «Сьогодні в номері», об'ємна загальносоюзна інформація, майже на половину газетних шпальт – матеріали Берлінської наради міністрів закордонних справ під назвою «Шлях до об'єднання Німеччини» на другій сторінці, лаконічна хроніка культурно-спортивного життя на четвертій сторінці.

Суто обласним проблемам присвячувалася лише передовиця і підвальна стаття першого секретаря обкому партії Б. І. Вольговського на другій сторінці. У них містився аналіз стану справ в новоутвореній області, визначалися шляхи її подальшого розвитку. Про впевненість і оптимізм керівника області свідчить зроблений ним вперше на широку аудиторію висновок про те, що «Черкаська область має всі умови для того, щоб стати передовою в республіці... До складу області увійшли райони з високорозвинутим сільським господарством, які завжди служили школою передового досвіду. Шполянський, Черкаський, Іркліївський, Золотоніський, Жашківський і ряд інших районів славилися високими врожайями на великих площах, високою культурою землеробства і тваринництва» [89].

Одним з перших заходів щодо популяризації обласної преси стали проведені у червні змагання з водних видів спорту на приз газети «Черкаська правда», переможцем яких стала збірна команда товариства «Іскра».

Головна газета області виходила великим форматом шість раз на тиждень і вже з 1 травня її тираж становив 40 тис. примірників. «Черкаська правда» разом з невеликим партійним бюлетнем «**Блокнот агітатора**» були тоді єдиними друкованими виданнями обласного рівня [87, 5].

Матеріали «Черкаської правди» першого десятиліття існування області співпали з періодом хрущовської відлиги і певною лібералізацією суспільного життя.

Рубіжною подією тієї епохи став XX з'їзд КПРС, на якому було засуджено культ особи і, побічно, ідеологічну спадщину Сталіна. Впродовж усіх днів роботи з'їзду (14 – 25 лютого 1956 року) «Черкаська правда» публікувала його матеріали – доповідь М. С. Хрущова, виступи делегатів, директиви до 6-го п'ятирічного плану розвитку народного господарства, постанови та резолюції з'їзду, склад обраних центральних органів партії. Висвітленню ходу з'їзду повністю присвячувалися усі номери газети, які склалися із 4–6 сторінок формату А-3 [352].

Однак, доповідь Хрущова на закритому засіданні з'їзду, в якій було засуджено культ особи Сталіна, масовий терор та злочини другої половини 1930-х – початку 1950-х років, розглянута проблема реабілітації репресованих при Сталіні в радянській пресі тоді відкрито не публікувалася. Вона була розіслана в усі партійні осередки для обговорення. Умовно «закрита» доповідь офіційно була опублікована лише у 1989 році.

Газета в умовах «відлиги» почала порушувати нові теми, з'явилася критика деяких недоліків, однак рамки дозволеного залишалися дуже вузькими і поширювалися не на всі сфери.

Шпальти газети заповнювалися матеріалами про успіхи в комуністичному будівництві, аналітичними та передовими

статтями про передовиків виробництва, роботу партійних організацій. Переважну більшість публікацій становили замітки, кореспонденції і статті, в тому числі обов'язкові «передовиці» з аналізом справ і постановкою завдань. Маючи великий формат і щоденний вихід у світ, газета публікувала також репортажі, нариси і замальовки, фейлетони, вірші та інші різновиди газетних матеріалів.

«Процвітав» жанр листа, тому що вважалося, що авторитет газети перебуває у прямій залежності від того, скільки листів трудящих вона одержує і як на них відгукується. У 1970 році «Черкаська правда одержала 20 тисяч листів. Помітно зростав тираж газети. Якщо у 1954 році він становив 40 тисяч примірників, у 1971 році – 97 300, то у 1988 році – 113 300 [334, 8].

Збільшилася кількість ілюстрацій, що було пов'язано з поліпшенням поліграфічної бази і водночас відповідало духу «відлиги» та сприяло більш емоційному сприйняттю інформації. Прагнучи домогтися жанрового і стилістичного різноманіття, обласна газета (як, до речі, й районні) часто публікували матеріали союзного (ТАРС) та республіканського (РАТАУ) інформаційних агенств.

Найповніше висвітлювалася тема сільського господарства, що пояснювалося домінуванням аграрного сектора в економіці області. Матеріали обласної газети в багатьох випадках носили агітаційно-закличний характер, ставлячи за мету підвищення трудової активності трудівників села, передусім у період збору урожаю та інших сільськогосподарських робіт.

Особлива увага приділялася кукурудзі – пріоритетній культурі часів М. Хрущова. Так, номер «Черкаської правди» за 16 вересня 1962 року відкривався великою передовою статтею «Збирання кукурудзи – ударний фронт. Тільки механізмами!», яка закінчувалася постановкою завдання: «в управліннях працюють досвідчені спеціалісти, вмілі організатори. І їх місце зараз там, де вирішується доля врожаю – на кукурудзяних плантаціях, біля комбайнових агрегатів. Вони повинні бути порадиниками, помічниками, організатора-

ми соціалістичного змагання» [127, 1]. А в номері за 19 вересня уся перша сторінка вийшла під «шапкою», розміщеною навіть над заголовком газети та гаслом «Пролетарі, усіх країн, єднайтеся!» – «Збирання кукурудзи – серйозний екзамен. Складемо його успішно!» [128, 1].

Наприкінці 1950–1960-х рр. однією з головних тем обласної газети було також будівництво об'єктів «великої хімії». Зокрема, у квітні 1959 р. будівництву Черкаського заводу штучного волокна була присвячена велика стаття «Ударній будові – ударні темпи» [129, 1].

«Черкаська правда» висвітлювала хроніку культурно-мистецького, літературного та спортивного життя. У березні 1981 року «Черкаська правда» сповістила про пам'ятну подію – вручення Державної премії УРСР імені Т. Г. Шевченка Черкаському державному заслуженому українському народному хору [130, 1].

Усі публікації «Черкаської правди», як і усіх радянських газет в тій, чи іншій мірі подавалися під всеохоплюючим гаслом побудови комунізму, яке на початку 1960-х років було стрижнем партійно-радянської ідеології. Газетні шпальти рясніли пафосними заголовками «Ми будуємо комунізм», «Семимильні кроки індустрії України», «Хай яскравіше розгоряється вогонь передсвяткового змагання», «Лектор – полум'яний пропагандист і організатор мас», «Інструкторські групи парторгів обкому партії», «Сільська бібліотека», «Газети і журнали – в кожному сім'ю».

Інформація про події у світі подавалася у препарованому вигляді за матеріалами центральних інформаційних агентств, які обов'язково проходили контроль Головного управління СРСР з охорони державних таємниць (Головліт), відділення якого було і в Черкаській області (облліт). Усі видання мали дотримуватися «Переліку відомостей, заборонених для згадування у відкритому друці» з оновлюваними додатками. Не можна не помітити й ідеологічної заангажованості далеких від правди таких публікацій головної газети області про життя у капіталістичних країнах, як «Ізраїльський рай»,

яким він є насправді» [131, 4]. У пошуках об'єктивної інформації люди змушені були вдаватися до слухання передач західних радіостанцій, що транслювалися на СРСР – «Свободи», «Голос Америки», «Німецька хвиля», «Бі-Бі-Сі».

За усталеною традицією «Черкаська правда» (як і усі тогочасні газети) інформувала читачів про введення в дію об'єктів виробничого та соціально-культурного призначення напередодні знаменних дат – до Першого травня, річниці Жовтневої революції, відкриття партійних з'їздів, ювілеїв тощо.

Так, у номері за 5 листопада 1965 року на першій сторінці під гаслом «Приймай, Жовтню, трудові подарунки!» вміщено повідомлення «Голубий вогонь» прийшов у місто», з якого читачі дізналися, що «позавчора ввечері в Черкаси прийшов шебелинський газ для побутових потреб. В центрі Черкас, на розі вулиць Шевченка і Карла Маркса в урочистій обстановці був запалений газовий факел. Цей вогонь увінчав кількомісячну працю будівельників газопроводу... Черкаські знають також, з якою самовідданістю трудилися ланки монтажників І. Фурсенка та В. Сакуна, ізолювальників Ніни Ільчук. Якої шкоди завдавали їм літні зливи, часто зводячи нанівець плоди їхньої праці! Але сміливо йшли ці люди наперекір труднощам. І перемагали.

23 кілометри газопроводу проклали за півроку колектив монтажників. Мине ще кілька днів, і шебелинський газ прийде в наші квартири, в котельні, на промислові підприємства. Обласний центр одержить дешеве паливо».

Під заголовком «Перші тролейбуси на вулицях Черкас» містилася інформація про те, що «ще одна радісна подія сталася цього дня в нашому обласному центрі, вулицями міста пішли перші тролейбуси.

Чудову трудову перемогу здобули будівники лінії – монтажники спеціалізованого управління № 424 «Електромонтаж-1» та колектив тресту «Черкасижитлобуд». Сотні опор встановили вони вздовж вулиць імені XX партз'їзду, Енгельса та Шевченка, змонтували контактну мережу протяжністю 8,5 кілометра – на три кілометри більше, ніж планувалося.

Їм теж довелося перебороти багато труднощів у процесі роботи. Не вистачало кваліфікованих кадрів, повільно надходили опори, контактний дріт, устаткування для підстанцій. Однак, незважаючи на все це, колектив управління № 424 успішно справився зі своїм завданням: перша черга тролейбусного комплексу стала до ладу на кілька днів раніше строку...

Вже розписаний перший тролейбусний маршрут, визначені зупинки. Визначена й вартість проїзду: квитки коштуватимуть 4 копійки. Всі 30 машин обладнані касами для роботи без кондукторів.

Отже, цими днями розпочинається регулярний тролейбусний рух по кільцю Центр – ТЕЦ» [351].

У квітні 1970 року до 100-річчя В. І. Леніна газета повідомляла, що 21 квітня «в Черкасах на вулиці Шевченка, поруч з магазином «Юність», відкрито новий гастроном. Такого магазину в місті ще не було. Досить сказати, що тільки корисна площа торговельного залу перевищила 500 квадратних метрів. До цього слід додати складські підвальні і підсобні приміщення. Гастроном працює за методом самообслуговування. Товари розфасовані. Є тут молочний відділ, гастрономічний, хлібобулочний, бакалійний, кондитерських виробів. Гастроном по сучасному устаткований. Добре попрацювали і будівельники, і художники, щоб надати йому привабливого вигляду» [336].

Однак на шпальтах газети вміщувалися і критичні матеріали з аналітичними викладками. Зокрема, значна увага приділялася проблемі кадрів. У вересневому номері 1964 року констатувалося, що на Черкащині не працювало за набутою професією близько 2 тисяч спеціалістів сільського господарства. У той же час серед керівників виробничих бригад області спеціалісти становили лише четверту частину. В колгоспах Дравівського району з 113 завідуючих фермами тільки 8 мали спеціальну освіту.

В одному з найбільших господарств Золотоніського району – колгоспі ім. Котовського серед тих, хто очолює бригади

і ферми, немає жодного фахівця. А в колгоспі ім. Крупської цього ж району навіть посаду агронома обіймає людина далеко від хліборобської науки [331].

Газета критично оцінювала і кадри промислових підприємств. У номері за 6 травня 1969 року йшлося про те, що на Смілянському машинобудівному заводі збільшується плінність робітничих кадрів, частина дільниць не укомплектована робітниками. Причина – незадовільні виробничо-побутові умови. У ливарному, зварювальному та ковальсько-пресовому цехах висока забрудненість повітря, шум. Рівень механізації праці становить лише 43 проценти. З цих же причин велика плінність кадрів допускається на Монастирищенському машинобудівному заводі та інших підприємствах [332].

У одному з номерів «Черкаська правда» звертала увагу на стан садівництва, зазначаючи, що за в цілому справними середньообласними показниками криються успіхи одних господарств і прорахунки інших. Якщо у мліївському колгоспі імені Леніна Городищенського району у 1970 році зібрали по 190 центнерів фруктів з гектара, то в колгоспі імені Чапаєва Катеринопільського району того ж року врожайність саду становила 0,1 центнера з гектара, колгоспу імені Дзержинського – 0,5 центнера, а в середньому по району – 2,5 центнера плодів з гектара [333].

На сторінках «Черкаської правди» для критики недоліків використовувалися також сатиричні матеріали. Наприклад, у номері за 22 вересня 1962 року увагу читачів привертав відкритий лист «Колеться? Добре!», адресований начальнику Черкаського водоканалу та начальнику будівельного управління № 3 в тематичній рубриці «Остюк за комір». У ньому в гостро сатиричній формі було піддано критиці цих керівників за низьку якість питної води та її постачання жителям обласного центру [136, 4]. В одному з наступних номерів під такою рубрикою було піддано критиці завідувача дільницею одного з колгоспів Драбівщини, яких зловживав службовим становищем [137, 4].

Періодично в газеті публікувалися (як правило, на першій сторінці) рішення партійних і радянських органів. Наприклад, 19 вересня 1962 року під рубрикою «В обкомі КП України» вміщено постанову бюро обкому КП України «Про серйозні недоліки в збиранні урожаю кукурудзи і використанні кукурудзозбиральних комбайнів в колгоспах Чигиринського територіального виробничого управління» [338].

Помітне місце у тематичній палітрі «Черкаської правди» посідали матеріали культурно-мистецької тематики, які у 1970–1980-х роках друкувалися в тематичних сторінках «Дніпрові зорі». До Всесоюзного Шевченківського літературно-мистецького свята «В сім'ї рольній, новій» 1985 року під гаслом «Народу син, народам брат» було вміщено анонс свята, в якому зазначалося, що у заходах в рамках Шевченківського свята візьмуть участь «літератори з братніх республік Радянського Союзу та країн соціалістичної співдружності, друзі з Москви, Ленінграда, інших міст нашої країни...

У містах і селах Шевченкового краю в ці дні в мистецьких і культурно-освітніх закладах діятимуть книжкові ярмарки, виставки творів Кобзаря, професіональних і самодіяльних художників, перед гостями свята і трудівниками краю виступатимуть колективи театрів, філармонії, художньої самодіяльності» [353].

У тематичних сторінках «Дніпрові зорі» друкувались твори черкаських письменників, інтерв'ю з митцями, матеріали про культурно-мистецьке життя краю.

У лютому 1960 року почала виходити газета «**Молодь Черкащини**» – орган Черкаського обкому комсомолу. Її редактором було призначено Г. Суховершка, який мав досвід журналістської роботи в районній пресі.

Нова молодіжна газета швидко вписалася в інформаційний простір краю. Уже в перший рік її тираж перевищив 30 тисяч примірників [334, 8].

Тоді в «Молодь Черкащини» за спогадами її першого редактора Григорія Суховершка, підібралася стійка команда професіоналів – Василь Симоненко, Лілія Шитова, Петро

Жук, Віктор Онойко, Микола Єременко, Володимир Руденко, Жанна Біличенко, Людмила Яковлева (Голубнича), Микола Сніжко, Микола Дашківський, Антоніна Веретик, фотокореспондент Віктор Осадчий. Більшість журналістів молодіжки пізніше працювали в республіканських, та обласних засобах масової інформації і залишили помітний слід в журналістиці [334, 9].

Перший номер молодіжної газети відкривався редакційною статтею «Здрастуй, юний друже!» Звертаючись до молоді, журналісти нової газети запевняли: «ми щиро прагнемо вже з першого номера міцно подружитися з тобою, юний наш друже». Зазначалося, що «прості, скромні, трудолюбиві люди творять багатство і красу рідної землі. І в їх лавах – ти і твої ровесники». Звичайно, що не обійшлося у зверненні і без згадки про участь молоді у виконанні визначеного партією стратегічного завдання того часу – «у найближчі роки наздогнати і випередити Сполучені Штати Америки по виробництву продуктів тваринництва на душу населення».

У роки «перебудови» редакція газети обкому комсомолу «Молодь Черкащини» тематичне наповнення свого часопису формувала не завжди узгоджено з обкомом партії і тодішньою ідеологією. Так, у січневому номері 1990 року в редакційному коментарі порушувалось питання про передачу землі селянам в особисте користування – «до цього часу не вироблено самого механізму передачі землі, не уточнено, чи буде вона продаватись, надаватись на певний строк чи довічне користування з правом передачі спадкоємцям. Таке зволікання ні до чого доброго не приведе». При цьому досить сміливо для того часу було зауважено, що «нічого кращого, ніж фермерство, світова система господарювання ще не придумала» [134, 1].

«Молодіжка» першою із офіційних видань почала висвітлювати тему неформальних об'єднань, визнаючи при цьому, що для журналістів «це така тема, на якій, як на мінному полі» [135, 3]. У травневому номері 1990 року «Молодь Чер-

кащини» було розміщено матеріал «Що береже «Берегиня»?», в якому читачі інформувалися про діяльність уманського культурологічного об'єднання «Берегиня», яке гостро критикувало владу і проводило активну громадську роботу, виступаючи за національно-культурне відродження і незалежність України [138, 2].

Ще наприкінці 1980-х років молодіжна газета одна з перших почала висвітлювати трагедію Голодомору, гостро ставити питання про недопущення будівництва атомної електростанції під Чигирином, звертатись до інших суспільно значимих і злободенних проблем.

На сторінках «молодіжки» набули поширення такі жанри як інтерв'ю, публікації і коментування листів читачів. В одному з номерів голова бюро молодіжного туризму Ярослав Мусієнко в рубриці «Ми спитали» розповідав кореспонденту «Молодь Черкащини про роботу своєї організації. На питання про підсумки 1989 року, він відповів: «Рік, що минає, запам'ятався, в першу чергу, різким збільшенням потоку туристів. Тільки за кордоном за нашими путівками побувало майже дві тисячі молодих людей. Це процентів на 70 більше попереднього року». Щодо зарубіжних країн, то керівник молодіжного туризму зазначив, що черкаське бюро направляє туристів у понад 10 країн світу – Індія, Болгарія, Туреччина, ФРН, Австрія, Югославія, Румунія та інші. З метою розширення обсягів молодіжного туризму та поліпшення обслуговування тих, хто любить подорожувати, планується створення обласної асоціації молодіжного туризму.

Напередодні обласної комсомольської організації газета у першому січневому номері 1990 року розмістила інтерв'ю з делегатами молодіжного зібрання – секретарем комітету комсомолу Уманського виробничого об'єднання «Мегометр» Сергієм Литвиненком під назвою «Більше самостійності» і комсомольським ватажком птахофабрики «Перше травня» (село Хутори Черкаського району) Степаном Іванчуком із заголовком «Всі блага – своїми руками» [135].

Але в той час, коли процеси демократизації і гласності вже набули незворотного характеру, обком комсомолу вийшов із числа засновників. Залишившись без ідеологічного наглядача (і фінансової підтримки), газета стала не тільки інформаційною платформою плюралізму думок і поглядів, а й джерелом всебічної інформації, брак якої відчувався дуже гостро.

Завдяки активній публіцистичній позиції журналістського колективу та залученню до розповсюдження газети громадськості, колишній комсомольський часопис дуже швидко перетворився у найпопулярнішу газету області з тиражем 80 тисяч примірників.

РАЙОННІ, МІСЬКРАЙОННІ ТА БАГАТОТИРАЖНІ ГАЗЕТИ

Крім обласної газети «Черкаська правда» у 1950–1960 рр. в області продовжували виходити районні та міськрайонні газети, а також багатотиражки в окремих колгоспах, промислових підприємствах та деяких закладах. Усі вони були органами партійних комітетів і поширювалися на тій території, на яку поширювалося керівництво партійного комітету.

Відповідно і проблеми преси розв'язувалися у нерозривному зв'язку із завданнями політичного, соціально-економічного, культурного розвитку. Зрозуміло, що найважливішою ідеологічною справою партійних органів був контроль за газетами і керівництво ними.

Тодішні газети мали однотипні і невибагливі назви – «Соціалістична Драбівщина», «Радянська Золотонощина», «Колгоспник Жашківщини», «Колгоспник Гельм'язівщини»,

«Шлях колгоспника» (Монастирище), «Шлях колективіста» (Шпола), «Колективна праця» (Кам'янка). При цьому назви, не порушуючи ідеологічних трафаретів, періодично змінювалися. Наприклад, золотоніська районка «Радянська Золотонощина» постановою Черкаського обкому КП України від 31 січня 1958 року була з 3 березня перейменована в «Прапор Леніна», а з 1 червня 1962 року виходила вже з назвою «Під прапором Леніна». Та через три роки знову носить назву «Прапор Леніна», яка зберігалася до 1992 року [151].

Вбачаючи в пресі важливий канал ідеологічного впливу на свідомість населення, партійні комітети особливого значення надавали поширенню періодичних видань серед жителів села. У передовій статті «Черкаської правди» за 1 грудня 1962 року наголошувалося, що «преса є найбільш гострою і далекобійною зброєю партії» і тому переплаті газет і журналів слід приділяти особливу увагу. Зазначалося, що станом на початок 1963 року в області вже було передплачено понад 630 тисяч примірників газет і журналів і на кожну тисячу жителів припадало майже 425 періодичних видань. Водночас повідомлялося, що ще є багато сімей, які зовсім не отримують газет і журналів – у Смілянському районі таких сімей було понад п'ять тисяч, Кам'янському – близько двох тисяч, Гельм'язівському – понад півтори тисячі [140, 1].

Тематичне наповнення найбільш масової районної преси формувалося під керівництвом партійних комітетів і суворо ними контролювалося. Газети виходили за однією схемою. Як правило на чільному місці публікувалася аналітична інформація з партійними настановами щодо розвитку господарства, соціально-культурної та інших сфер життя міста чи району. Обов'язковими були інформаційні підбірки, які під позитивним кутом висвітлювали хроніку подій в Союзі, Україні і на Черкащині. Окремо виділялися міжнародні події з оцінкою за ідеологічним критерієм «соціалізм» – «капіталізм».

Об'ємною на газетних шпальтах була інформація про виробничі справи із оперуванням статистичними показниками,

вшануванням передовиків соціалістичного змагання і критикою відстаючих. Періодично вміщувалися матеріали про освіту, культуру, спорт тощо.

Інформація загальносоюзного та республіканського рівня до обласних, міськрайонних та районних газет надходила від РАТАУ (Радіо-телеграфне агентство при Раді Міністрів УРСР), яке мало статус інформаційного органу союзно-республіканського значення. Оперативна і термінова інформація для усіх газет у визначений час повільно диктувалася (для запису у редакціях) через радіоприймачі на певних радіохвилях.

Усі газети тиражувались із застосуванням рядковідливого лінотипного обладнання. Друкарні з таким обладнанням були у Черкасах та в усіх районних центрах. Доки у 1990-х роках не з'явилися технології фотонабору та комп'ютерного верстання.

У практиці тодішніх районних і міськрайонних газет була публікація на перших сторінках великих «програмних» статей місцевих партійних керівників. Так, перший номер канівської газети «**Дніпрова зірка**» у 1967 році відкривався статтею «Крок назустріч ювілею» першого секретаря Канівського райкому КП України П. Бреуса, яка розпочиналася констатацією того, що «трудящі району, виконуючи історичні рішення ХХІІІ з'їзду КПРС, взяли курс на створення достатку в державі, на поліпшення добробуту в рідному колективі, в своїй хаті».

Ця теза підкріплювалася пафосним, напевне написаним не без допомоги журналістів, висновком: «Завітайте в будь-яку сім'ю. На столі – хліб і до хліба. Світиться вогник телевізора. В кімнатах – голубий вогник телевізора. Часто-густо на подвір'ї стоїть автомашина або мотоцикл. Добре живеться. Бо той, хто працює, сповна одержує за свій труд». Далі – бадьорий підсумок минулого року, наповнений статистичними даними, відзначенням передових виробничих колективів та ударників праці. Закінчувалася стаття впевненою заявою про те, що «Під лозунгом «Ювілейному року – щедрі

дари» готується трудова Канівщина до відзначення славного 50-річчя Радянської влади» [364].

І через 17 років у першому 1984 року номері «Дніпрова зірка» на першій сторінці розмістила передовицю першого секретаря Канівського міського комітету КП України М. Скунзяка зі схожим заголовком «Кроком чітким, упевненим». Схожими були і твердження, що минулий рік «був сповнений наполегливою працею по перетворенню в життя історичних накреслень XXVI з'їзду КПРС» [367].

Характерні особливості районної преси 1980-х років можна простежити на прикладі газети **«Серп і молот»** Черкаського району. Зберігаючи загальні риси попередніх років, водночас газета, як і інші «районки», дещо знизила планку лакування дійсності.

Головною в черкаській газеті цього часу залишалася виробнича тематика. Під рубрикою «Порівняйте, аналізуйте» постійно друкувалися аналітичні матеріали, коментувалися економічні показники. Так, у номері за 9 лютого 1984 року в тематичній сторінці «Економіці бути економічною» вміщена таблиця з порівняльними даними собівартості виробництва сільськогосподарської продукції усіх колгоспів району в 1983 році у розрізі основних галузей рослинництва і тваринництва. Така ж таблиця знайомила читачів з показниками рентабельності сільськогосподарського виробництва в колгоспах району в 1983 році. Усі аналітичні викладки проаналізовані фахівцями [368]. Крізь призму економічного аналізу на сторінках одного із наступних номерів було розглянуто дані про виробництво та продаж молока державі і продуктивність корів у колгоспах Черкаського району [369].

Досить насиченою була культурно-мистецька інформаційна палітра газети «Серп і молот». У лютому 1984 року номері в рубриці «У суботній вечір» повідомлялося, що в Хутірській восьмирічній школі відбулася зустріч учнів 6–8 класів з черкаськими письменниками К. Світличним і В. Захарченком. В іншій кореспонденції йшлося про Шевченківські дні у Білозірській восьмирічній школі № 2 [368].

Популярністю читачів користувався літературний клуб «Дніпро», який редакція вела на сторінках газети. На його сторінках друкували свої літературні твори місцеві письменники-аматори [371].

«З піснею по життю» – таку назву мав нарис про самодіяльну співачку із села Мошни Раїсу Полатайко. Жодного концерту, жодної зустрічі в селі та й за його межами не обходиться без її участі [370].

З 1956 року розпочався масовий вихід колгоспних так званих «багатотиражних» газет. В той час ці періодичні видання були одним із найдоступніших засобів масової інформації і дієвим інструментом впливу компартійної ідеології на політичну і трудову активність селян. Хоча під час «хрущовської відлиги» помітно знизилась войовничість політичної агітації, вона була менш надокучливою ніж в попередні періоди. Колгоспні газети писали про успіхи сільського господарства, передовиків виробництва, переможців соціалістичного змагання, викривали недоліки, засуджували порушників трудової дисципліни. Редакторами, як правило, були секретарі первинних партійних організацій.

Як і всі радянські газети, колгоспні багатотиражки друкувалися під гаслом «Пролетарі усіх країн, єднайтеся!», яке розміщувалося над заголовком на першій сторінці. Багатотиражки були органом партійних організацій, правління колгоспу та сільської ради депутатів трудящих. Однак увага в них приділялася колгоспам, як основним економічним осередкам тогочасного села.

Уявлення про колгоспні багатотиражки можна скласти на основі огляду газети **«Нове життя»** – органу партійної організації, правління колгоспу імені Сталіна та Худяцької сільської ради Черкаського району. У 1959 році газета (редактор І. Дрюк) виходила тиражем 1000–1200 примірників, друкувалася в Черкаській облтиполітографії.

Колгоспна багатотиражка висвітлювала широкий спектр проблем колгоспного виробництва та хроніку сільського життя села Худяки. При цьому частина матеріалів була

редакційна, а решта – авторські дописи. Так, перша сторінка номера за 22 липня 1958 року відкривалася редакційною статтею «Правильно організувати вивезення хліба», в якій детально і критично аналізувалося виконання графіка перевезення зерна колгоспним автопарком, висловлювалися пропозиції щодо поліпшення організації роботи автотранспорту. В кореспонденції бригадира тракторної бригади Ф. Клименка «Косовиця завершена» йшлося про показники роботи механізаторів бригади на жнивях, називалися прізвиська передовиків. Жнивям був присвячений і допис А. Кожем'яки «Попереду – перша бригада», в якому крім позитивної оцінки роботи бригади піддавалися критиці порушники трудової дисципліни. Завершувала тему жнив невелика замітка «Передовики на жнивях» без підпису.

Щодо другої сторінки номера, то на ній розміщено інформацію «Повідомлення про скликання Пленуму ЦК КПРС» (такі матеріали, як правило, мали розміщуватися на першій сторінці). Доповнювало офіційну інформацію роз'яснення Міністерства освіти УРСР «Про використання підручників, виданих у минулі роки» в якому рекомендується використовувати підручників, виданих у 1956–1958 рр.». На другій сторінці під тематичною рубрикою «Худяцький перець. Здоровенькі були» розміщено сатиричні матеріали, які критикували випадки прогулів та хуліганства, що мали місце в селі [318].

Серед матеріалів інших номерів колгоспної багатотиражки села Худяки привертає увагу допис «На будівництві водопроводу», у якій йде мова про перенесення села Худяки на нове місце у зв'язку із заповненням чаші водосховища Кременчуцької ГЕС і затоплення значної території дніпровського узбережжя. У «новому» селі будувалися об'єкти соціально-культурного призначення, в тому числі і сільський водопровід. Газета повідомляла, що «взявши соціалістичне зобов'язання ввести весь комплекс водопровідних споруд до 1 серпня 1958 року, колектив робітників і техніків трудиться з великим ентузіазмом. Сумлінною працею відзначаються

слюсарі Степан Шимко, Іван Сердюк, Іван Сторчоус, які свої виробничі завдання виконують на 150–200 процентів» [319].

У кореспонденції «Ширити колгоспну торгівлю» багатотиражка порушила питання організації колгоспної торгівлі як важливого джерела доходу в колгоспну касу. Зазначалося, що правління колгоспу не приділяє належної уваги торгівлі сільськогосподарською продукцією серед населення. Часто ця продукція низької якості, а ціни нерідко вищі ніж риночні. Автор пише, що «торгувати у нас є чим: огірки, помідори, яблука, груші, яйця.. Та часто ця цінна продукція гине в купах, не збирається з площ, капустку частково спасли волами, а для продажу колгоспникам вона поступає рідко» [320].

У колгоспній багатотиражці «Нове життя» були поширеними такі рубрики: «Короткі вісті», «Наздоженемо США по виробництву продукції тваринництва», «Фейлетон», «Поради батькам», «План демонстрування кінофільмів», «Худяцький перець».

У Червоній Слободі Черкаського району виходила газета «Ленінець» – орган партійної організації, правління колгоспу імені Леніна та Червонослобідської сільської ради. З 1959 року газета (редактори А. Ведула, Ю. Федоренко, М. Волошин) виходила тиражем 1000 примірників, друкувалася в Черкаській облтиполітографії.

Того ж року на сторінках газети порушувалося питання про поліпшення її поширення серед жителів села. Колгоспник Г. Руденко у кореспонденції «Багатотиражну газету – у кожний двір» писав, що «дуже люблять колгоспники свою багатотиражну газету, з неї довідуються про життя колгоспу, про хід сільськогосподарських робіт... Та, на жаль, газета виходить дуже рідко, а ще рідше доставляють її колгоспникам. В більшості випадків газета лежить в конторі колгоспу, потім її роздають бригадирам і листоношам, які вручають газету лише тим людям, до яких несуть листи або центральні газети. До більшості колгоспників газета не потрапляє» [326].

Враховуючи цю критику, було удосконалено розповсюдження газети, збільшилася періодичність виходу. Щодо змістового наповнення, то багатотиражка практично не

знавала змін і дотримувалася рамок тогочасної ідеології. Так, номер колгоспної газети 17 березня 1962 року вийшов під шапкою «Гідно зустрінемо день виборів!» У передовій статті «Назустріч виборам» секретар парторганізації колгоспу М. Любота аналізував роботу господарства, називав передовиків виробництва і наводив показники з якими колгосп іде до виборів.

На цій же сторінці розповідалося про роботу передвиборчого агітпункту в сільському Будинку культури. Зокрема, повідомлялося, що «серед виборців на двадцятихатках вивчались біографії кандидатів у депутати Верховної Ради Союзу РСР Л. І. Найдека та Г. Є. Буркацької». Далі йшлося про те, що «на привеликий жаль, агітатори Олександр Іванович Мисливець та Григорій Іванович Руденко ще й досі не спромоглися перевірити на своїх дільницях виборців» [321].

В одному з номерів стаття «Книгу – в кожному сім'ю інформувала жителів села про те, що сільська бібліотека на кінець 1961 року мала 1169 читачів. Працівники бібліотеки у своїй роботі використовують такі форми роботи з популяризації книги як подвірні обходи, пересувні бібліотеки, книгоноші. Кожна громадська книгоноша обслуговує по 20 сімей. Кількість читачів щороку збільшується. Є й такі, що тривалий час не повертають книги до бібліотеки [322].

Книжкова тема на сторінках колгоспної багатотиражки знайшла продовження у статті «В дружбі з книгою», де йшлося про роботу юних книгонош, які не тільки залучали нових читачів, а й ретельно виконували їхні замовлення. Особливо вдячні юним книгоношам престарілі колгоспники, які самі не мали змоги відвідувати бібліотеку [323].

«Допомога сиротам» – у кореспонденції під такою назвою газета інформувала читачів про рішення правління колгоспної каси взаємодопомоги виділити 1000 карбованців для надання матеріальної допомоги дітям-сиротам та напівсиротам. Для них були закуплені теплі пальта, костюми, чоботи та ботинки [324].

Про земляка – воїна-відмінника, Андрія Філіпова розповіла червонословідська газета за 2 березня 1965 року. Він відзначений значком «Відмінник-прикордонник» [325].

Судити про зміст колгоспних газет можна також за газетою «**За високий урожай**» від 29 липня 1960 року – орган партійної організації, правління артлі «Дружба» та Мошнівської сільської ради Черкаського району. Перша сторінка розпочиналася закликом до сільських механізаторів якісно підготувати техніку для збирання кукурудзи. Далі газета в лаконічних замітках інформувала про перевиконання плану заготівлі силосу із дикоростучих трав, багатий медозбір колгоспних пасічників, завершення збирання озимих культур та початку оранки під озимину наступного року. Замітка «Краща доярка» розповідає про передову доярку Марію Левченко. На першій сторінці розміщено фото тваринників колгоспу «Україна» Городоцького району Хмельницької області.

Майже уся друга сторінка присвячувалася темі доцільності облаштування літніх тваринницьких таборів. Тут же розміщувалася підбірка коротких інформацій РАТАУ під рубрикою «На будовах семирічки», в яких йшлося про будови в Казахстані, Узбекистані і Донбасі.

«Багатотиражки» виходили на заводах, будовах, закладах освіти та іншого відомчого підпорядкування газети, так звані «багатотиражки». Усього на початку 1960-х років видавалося 188 таких, як правило, малоформатних газет з разовим тиражем близько 140 тисяч примірників [88]. Серед них – «**Черкаський машинобудівник**» Черкаського машинобудівного заводу імені Петровського, «**За педагогічні кадри**» Черкаського державного педагогічного інституту, «**За педагогічні кадри**» Уманського державного педагогічного інституту та «**За сільськогосподарські кадри**» Уманського сільськогосподарського інституту (виходила з 1957 року) [327, 131], «**За комуністичне виховання**» Черкаського міського відділу народної освіти й міськкому профспілки працівників освіти, вищої школи і наукових установ (1958 р.).

Окрему сторінку історії преси Черкащини становить багатотиражка «**Дніпробуд**» – газета будівельної організації

«Дніпробуд», яка була створена ще у 1927 році для будівництва Дніпровської ГЕС (Дніпрогесу), а з часом й інших гідроелектростанцій дніпровського каскаду та промислових об'єктів. Перший номер газети вийшов 28 липня 1930 року у Дніпропетровську, а потім газета випускалася у містах, де споруджувалися ГЕС і перебувало управління Дніпробуду. Від 1963 року управління Дніпробуду базується в Каневі.

Газета «Дніпробуд» висвітлювала початок та хід будівництва Канівської ГЕС. Номер газети за 31 травня 1964 року вийшов під надрукованою червоним кольором шапкою «Канівська ГЕС – кращий пам'ятник великому Кобзареві». Тут же містилася стаття-анонс «На вшанування пам'яті Т. Г. Шевченка», в якій повідомлялося, що «з усіх кінців землі радянської, з багатьох країн світу прибули до нас гості на святкування 150-річчя з дня народження великого сина України, геніального поета і художника Тараса Григоровича Шевченка.

Сьогодні відбудеться урочистий мітинг в Каневі, на Тарасовій горі. І сьогодні ж учасники ювілейних свят будуть присутні на закладанні Канівської гідроелектростанції» [340].

А вже в наступному номері була вміщена інформація «Дніпро працює на комунізм» під рубрикою «Торжества на будівництві Канівської ГЕС», яка сповіщала читачів про те, що «31 травня відбувся урочистий мітинг будівників Канівської ГЕС, представників трудящих міст і сіл Черкаської і сусідніх областей з нагоди закладання першого кубометра бетону в основу шлюзу спорудженої гідроелектростанції.

У торжествах на Канівській ГЕС, приурочених до 150-річчя з дня народження Т. Г. Шевченка взяли участь керівники Комуністичної партії і уряду України». На гранітній брилі було прикріплено бронзову дошку з написом «31.V.1964 р. На ознаменування 150-річчя з дня народження Т. Г. Шевченка закладено перший кубометр бетону на будівництві Канівської ГЕС». Ця дошка потім буде встановлена на приміщенні гідроелектростанції [341].

Зміст та жанрового-тематичне спрямування багатотиражних газет закладів освіти можна простежити на прикладі часопису «**За педагогічні кадри**», який виходив у другій половині 1950-х років в Черкаському державному педагогічному інституті з такими реквізитами: «Орган партбюро, дирекції, комітету ЛКСМ і профорганізації Черкаського державного педагогічного інституту ім. 300-річчя возз'єднання України з Росією». Газета виходила тиражем 1000 примірників. Редактор – Г. Аврахов, заступник – Я. Тевлін.

Інститутська газета на своїх шпальтах охоплювала широкий спектр інформації про роботу науково-педагогічного та студентського колективів навчального закладу, організації навчально-виховного процесу, дозвілля та побуту студентів. Готуючи матеріали для газети, редколегія дотримувалася існуючого тоді і вже звичного для читачів ідеологічного регламенту.

У день відкриття XXI з'їзду КПРС 27 січня 1959 року газета «За педагогічні кадри» вийшла під гаслом «Хай живе XXI з'їзд КПРС – з'їзд будівників комунізму!» Такої ж тональності були і велика редакційна стаття «Вперед до комунізму!» та величальний вірш Я. Івашкевича з такими рядками:

З прапором сонячним Леніна,
Ми зустрічаєм наш з'їзд,
Наша дорога простелена
Тільки вперед, в комунізм!

На другій сторінці під недоречною загальною рубрикою-гаслом «Перетворимо в життя твої накреслення, рідна партіє!» вміщено підбірку дописів, які знайомили читачів з хронікою життя інституту: «Кафедри – школам», «У восьмирічній школі», «Студенти на заводі», «Перші кроки», «У поході» [329].

Інформативно насиченим видався квітневий 1959 року номер газети, який відкривався традиційною передовою статтею «Гідно зустрінемо Першотравень». У великій корес-

понденції «Готуватися до державних екзаменів на заочному відділенні» йшлося про те, що у 1959 році «порядок проведення державних екзаменів де в чому відрізняється від минулих років. Якщо в попередні роки всі факультети склали державні екзамени одночасно, то в цьому році в липні місяці державні екзамени складатимуть лише випускники мовно-літературного факультету і факультету фізвиховання та спорту. Студенти ж фізико-математичного і природничого факультетів складатимуть їх у січні 1960 року. Автор статті М. Терновий порушував питання про виділення окремої аудиторії для самостійної роботи випускників і зосередження в ній потрібної літератури та програм.

На цій же сторінці зміщені інформації про вихід з друку першого збірника студентських наукових праць, до якого включені студентські праці з різних суспільних, філологічних та природничих наук. Газета також інформувала читачів про студентський диспут «В чому краса радянської людини?»

Уся друга сторінка газети присвячувалася літературній творчості студентів [328].

Перший номер багатотиражки **«Ленінським шляхом»** колгоспу «Маяк» села Піщана Золотоніського району побачив світ 10 січня 1957 року. Газета виходила спочатку тричі, а потім двічі на місяць форматом А-4 на двох полосах. Друкувалася в районних друкарнях Золотоноші чи Драбова (в залежності від того, до якого району в той час входило село). Дописи подавали усі бажаючі, а редколегія потім відбирала найсуттєвіші.

Редагували газету в різний час В. Бухановський (1957–1958 рр.), О. Дорошенко (1959–1961 рр.), І. Прокопенко (1962–1982, 1984–1987 рр.), М. Івашина (1982 р.), Н. Верменич (1982–1984), Р. Михійко (1988–1991 рр.). Останній номер датований 8 березня 1991 року [339].

Газета **«За сільськогосподарські кадри»** Уманського сільськогосподарського інституту висвітлювала навчальний

процес та громадське життя цього навчального закладу. Значна увага приділялася профорієнтаційній роботі. У травневому номері 1990 року уся перша сторінка інститутського часопису присвячена вступній кампанії – під гаслом «Ласкаво просимо, абітурієнт-90!» вміщено правила прийому на навчання. А на усю другу сторінку вміщений ілюстрований матеріал «Знайомтесь: УСГП» завідувачки музею історії закладу Л. Цимбровської [335].

Серйозні зміни в суспільно-політичному житті, що розпочалися у середині 1980-х років, повною мірою торкнулися і газетної періодики Черкащини, яка, хоч і повільно, але почала змінюватися. На шпальтах газет почали з'являтися нові рубрики, спочатку обережно, а чимдалі активніше порушувалися назрілі тоді проблеми, звернення до деяких заборонених до того часу сторінок історичного минулого – все це свідчило про використання (принаймні, частиною газет) тих можливостей, які відкривали нові умови суспільно-політичної ситуації у країні.

ПОЗАЦЕНЗУРНІ ВИДАННЯ **(«САМВИДАВ»)**

З початком «перебудови», у другій половині 1980-х років виникають передвісники багатопартійності – неформальні об'єднання, які швидко набувають масовості і набирають суспільно-політичної ваги. Одночасно з кінця 1980-х років на Черкащині набувають поширення місцеві позацензурні газети («самвидав»). Практично усі вони мали політичне спрямування і виражали позицію осередків політичних партій і об'єднань. Незважаючи на непостійну періодичність і невеликий тираж, вони справляли помітний

вплив на формування громадської думки, оскільки подавали інформацію, яка в той час була актуальною серед громадськості. Випускали газетний «самвидав» переважно місцеві осередки Народного руху України, а також Української Гельсінської спілки, Української Республіканської партії, Спілки незалежної української молоді та інших об'єднань.

Відомо близько 40 таких видань. Серед них – «Черкаський час», «Сурма», «Чиста криниця» і «ЭКО-досьє» (Черкаси), «Клич Наддніпрянщини», «Межа» і «Канівський вісник» (Канів), «Тризуб» і «Червона калина» (Умань), «Козацький рід» і «Смілянський вісник» (Сміла), «Гомін» (Городище), «Дзвін» (Монастирище), «Поле честі» і «Спалах» (Тальне), «Воля» (Золотоноша), «Поклик долі» (Шпола), «Тарасове поле» (Звенигородка) та низка інших видань. Газети в більшості випадків мали малий формат і тираж, друкувалися усіма можливими способами – від друкарської машинки до друкарні. Місце друку залежало від обставин, найчастіше – на місці, а також у Києві, Львові, Прибалтиці і навіть в Ленінграді. Виданню черкаського «самвидаву» всіляко сприяв відомий дисидент і політичний діяч Анатолій Лупиніс. Кожна з газет вийшла не більше 10 раз [194].

На сторінках позацензурних газет критикувались дії влади, гостро і вимогливо ставились питання національно-культурного відродження, екології, надання незалежності Україні. Значне місце займала інформація про заходи громадських та політичних осередків, пропагувалися їхні програми.

Однією з перших таких газет була «**Червона калина**» – видання Уманської організації НРУ за перебудову, номери (засіви) якої почали виходити у другій половині 1989 року. Номер 3 за грудень 1989 року (відповідальні за випуск – Богдан Чорномаз і Станіслав Кравчук) відкривався викладом передвиборної платформи Уманської організації

Народного руху України за перебудову під назвою «Наші завдання». У ній аналізувався стан справ у різних сферах життя Уманщини, оприлюднювалися негативні факти та явища як наслідок незадовільної роботи центральної та місцевої компартійної влади. При цьому виділялися положення передвиборної платформи, спрямовані на розв'язання гострих проблем регіону. Продовження теми на другій сторінці, де вміщено передвиборний маніфест НРУ за перебудову, який закінчувався гаслом «Виборці України! Зробімо наш вибір розсудливо та відповідально! Доля України – в наших руках!»

Наступні сторінки були заповнені різноплановими матеріалами протестного і просвітницького спрямування. Член Великої Ради НРУ за перебудову К. Пахотін розпочав публікацію статей «Як я розумію наші завдання» в яких коментував положення передвиборної платформи НРУ, висловлював своє бачення шляхів її реалізації. Серед інших матеріалів – стаття члена Ради Колегії Руху Т. Литвиненко про незадовільну роботу партійно-радянської влади Уманщини, інформація про заробітну плату працівників компартійного апарату, стаття пам'яті Андрія Сахарова. Роботі з проблем екології та культурної спадщини присвячена стаття Б. Черномаза. Зокрема, він порушив питання про пошук могил жертв сталінських репресій [187].

З часом «Червона калина» розширювала жанрово-тематичну палітру, поліпшувалося поліграфічне оформлення. Так, у квітні 1991 року газета вже позиціонувала себе як «видання Уманської організації РУХу», підписувалася «Редколегія», біля заголовка газети – тризуб і слова «Не вмирає душа наша...» У квітневому засіві опубліковано критичний матеріал «Кіт у мішку» щодо спроб союзного керівництва зберегти СРСР. В інших статтях і замітках номера теж йшлося про необхідність надання незалежності Україні та іншим союзним республікам [188].

Географія «самвидаву» Черкащини значно розширилася з початку 1990 року. Зокрема, у січні з'явився перший номер газети-листівки «**Вісті**», яка значилася як «пресовий орган Черкаської філії Української Гельсінської спілки». Поруч із заголовком були слова «Борітеся – поборете. Вам бог помагає...» Перший номер було підготовлено як «спецвипуск, присвячений спец постанові Уряду УРСР про заборону будь-яких акцій на підтримку Литви» [189].

У наступних номерах «Вісті» (відповідальний за випуски – Олексій Шевалдін) публікували обвинувачувальні матеріали на адресу Компартії щодо Голодомору 1932–1933 рр., політичних репресій, періоду застою. Все це ув'язувалося з розгортанням руху за вихід України зі складу СРСР. Більшість матеріалів «Вістей» були передруками з опозиційних газет.

У Золотоноші з 1 жовтня 1990 року почала виходити газета районної організації НРУ «**Воля**» під гаслом «Ще не вмерла Україна, і слава, і воля». Виготовлялася вона на друкарській машинці і тиражувалася з мальованими вручну заголовками та заставками. На останній сторінці газети була приписка «На бажання дописувачів редакція залишає в таємниці їхні прізвища».

Відкривався перший номер часопису повідомленням «До читачів»: «Шановні читачі! Ви тримаєте в руках перший номер часопису Золотоніської районної організації Народного Руху України. Не відчуваючи себе істиною в останній інстанції, редакція часопису залишає за собою право друкувати в цьому виданні правдиву інформацію без упередження, але з своєю незалежною думкою. Сподіваємося, що читачі знайдуть на сторінках часопису те що бажають прочитати.

Будемо дуже вдячні читачам за відповіді на друковані матеріали в цьому виданні. Часопис лише формується, а тому можливі зміни в рубриках.

Оскільки районний комітет Компартії привласнив собі (узурпував) право дозволяти чи не дозволяти друкувати в державній (народній) друкарні, ми вимушені друкуватися в іншому місці. Тому наш часопис значно дорожчий від компартійних видань (зокрема «Прапору Леніна»). Але завважте – правда завжди дорого коштувала. Так що не жалійте копійок на «Волю», якщо вас уже тошнить від «Правд» та іншої брехні.

Кошти за реалізацію за реалізацію часопису підуть на виготовлення наступних номерів. Від редакції».

У цьому ж номері вміщено звернення Золотоніської районної організації НРУ проти підписання нового Союзного договору, інформацію про офіційну реєстрацію Радою Міністрів УРСР НРУ як політичну організацію, підбірка матеріалів про національну символіку, 500-річчя українського козацтва, русифікацію. Представлена хроніка політичних подій місцевого та загальноукраїнського значення [190].

Наступний номер «Волі» вийшов 1 листопада 1990 року і відкривався статтею «Революція на Україні», в якій робився висновок, що «буряні вітри історії, що змели тоталітарні режими в Східній Європі, свистять над Україною. Комуністична партія, як політична течія, сходить з історичної арени». На першій же сторінці опублікована аналітична стаття голови районної організації НРУ (і редактора газети) М. Пономаренка «Україна – бастион тоталітаризму», у якій схарактеризовано політичну ситуацію в Україні і на Черкащині та зроблено висновок про те, що «колеса історії не повернути назад. Україна буде незалежною. Перетвориться з колонії на державу» [191].

Газета приділяла увагу організаційній розбудові осередків Руху, роз'ясненню його програмних положень серед населення. З цією метою 15 листопада 1990 року на її сторінках була опублікована доповідь голови Народного Руху України Івана Драча «Політична ситуація в Україні і завдання Руху» на Других Всеукраїнських зборах На-

родного Руху, які проходили 25–28 жовтня в Києві. У цьому ж номері вміщено хроніку політичного протистояння на Золотоніщині та матеріали з історії України [192].

Газета «Воля» набувала популярності серед золотонісців. До неї з питаннями і за порадами звертається дедалі більше людей. Для діалогу з читачами було започатковано спеціальну рубрику «З пошти часопису». На початку 1991 року особливої актуальності набула тема Всесоюзного референдуму щодо збереження СРСР. Цьому була, зокрема, присвячена велика стаття «Кому потрібний Союзний договір?» у січневому номері [193]. У часописі широко подавалась інформація про події місцевого політичного життя – повідомлялося про вихід із рядів КПРС, підняття жовто-блакитних прапорів в Золотоноші та селах району.

Концепцію, подібну до золотоніської «Волі» мала газета **«Тарасове поле»**, що почала виходити у листопаді 1990 року у Звенигородці під гаслом «В своїй хаті своя й правда...» У вихідних даних значилося, що газета є вісником Звенигородської районної організації Руху. Фактично ж вона була своєрідною трибуною й інших демократичних сил Звенигородщини. Редагував часопис Олександр Мальований.

У листопадовому номері 1990 року у зверненні редакційної колегії зазначалося, що «цей часопис Руху, Зеленого світу і ТУМу (товариство української мови – *авт.*) не даремно має таку назву. Всім нам у спадок дісталось славне поле праці і боротьби Тараса Шевченка з неволею. Воно тепер занедбане, густо заросло адміністративно-бюрократичним чортополохом, лободою класової боротьби та кукільом компартійної брехні. Отож запрошуємо Вас до співпраці, аби разом відродити Тарасове поле, глибоко зорати його і засіяти його зерном Правди. Щоб вродила на ньому вільна думка і покликала нас до єдності та добра, до нового справедливого суспільства, до незалежної української держави» [196].

У грудневому номері 1990 року газета зверталася до жителів Звенигородщини різних національностей: «закликаємо росіян, молдаван, євреїв, поляків, татарів та інших народів, що мешкають у Звенигородці, Ватутіному і в селах гуртуватися у свої Товариства і підтримувати Рух України. З пропозиціями звертатися до вісника» [195].

Палітра «Тарасового поля була досить широкою і не обмежувалася суто політичною тематикою. Авторами статей екологічного спрямування був голова місцевого осередку «Зеленого Світу» Степан Вихристенко, краєзнавчих розвідок – Михайло Іванченко, поезій – Олексій Озірний і Людмила Солончук.

Наприкінці лютого 1990 року у Монастирищі побачив світ надрукований у Литві перший номер (засів) газети «Дзвін» – «незалежна газета. Вісник осередку Руху м. Монастирища Черкаської області». Гаслом газети були слова Лесі Українки «Вставай, хто живий, в кого думка повстала і година для праці настала!» Наступні номери теж друкувалися в Литві (третє число пуло вилучене при доставці правоохоронцями), а потім у Києві за сприяння Анатолія Лупиноса та в Черкасах. У вихідних даних відповідальним за випуск значиться голова монастирищенського осередку Руху Василь Музика.

Одним із ініціаторів створення і випуску газети був кореспондент районної газети «Зоря» Леонід Даценко, якого згодом звільнили з роботи за належність до Руху. Вже у роки незалежності він продовжив традиції монастирищенського «Дзвону», очоливши сучасну газету з такою ж назвою у Черкасах [197].

У вересні 1990 року на Черкащині з'явилася ще одна газета під назвою «Дзвін», яку випускала Лисянська районна організація НРУ під шевченківським гаслом «Встане Україна. Світ правди засвітить і помоляться в неволі невольничі діти». Редакційна колегія, звертаючись до читачів, наголошувала: «Цим першим номером Лисянська районна

організація Народного Руху планує розпочати випуск своєї невеличкої, але правдивої газети. Наша мета – правдива й об'єктивна інформація для населення району». До редколегії входили О. Маленко, В. Коргун, А. Соколовський.

Замітка газети «Щедрівки по-Лисянськи» інформувала читачів про те, що партійна влада району у січні 1991 року не дозволила виступити у районному будинку культури колективу художньої самодіяльності із Львівської області [194, 104].

Під гаслом «За соціальну справедливість» як вісник Городищенської районної організації НРУ у Городищі виходила газета «Гомін». Біля заголовка газети розміщувався епіграф «... Страшно впасти у кайдани, помирать в неволі. А ще гірше, спати, спати, і спати на волі».

У серпні 1990 року у статті «Незалежність чи новий союзний договір?» робила висновок про те, «що новий союзний договір – це чергова спроба великодержавників зберегти в цілості російську імперію... Перешкодити укладанню союзного договору, на нашу думку, можна шляхом проведення загальноукраїнських акцій протесту, збору підписів проти нового вироку українському народу. З метою активізації має слід організувати 2 та 30 вересня мітинги, маніфестації та пікетування обкомів і міськкомів КПУ по всій Україні».

У цьому ж номері було оприлюднено резолюцію мітингу-зустрічі з народними депутатами 24 серпня 1990 року у Каневі, в якій прозвучав заклик протидіяти прийняттю нового союзного договору: «Станьмо всенародними лавами і не допустимо, щоб перевертні запродали ще раз матір-Україну. Україна має бути Більшою! Хіба ми богом прокляті. Найгірші серед будь-яких азіатських, чи африканських народів, щоб не мати самостійної держави? Хто живий, в кого думка повсталала, виходьте на вулиці 1 жовтня. В цей день закликаємо провести Всеукраїнський страйк» [139, 1].

В обласному центрі з липня 1990 року видавалась газета «**Черкаський час**» як «пресовий орган Народного Руху м. Черкаси». Редактор Василь Чорновіл. Усього вийшло три номери.

У газеті роз'яснювалися програмні цілі НРУ і як головне завдання визначалося розгортання руху за незалежність України, публікувалися аналітичні матеріали щодо політичного майбутнього України. Наводилися факти неправових дій проти демократичних сил [198].

Черкаська організація СНУМ (Спілки незалежної української молоді – *авт.*) у квітні 1990 року під гаслом «За вільну, незалежну Україну» почала випускати газету «**Сурма**», друкуючи її у Литві. Редагував газету Володимир Мамалига, а сприяв доставці в Україну Олексій Шевалдін.

У зверненні до молоді Черкас, що було вміщене в першому номері, наголошувалося: «Пам'ятайте, перш за все, ми – українці, росіяни, євреї та поляки – перш за все ми – люди, а не безсловесний натовп, над яким можна ставити експерименти в Празі та Будапешті, Афганістані та Чорнобилі. Прийде час сказати: «Досить!» У цьому ж номері публікувався статут Черкаської міської організації СНУМ та програма організації [199].

Окремо варто згадати газету «**Вибір**» – спецвипуск блоку демократичних сил, що була випущена у лютому 1990 року у Черкасах (відповідальний за випуск К. Т. Федченко). У ньому вміщено виступ заступника голови Народного Руху, народного депутата Сергія Конєва на сесії Верховної Ради УРСР 30 листопада 1989 року, в якій проаналізовано механізм формування Союзного бюджету і зроблено висновки, що Україна та інші союзні республіки утискуються союзним центром.

Значна увага приділена виборам до обласної і Черкаської міської рад та Верховної Ради УРСР, оприлюднено списки кандидатів в депутати цих рад від демократичних сил із закликом голосувати за них. Одночасно надруковано списки кандидатів до цих же рад від Компартії із закликом

не голосувати за них. Доповнює протестну тему підбірка матеріалів про недовіру міськвиконкому і його голові [190].

У травні 1990 року почав виходити вісник Черкаської обласної організації Української республіканської партії **«Клич Наддніпрянщини»**. Часопис виходив під гаслом «Встане правда! Встане воля! Т. Шевченко». У вересневому номері 1991 року на першій сторінці під назвою «І один на Черкащині воїн» вміщено уривки з виступу перед робітниками локомотивного депо станції ім. Т. Шевченка народного депутата України, єдиного представника від Черкащини в Народній Раді Верховної Ради України Володимира Криволапа.

Він повідомив, що «зараз Верховна Рада України налічує приблизно 140 чоловік, які підтримали режим, що запропонував ГКЧП. Багато хто з «групи 239» «визначилися» і переходять на бік демократів, і будуть разом працювати на відродження Незалежної України.

...Акт проголошення Верховною Радою Незалежності України є законним і конституційним» [337].

З кінця 1980-х років утвердженню «самвидаву» як важливого засобу політичного впливу на громадську думку сприяла Канівська крайова організація НРУ і особисто її очільник В. Петренко. Видаючи **«Канівський вісник»** – газету своєї організації, він самотужки налагодивши розмножувальну техніку, допомагав видавати окремі числа опозиційних газет для Городища, Золотоноші, Звенигородки, Сміли, Шполи, Кам'янки, Лисянки, Ватутіного.

Випуск друкованої продукції був пов'язаний з постійним переслідуванням з боку правоохоронних органів та КДБ. Доводилося вдаватися до конспірації, розпускати чутки, що увесь «самвидав» друкується у Прибалтиці.

Щодо «Канівського вісника», то матеріали для нього, окрім В. Петренка. Готували М. Шевченко, Ю. Гамалій. Практикувався запис передач радіо «Свобода» з подальшим розміщенням їх у газеті [194].

Позацензурні газети виходили і в Тальному. Передусім, це малоформатна двополюсна газета Тальнівської районної організації Народного Руху «**Спалах**», перші два номери якої по 500 примірників тиражовані на ксероксі за допомогою Уманської крайової організації Руху. Наступний номер вийшов як розворот районної газети у місті Кам'янка-Бузька Львівської області і у кількості 1000 примірників був доставлений у Тальне та поширений серед населення. Відповідальною за випуски була Л. Піддубняк.

На початку 1990-х років у Тальному вийшло кілька номерів газети «**Поле Честі**», яку випускала Зінаїда Даценко. Газета з такою ж назвою виходить сьогодні в Тальному. Було також випущено кілька номерів газети «**Гомін**», яку тиражем в 300 примірників було віддруковано на принтері курсантом військового училища у Ленінграді Василем Цибою [194].

У Шполі на початку 1991 року районна організація НРУ почала випускати газету «**Поклик долі**» під гаслом «Ще не вмерла України ні слава, ні воля». Виходила тиражем до 1000 примірників і обсягом 4–8 сторінок. Друкувалася у Звенигородській районній друкарні. Редагували часопис С. Мазурик, П. Курінний і Ю. Колісник. Газета з такою ж назвою виходила і в роки незалежності до 1995 року [194].

Як спільний орган Смілянської організації Народного Руху України і Смілянської міськрайонної організації УРП у Смілі під гаслом «Ще не вмерла Україна і слава і воля...» виходила газета «**Козацький рід**». На її сторінках гострій критиці піддавався існуючий лад і Компартія, пропагувалася ідея незалежності України.

У 1990 році І. Моцею здійснено випуск двох номерів «**Інформаційного бюлетеня Кам'янської районної організації НРУ**». Вони тиражувалися на ксероксі тиражем 100 примірників [194].

Газети, що виходили з часу утворення Черкаської області і до проголошення незалежності України пройшли складний шлях трансформації від преси тоталітарного типу до демократичних за формою і змістом засобів масової інформації. Перше десятиліття існування області співпало з хрущовською «відлигою», що певною мірою зачепила і низову ланку партійно-радянської преси. Сповнені оптимістичними заголовками шпальти обласної та районних газет мали створювати у суспільстві атмосферу віри у справедливість та непереможність справи побудови комунізму. Журналісти часів «відлиги» в масі своїй щиро вірили в те, що писали, прагнучи брати участь в історичних звершеннях.

Однак значних змін в роботі редакцій не відбулося – як і раніше вони були затиснуті лецатами партійного контролю. В період «застою» живі матеріали відійшли на другий план, а на сторінках газет знову почала домінувати пафосна і заідеологізована інформація, насичена партійно-політичною тематикою.

Тематичне наповнення газет почало суттєво змінюватися у другій половині 1980-х років. Під впливом активізації суспільно-політичного життя питання ідеології та компартійного будівництва поступились темам демократизації, багатопартійності, національного відродження, мови, символіки, вітчизняної історії, реформування економіки, церковного ренесансу тощо. На цьому фоні стала очевидною криза партійної преси і її занепад.

Саме з цього часу набувають поширення позацензурні видання («самвидав») самодіяльних об'єднань і рухів – передвісників багатопартійності і державної незалежності України. Переважно це були газети осередків Народного Руху, які видавалися невеликим тиражем напівкустарним способом без певної періодичності і в складних умовах

заборони і тиску з боку влади. Однак актуальність проблем, які вони порушували, привертала до них увагу багатьох людей і справляла значний вплив на громадську думку. На сторінках «самвидаву» публікувалися програмні документи громадських та політичних об'єднань, піддавалися критиці неправомірні дії партійної влади, оприлюднювалися факти трагічних сторінок української історії.

Партійно-радянська преса часів існування області (як і попередніх періодів) не піддається однозначній оцінці – вона має як численні приклади високої журналістської майстерності, особистої причетності до розбудови економіки та розв'язання соціальних проблем краю, так і вкрай негативний досвід підтримки тоталітарної системи. Не мало журналістів Черкащини в майбутньому багато зробили для розвитку преси, стали активними учасниками розбудови Української держави в роки незалежності.

24 серпня рішенням Верховної Ради була проголошена державна незалежність України і на політичній карті світу постала нова незалежна держава – Україна. Разом з радикальними змінами в усіх сферах суспільного життя була зламана й система повного підпорядкування преси Комуністичній партії. Внаслідок цього структурне і типологічне обличчя газет почало швидко змінюватись.

Одночасно зі зміною влади змінюється сама концепція газетної періодики. Часописи Черкащини позбавились заїдеологізованих і однотипних назв радянської епохи. З видань зникає слоган «Пролетарі всіх країн, єднайтеся!» Більшість друкованих органів стають громадсько-політичними газетами. При цьому частина часописів, що виникли на базі колишніх районних, міськрайонних та відомчих газет, продовжують нумерацію від часу заснування своїх попередників у 1920–1930-х років.

Натомість газети отримують такі милозвучні назви як «Звенигора», «Златокрай», «Надросся», «Над Тікичем», «Чисті джерела», «Червона калина», «Рідна земля», «Замкова гора», «Холодний Яр».

Видаються оригінальними слогани-гасла та реквізитні дані окремих сучасних газет: «*Черкаський край*» – «перша обласна громадсько-політична газета», «*Уманська зоря*» – міськрайонний тижневик, «Нас читають з 1919 року і будуть читати завжди», «*Молодь Черкащини*» – «Влучний погляд на сучасне життя». «*Надросся*» – «Громадсько-політична газета Корсунь-Шевченківщини», «Найцікавіше про рідний край», «*Драбівщина*» – «загальнополітична, інформаційна газета», «*Шевченків край*» – «суспільно-інформаційний тижневик», «*Трудова слава*» – «Кам'янська районна газета Черкаської області», «*Новий дзвін*» – «Забудь час нужди, але не забувай того, чого вони тебе навчили» (С. Геснер)», «*Козацький край*» – «Козацькому роду нема переводу».

ДРУКОВАНА ПРЕСА

Небачені досі вільні від зовнішнього тиску політичні умови, звичайно, позитивно впливали на функціонування газет і журналів. Водночас уже в перші місяці після проголошення державної незалежності України стало очевидним, що процес розбудови дійсно вільної, демократичної, незалежної преси буде тривалим і непростим.

Поряд з таким позитивним явищем, як відкриття багатьох нових друкованих видань, виразно заявила про себе нестача достатньої кількості кадрів, здатних забезпечити новоствореним виданням гідний професійний рівень. Неврегульованими виявилися і взаємовідносини влади і преси. На функціонуванні газетної періодики Черкащини вже восени 1991 року негативно позначилася паперова криза і багато видань опинилися перед реальною загрозою закриття.

Газети, а практично усі вони донедавна були партійними органами, в один день втратили своїх засновників, що спонукало шукати виходу і в організаційному та ідейно-тематичному аспектах. Одні інстинктивно почали тулитися до владних структур і визначилися як газети відповідних органів місцевої влади, інші відразу, або пізніше виголосили себе виданнями трудових колективів редакцій.

Зокрема, наприкінці 2011 року зі складу співзасновників газети **«Нова доба»** вийшла обласна державна адміністрація, а у грудні 2012 року відповідно до Закону України «Про реформування державних і комунальних друкованих засобів масової інформації» зі складу співзасновників вийшла і обласна рада. Засновником видання став трудовий колектив редакції.

Таким же шляхом пішов і найстаріший часопис області **«Черкаський край»** (до 1 січня 1991 року – «Черкаська правда»), який тривалий час мав у співзасновниках обласну раду і обласну державну адміністрацію. Однак, 12 вересня 2011

року зі складу співзасновників вийшла облдержадміністрація, а 30 червня 2016 року зі складу співзасновників вийшла і обласна рада. Від 5 грудня 2017 року новим засновником та власником видання стало товариство з обмеженою відповідальністю «Редакція газети «Черкаський край».

Це означало, що розпочатий у 1990-х роках процес роздержавлення засобів масової інформації на Черкащині практично завершився.

Як виживали найбільш чисельна категорія місцевої преси – районні газети, можна прослідкувати на прикладі золотоніської газети «Прапор Леніна». Після проголошення незалежності України 20 вересня 1991 року на підставі рішення Золотоніської районної ради, а також виданого обласним управлінням преси свідоцтва про реєстрацію, районна газета була перейменована у «Златокрай». У 1992 році з отриманням Золотоношею статусу міста обласного підпорядкування «Златокрай» мав трьох співзасновників – районну і міську ради та трудовий колектив редакції.

Однак у 1999 році районна рада заснувала собі власну газету «Вісник Золотоніщини» і «Златокрай» залишився з двома співзасновниками [151].

Можливості впливу на громадську думку видань, співзасновниками яких були органи влади, в перші роки незалежності різко звузилися. Загальний тираж районних і міськрайонних газет у 1996 році в порівнянні з 1990 роком знизився більш ніж у вісім, а «Черкаського краю» – у десять разів. У 1996 році тираж усіх провладних видань становив лише 67,6 тисячі, або 13,2 відсотка від загальної кількості місцевих газет і журналів. В той час як разовий випуск «Молоді Черкащини» становив 70 тисяч, «Ділової Черкащини» – 50 тисяч, «Село і люди» – 41,6 тисяч примірників.

За радянських часів в області існувала струнка система ЗМІ, яка віддзеркалювала ієрархічну вертикаль тоталітарного суспільства. На початок 1980-х років в області видавалося дві обласні газети – «Черкаська правда» та «Молодь Черкащини», 20 районних та міськрайонних газет,

19 багатотиражок [342, 7]. У 1990-ті і наступні роки на інформаційній карті Черкащини стрімко зросла кількість газет різного тематичного спрямування, формату, тиражу і підпорядкування.

На початок 1997 року на Черкащині виходило 125 друкованих видань, а загальний тираж обласних газет і журналів становив 511,5 тисячі примірників, або 72,6 відсотка видань, що розповсюджувалися в області [119, 30].

У 2003 році друкована періодика Черкащини нараховувала вже 225 видань. Найбільше видань того часу належало комерційно-бізнесовим структурам – 57. Органи виконавчої влади і самоврядування мали можливість інформувати населення про свою діяльність через 26 друкованих видань із загальним тиражем 110 тисяч примірників (14 відсотків від загального разового накладу усієї періодики області).

Серед газет, що постали в роки незалежності і стали досить відомими – **«Село і люди»** (заснована у 1991 р., головний редактор на час заснування М. Карпенко), **«Ділова Черкащина»** (1991, А. Саух), **«Вечірні Черкаси»** (1993, С. Журило), **«Місто»** (1995, В. Ушанов), **«Акцент»** (1995, О. Білик), **«Губернские Ведомости»** (1996, С. Стеценко), **«Антенa»** (1997, В. Воротник), **«Тарасові джерела»** (1997, О. Марченко), **«Нова доба»** (1998, С. Томіленко), **«Прес-Центр»** (2005, А. Кравець).

Певний час виходили газети обласних осередків політичних партій, серед яких – **«Народна правда»** (Соціалістична партія), **«Черкаська правда»** (Компартія), **«Соціал-демократ Черкащини»** (Соціал-демократична партія), **«Нова альтернатива»** (Соціал-демократична (об'єднана) партія) та низка інших.

Усі ці та інші газети обласного та місцевого рівнів пройшли складний шлях становлення і долання перешкод, утвердження та втрату позицій на ринку масової інформації. Доля часописів склалася по різному – одні продовжили свою інформаційно-творчу біографію, інші припинили існування. Але усі вони залишили слід в історії преси Черкащини і залишилися в пам'яті своїх читачів.

Як ознаку демократизації преси можна розглядати те, що в інформаційному просторі Черкащини у цей час з'явилося 46 видань, заснованих окремими громадянами. Окрім того засновниками 12 видань виступали політичні партії і громадські організації, що дозволило їм оприлюднювати свої програмні цілі, власне бачення ситуації в країні і певною мірою впливати на неї.

Новим явищем стало те, що з'явилося 13 періодичних видань, замовниками яких були релігійні конфесії різного спрямування. Виходило також 6 дитячих газет.

Усього ж станом на 15 квітня 2011 року на Черкащині було зареєстровано 446 друкованих засобів масової інформації (див. – додаток 1).

У часи незалежності змінюється тональність періодичних видань. На зміну виступам партійних керівників, рапортам, агітаційно-пропагандистським пафосним публікаціям, що мали на меті виховувати «трудожущих в душі вірності комуністичним ідеалам», з'являються матеріали суспільної тематики. Преса відіграє важливу роль у звільненні громадської думки від догм минулого і сприйнятті нових цінностей. На перший план виходить тема національного відродження, української історії та культури.

Світоглядним стержнем змісту газет у роки незалежності стає **громадянсько-патріотична і державницька тематика**. Для головної газети області, як і для інших партійно-радянських видань краю, перехід до якісно нового етапу своєї біографії розпочався у серпні 1991 року, коли Україна стала на шлях державної незалежності. Ще 20 серпня 1991 року у реквізитах чергового номера «Черкаського краю» значилось, що це «громадсько-політична газета Черкаського обкому Компартії України та обласної ради народних депутатів», а 27 серпня часопис вийшов вже просто як «громадсько-політична газета».

З цього серпневого номера і гасла «Україна незалежна!» через усю першу сторінку розпочався відлік життя газети і її читачів у незалежній державі. На першій сторінці «Чер-

каського краю» було надруковано «Акт проголошення незалежності України» і постанова Верховної Ради Української РСР яка схвалила Акт «Про проголошення незалежності України» від 24 серпня і постановила 1 грудня 1991 року провести республіканський референдум на підтвердження акту проголошення незалежності [365].

Канівська газета «*Дніпрова зірка*» 28 серпня 1991 року вийшла під гаслам «Україна незалежна демократична держава», під яким було опубліковано Акт «Про проголошення незалежності України». Тут же було вміщено повідомлення про засідання виконкому Канівської міської ради 26 серпня, на якому було «обговорено питання про політичну ситуацію в зв'язку з державним переворотом, що мав місце в Москві 19–21 серпня, та заходи по недопущенню подібного в майбутньому. Опломбовано кабінети міськкому Компартії України, де зберігаються документи й архів. До з'ясування всіх обставин приміщення взято під цілодобову охорону працівниками відділу внутрішніх справ» [366].

В історії Черкащини розпочався новий період і перед газетною періодикою постали якісно нові завдання, реалізація яких мала відбуватися у новій, незалежній Українській державі. На сторінках газет почала розкриватися історія творення української державності, участь земляків у боротьбі за незалежність, роль і місце Черкащини у державотворчих процесах, висвітлюватися заходи патріотично-виховного спрямування. Так, у жовтні 1991 року «*Черкаський край*» статтею про Михайла Грушевського – відомого державного діяча, голови Центральної Ради 1917–1918 рр. започаткував публікацію матеріалів про тих українців, які боролися за державність України.

Газети краю інформували читачів про діяльність вищих органів державної влади України та рішення, які ними приймалися з питань внутрішньої та зовнішньої політики держави. Значне місце посідали матеріали про реформування економіки та соціально-культурної сфери. Висвітлювалася робота з подолання кризових явищ, спаду промислового

та сільськогосподарського виробництва, проблем фінансово-кредитної розбалансованості.

У газеті «*Черкаський край*», наприклад, з'явилася рубрика «Україна і світ», під якою у 1993 році вміщено аналітичну статтю «Західна преса про Україну». В ній констатовалося, що «економічна реформа, українська мова – це теми, яким днями приділяла увагу англомовна преса у своїх матеріалах про Україну» [343].

В усіх часописах набула суспільного звучання **тема вшанування захисників суверенітету і територіальної цілісності України у бойових діях на сході України.**

Зокрема, вшанування героїзму воїнів-земляків, висвітлення волонтерського руху є топ-темою журналістів корсунь-шевченківської газети «*Надросся*». Окрему сторінку «Пам'ять» газета 1 серпня 2019 року присвятила пам'яті Сергія Білоушенка, який п'ять років тому – 27 липня 2014 року, загинув під Торезом на Донеччині. «Бути сильною попри безсилля» під такою назвою на сторінці вміщено інтерв'ю з матір'ю героя Русланою Юрївною. У розмові з кореспондентом вона сказала: «Знаю точно, що час не лікує. Час не гоїть рани, а навпаки поглиблює їх. Та якось треба жити. Допмагає спілкування із людьми, які здатні зрозуміти твою біду. Ми гуртуємося в «Об'єднанні дружин і матерів бійців учасників АТО» у місті Києві. Об'єднання організовує різні зустрічі, поїздки, і це дуже добре, що така спільнота активно діє та підтримує нас... А ще, коли життя рушиться, важливо просто встояти. І знайти якесь заняття для душі» [344].

Підбірка нарисів про корсунця Олександра Бардаліма, який загинув на сході України, вміщена у одному з осінніх 2019 року номерів газети під назвою «Захищав Україну до останнього подиху...» Сторінка закінчується словами: «Спокій... Вічний. Десь там, де напевне немає війни, несправедливості та людської злості. Там нині знайшов свій прихисток наш земляк, за якого молився весь Корсунь, прощаючись назавжди. Герої не вмирають! Допоки вони живуть в нашій пам'яті. Допоки ми згадуємо і дякуємо їм за можливість

жити, виховувати дітей, бути вільними. Вічна шана і слава тобі, наш Герою!» [345].

Про небайдужість корсунчан і їх намагання допомогти воїнам йдеться у статті «Корсунські волонтери передали новорічні подарунки захисникам України». Координатор волонтерської групи Корсунщини Людмила Сімшаг розповідає: «Вже 6-й рік не закінчується війна, але ми своєю підтримкою хочемо, щоб наші солдати були впевнені у міцному тилу. Хтось із них поїхав у відпустку, хтось залишився, але надважливим для всіх них є моральна підтримка. Тож цього разу, як і завжди, активно й відповідально наші небайдужі волонтери взялися готувати новорічні посилки своїм землякам-захисникам в ООС, які ще й досі не зневірилися і в яких не яких не згас бійцівський запал [346].

Значна кількість матеріалів, присвячених участі смілян у бойових діях на сході України публікується на сторінках газети «Сміла». Вони увійшли до книги «Сміливі зі Сміли», яка стала своєрідним літописом героїзму і мужності земляків – учасників АТО із захисту територіальної цілісності України та волонтерського руху на Смілянщині. Книгу, яка удостоєна обласної краєзнавчої премії імені Михайла Максимовича, видали редакція газети «Сміла» та телестудія «Тясмин» у 2017 році.

Постійно в центрі уваги журналістів перебували проблеми економіки і стан соціальної сфери. Розкриваючи цю тему газети показували роботу в містах і районах області, спрямовану на реформування економіки, впровадження сучасних методів господарювання. Публікації газет висвітлювали гострі проблеми місцевого життя, які вимагають невідкладного вирішення.

Газета «Молодь Черкащини» практикувала тематичні сторінки про райони області, в яких висвітлювалися господарські справи, здобутки соціально-культурного розвитку, розповідалося про відомих людей краю. У 2013 році у вересневому номері розворот газети під заголовком «В усі часи чорнобаївці звеличували рідний край» присвячувалась Чорнобаївському району [363].

В історичній тематиці газет, яка набула особливої популярності, вагоме місце посідали, передусім сторінки історії, які раніше були «білими плямами» – тема козацтва, подій та особистостей Української революції 1917–1920 рр., сталінських репресій, Голодомору 1932–1933 років, історії України. Посилилась увага до проблем охорони національної історико-культурної спадщини,

Так, газета *«Лисянщина»* у грудні 1992 року під рубрикою «З першоджерел» розмістила ґрунтовну статтю «Наш козацький край» директора краєзнавчого музею В. Щербатюка, в якій відображено події, що відбувалися під час Визвольної війни українського народу під проводом Богдана Хмельницького. Значна увага приділяється участі у визвольній боротьбі жителів Лисянщини [348].

Ця ж газета у 1993 році оголосила на своїх сторінках конкурс «Край наш рідний» на кращу публікацію з історії краю. У великому історичному нарисі «Лисянщина: погляд крізь століття» місцевий краєзнавець М. Лубко у кількох газетних номерах характеризує різні періоди історії краю. Описуючи стан освіти в краї у ХІХ ст., зазначає, що тоді «боротьба передового вчительства проти схоластики в навчальному процесі пов'язувалася з боротьбою проти заборони царським урядом навчати дітей на українській мові. Гоніння на українську культуру посилюється з часу призначення Д. А. Толстого міністром народної освіти. 18 травня 1876 року Толстой при підтримці уряду провів закон про повсюдну заборону вживання української мови як в школі, так і в суспільному житті. Настав час суцільної русифікації українського люду» [349].

Редакційна традиція розкривати маловідомі сторінки історії краю продовжилася і в наступні роки. Лисянська газета *«Понад Тікичем»* (наступниця «Лисянщини» – авт.) систематично друкує краєзнавчі матеріали. Так, у грудні 2009 року тематична краєзнавча сторінка, підготовлена районним осередком Національної спілки краєзнавців України «Витоки», була повністю присвячена звіту пошуково-краєзнавчої

експедиції з дослідження історії селянсько-повстанського руху в період Української революції 1917–1921 рр.

У селах Боярка Лисянського району та Медвин на Київщині учасниками експедиції «в період з 2000 по 2008 роки було зібрано значну кількість переказів старожилів, спільно з місцевими краєзнавцями здійснений аналіз наявних документів і матеріалів». На основі цього відтворено події визвольної боротьби місцевого населення та його участь у революційних подіях, зокрема у Медвинському повстанні, повернуто із забуття імена багатьох повстанців. Які віддали своє життя у боротьбі за Україну [350].

Газета «*Златокрай*» під рубрикою «Слово про наших земляків» розповідає про Івана Богуна – військового і політичного діяча, однієї з найвидатніших постатей епохи Хмельницького, полум'яного борця за незалежність України. Розкривається роль як талановитого полководця у Визвольній війні українського народу середини XVII століття і одного із сподвижників гетьмана Богдана Хмельницького. Висловлюється припущення, що він народився у містечку Бубнові на Золотоніщині [347].

Історична тематика – ключова в газеті «*Козацький край*». «З молитвою на устах і з шаблею в руці» – такий заголовок має стаття в газеті, в якій розповідається як учасники Першого Зимового походу Армії УНР зустрічали Новий, 1920 рік і Різдво Христове на Уманщині [361]. Серед статей газети, присвячених героїчній історії Холодного Яру Черкащини – «Ще одна таємниця отамана Чорного ворона», «У Холодному Яру знайдено снарядну гільзу з повстанськими документами та патронну гільзу із запискою», «Новітні холодноряці: 93-я бригада ЗСУ кров'ю в боях здобула честь і право носити назву «Холодний Яр», «У часи УНР тризуб намалювали спочатку на грошах, потім на прапорі, а вже тоді на гербі».

Палітра **культурно-мистецького життя та творчості краю** у роки незалежності стала важливим напрямком редакційної політики часописів Черкащини.

Редакція медіа-групи «Нова молодь Черкащини» – «Дзвін, медіа» на сторінках газети «*Нова молодь Черкащини*» у 2020 році оголосила поетичний конкурс, присвячений пам'яті Василя Симоненка – «Україно, ти моя молитва...». Твори учасників конкурсу друкуються на сторінках газети [355].

Газета «*Надросся*» постійно інформує своїх читачів про культурне життя Корсунщини. Так, тематична сторінка «Творчість без меж» сповіщала читацький загаль про VII районний культурно-мистецький фестиваль «Покровське коло». Він присвячувався українському воїнству від козацької доби і до сьогодення. Його складовими за всі роки існування були урочисті заходи зі вшанування українських воїнів, театралізовані дійства, різноманітні виставки і майстер-класи, а ще ціла низка конкурсів: юнацькі військово-патріотичні змагання «Козацькі ігри», гастрономічний козацький куліш», фотоконкурс «Українські модні стилізації». У 2020 році, зважаючи на карантинні обмеження, усі конкурси проводилися у дистанційному режимі, що викликало у організаторів певні побоювання. Та дарма, участь у конкурсах взяло навіть більше учасників, ніж у минулі роки, що засвідчило потребу людей у творчій самореалізації [362].

Інтерес шанувальників народної творчості викликала ілюстрована інформація в газеті «*Черкаський край*» про етнофестиваль «Гроно калини», що відбувся у селі Угловата Христинівського району у червні 2017 року: «Доброзичлива фестивальна атмосфера, концертний майданчик, спортивні ігри, ярмарок, козацька кузня, різноманітні майстер-класи – гончар Дід Панас, ткаля Влада та інші, такий формат дозволила відкрити можливості для виявлення і розвитку дитячих талантів. У концертній програмі взяли участь відомі в Україні художні колективи та виконавці» [356].

Про участь в обласному вертепі народного аматорського фольклорного колективу «Калина» із села Хижинці Лисянського району розповідала газета «*Понад Тікичем*»: «На святі панувала особлива атмосфера душевного спокою і підне-

сення, яка буває при молитві. Мистецтво об'єднало всіх, додало впевненості та віри в перемогу добра над злом» [360].

Газети в роки незалежності стали ближчими до людей, публікують **матеріали з морально-етичних проблем, духовності та взаємостосунків між людьми.**

Ще на початку 1990-х років газета *«Катеринорільський вісник»* започаткувала тематичні сторінки «Моє рідне село», «Батьківська світлиця» (історико-етнографічна), «Червона рута» (для жінок), «Ровесник» (для молоді). В наступні роки вони доповнилися постійними тематичними рубриками «Духовність», «Життєві історії», «Життя», «Традиція», під якими публікуються нариси і замальовки про звичаї і обряди українського народу, правдиві життєві історії і людські долі, наповнені сюжетами із реального життя земляків.

У лютому номері 2020 року напередодні свята Стрітіння Господнього газета опублікувала статтю «Стрітіння Господнє: традиції та історія», в якій описано одне із 12 найважливіших свят церковного календаря [357].

Читач газети І. Гудзенко у листі до редакції писав: «Ось уже декілька років поспіль я передплачую нашу районку *«Катеринорільський вісник»* і знаходжу на сторінках газети багато нового і цікавого. Особливо мені подобається читати сторінки поезії і життєві історії». Автор листа разом з листом надіслав до редакції свої вірші, які газета надрукувала під рубрикою «Хай рядки любові зігрівають душу» [358].

Під рубрикою «Живуть традиції» газета *«Драбівщина»* до Різдва вмістила замальовку «Щедрий вечір, добрий вечір!», яка розповідає як у селі Перервинці шанують звичаї українського народу. Її автор писав: «Ще не перевелися прекрасні вікові народні християнські традиції в нашому селі. Такою була моя думка, коли 13 січня до нашого двору завітали щедрувальники. Привітавши та попередньо попросивши дозволу пощедрувати, до хати зайшли три подружки-школярки... Дитячі голосочки продзвеніли як дзвіночки. Щедрівки були дуже змістовні та милозвучні» [359].

Важливою подією у громадському і культурному житті Черкащини стало започаткування у 1993 році часопису «**Чернеча гора**» – науково-публіцистичного вісника Шевченківського Національного заповідника у Каневі. Видання заповідника зробило вагомий внесок у наукову Шевченкіану і справу вшанування пам'яті нашого славного земляка.

У 2004 році у рубриці «Шевченківський національний заповідник: події, факти, цифри» повідомлялося, що завдяки розширенню в роки незалежності наукових зв'язків Шевченківського заповідника тільки в 2003 році його музейна колекція поповнилася 990 музейними предметами, з яких 775 віднесено до основного фонду і 215 – до науково-допоміжного [372, 2].

В одному з номерів 2006 року йшлося про те, що «з набуттям Україною незалежності значно розширилася співпраця наукових працівників заповідника, насамперед із закордонними шанувальниками Т. Г. Шевченка. Фонди музею поповнювалися цінними виданнями творів Шевченка та книг про його життя і діяльність, які надійшли з Канади, США, Франції, Німеччини, Аргентини. Зокрема, із США до Шевченківського заповідника у Каневі надійшли видані там твори Т. Г. Шевченка, а також предмети філателії і фалеристики, що були випущені у 1961 р.» [373, 2].

До 2012 року вийшло 29 його номерів. Після восьмирічної перерви у 2020 році відновився випуск видання.

Газетна періодика стає розкутішою, **значна частина інформації – розважальна та довідкова**. Про це свідчать тематичні рубрики і цілі сторінки різних періодів, де друкуються гороскопи, кросворди, гумор тощо. Їх назви відповідають тематиці – «Усміхніться» («*Черкаський край*»), «Від суботи до суботи» («*Драбівщина*»), «Доброго настрою» («*Жашківщина*»), «Калейдоскоп», «Зустрічі» («*Уманська зоря*»), «Наша читальня» («*Понад Тікичем*»). Поширені господарсько-побутові рубрики – «Корисні сторінки» («*Нова доба*»), «Скриня», («*Черкаський край*»), «Літо в банках» («*Катеринопільський вісник*»), «Поради від наших читачів»

(«Уманська зоря»), «Корисні поради», «Здоров'я» («Драбівщина»), «Корисне поруч», «Будьте обережні» («Вечірні Черкаси» + «Акцент»), «Господарю на пораду» («Жашківщина»).

Невід'ємною частиною друкованих засобів масової інформації Черкащини стала **реклама**. Причому, не тільки як засіб розповсюдження рекламної інформації, а і як вагоме (а для окремих газет – основне) джерело фінансової підтримки періодичних видань.

Найпоширенішою формою реклами, які використовують газети є рекламні оголошення, а також публікації рекламного характеру (статті, репортажі, огляди, що несуть в собі рекламну інформацію). Вони розміщуються в тематичних рубриках, об'ємних додатках. Існують і суто рекламні видання.

Окремим напрямом рекламної діяльності преси в сучасних умовах є політична реклама, яка особливо пожвавлюється у період виборів різного рівня. Оскільки рекламно-агітаційні матеріали згідно законодавства оплачуються кандидатами, то виборчі кампанії для газет стають нагодою поправити свої фінансові справи.

Газети почали видаватися у закладах освіти. У вересні 1993 року випуском газети «**Черкаський педагогічний**» (у 1950-х роках – «За педагогічні кадри») відродилися традиції друкованої преси у Черкаському державному педагогічному інституті (нині – Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького). Перший номер (відповідальний за випуск В. Поліщук) відкривався великим інтерв'ю з ректором Ф. Ф. Боєчком, у заголовок якого винесені слова: «У нашого вузу славна історія і добрі перспективи». Керівник закладу вищої освіти через газету ознайомив читачів зі станом справ у колективі, підсумками вступної кампанії та окреслив проблеми, над розв'язанням яких працюватиме науково-педагогічний колектив у новому навчальному році.

У подальшому зі зміною статусу навчального закладу змінювалися назви газети – **«Черкаський університет»**, **«Наш національний»**. У різний час її редагували В. Мельниченко, Ю. Тимошенко, Н. Зражевська.

Відновили традицію випуску газет вищі заклади освіти Умані. В Уманському державному педагогічному університеті імені Павла Тичини виходить газета **«Педагогічні вісті»**, а в Уманському національному університеті садівництва – **«Університетські вісті»**. На сторінках цих газет друкуються статті керівників цих закладів освіти, інформаційні матеріали про організацію навчально-освітнього процесу та наукової роботи, події громадського життя.

З 1994 року у Першій міській гімназії міста Черкаси виходить газета **«Гімназист»** у повнокольоровому форматі А4 тиражем 1000 примірників. Редакторами в різний час були В. Величкіна, З. Авдеєнко, В. Кравець, А. Коваленко, К. Дуда, К. Швець, С. Стригун.

На початку 2000-х років за тематичною спрямованістю періодичних видань Черкащини їх палітра охоплювала усі сфери суспільного життя і була зорієнтована практично на усі соціальні верстви населення Найбільш вагомо була представлена загальнополітична періодика – 38 часописів. На їхню долю припадало понад 50 відсотків тиражів [120, 3].

Крім періодичних газет зі значним тиражем, виходять і невеликі за обсягом та періодичністю часописи. Так, у селі Піщана Золотоніського району у День Незалежності – 24 серпня 2017 року під гаслом «Піщанці, єднайтеся!» почав виходити місцевий часопис **«Піщанські вісті»**, який заявлений як «інформаційний листок сільської ради та Народного музею с. Піщане Золотоніського району Черкаської області».

У зверненні виконкому сільської ради зазначалося, «жителі нашого села постійно цікавляться діяльністю сільської ради, місцевих установ та організацій. Але не кожен володіє об'єктивною інформацією. Село живе чутками і плітками, які сприяють виникненню різного роду непорозумінь. Постає питання: як інформувати населення про місцеві справи?

З цим завданням успішно справляються сільські газети, які виходять в низці сіл України. У с. Піщане теж раніше, за часів радянської влади, виходила газета «Ленінським шляхом», яка користувалася популярністю серед місцевих жителів (мала тираж 1 000 примірників, виходила впродовж 35 (!) років.

Звісно, за сучасних реалій життя відродження сільської газети – це велика розкіш. З іншого боку, населення треба тримати в курсі місцевих справ.

З метою інформування жителів с. Піщане з різних питань ми вирішили випустити інформаційний бюлетень під назвою «Піщанські вісті».

Сподіваємося, що це сприятиме залученню піщанці до активної участі в житті рідного села».

І вже в першому номері жителі села отримали інформацію про виграш сільською радою грантового екологічного проекту на очищення та поглиблення річки Супій. Вміщено також інформацію про початок роботи з облаштування вуличного освітлення, матеріали про перейменування сільських вулиць та про людей, іменами яких вони названі [339].

Варто зазначити, що всебічний і системний аналіз газетної періодики останніх десятиліть і її місця в сучасному інформаційному просторі Черкащини з огляду на розмаїття і динамічність видання газет заслуговує на окреме комплексне дослідження. Тому цей період охарактеризовано лише оглядово з виділенням найсуттєвіших тенденцій.

ГОРИЗОНТИ ІНТЕРНЕТ-МЕДІА

Розвиток сучасних інформаційно-комунікаційних технологій ставить друковані засоби масової інформації, в тому числі і Черкащини, перед новими викликами. Відходять у минуле старі принципи і способи подачі оперативної інформації, набувають актуальності інші. У зв'язку з поширенням нових технологій друкованій пресі стає дедалі складніше виходити у традиційному форматі і важче втримувати свою аудиторію.

Сьогодні в інформаційному просторі Черкащини все помітнішу роль відіграють інтернет-видання, медіа-холдинги, інші форми масової комунікації. Написанню їх історії ще прийде час.

А розглядаючи їх як новий і швидко набираючий ваги засіб поширення масової інформації в контексті історії преси Черкащини, варто зазначити, що цифрова трансформація та інтернет значно обмежили читацьку аудиторію друкованої преси регіону. Тому частина газетних видань, не витримуючи конкуренції на ринку інформаційних послуг змушена припиняти своє існування. Інші створюють свої інтернет-версії, або ж повністю переходять на електронний ресурс.

Однак, на наш погляд, це зовсім не означає кінець традиційних медіа, змінюється лише носій інформації – з паперового на електронний. При цьому ділиться і читацька аудиторія – частина залишається прихильниками друкованого слова як газетного, так і книжкового, інші хочуть із світу друкованого поринути у привабливий віртуальний і нічим не обмежений світ інтернет-медіа.

У кожного виду інформації є свої плюси і мінуси. Зі стрічок інтернету люди сьогодні отримують новинну інформацію в режимі реального часу, натиском кнопки швидко знаходять потрібну тему, нерідко купляючись на фейки.

Газети ж подають вивірену інформацію, ретельно її рубрикують та роблять зручною для читача і, що дуже важливо, несуть за неї відповідальність. До того ж з монітора важко читати текст, тим паче, опрацьовувати складні матеріали.

Думається, що попит на друковану пресу залишатиметься доти, доки є потреба у якісній інформації, а не тільки у не фільтрованому її потоці у соціальних мережах.

Так це чи ні? Питання дискусійне.

Але в будь-якому випадку ми повинні знати історію преси друкованої, а відтепер і електронної. Адже це своєрідний зріз нашої історії і важливе джерело знань про наше минуле і сучасне. Це літопис Черкащини, який творили і продовжують творити журналісти – люди творчі, з вродженою здатністю відчувати живе слово, співпереживати, спілкуючись з людьми, проникатись їх турботами і сподіваннями.

* * *

Газетна періодика Черкащини, відігравши надзвичайно важливу роль у формуванні громадської думки та підготовці масової свідомості громадян до відмови від застарілих догм і сприйнятті нових цінностей, після проголошення незалежності опинилася у скрутних умовах. Втративши своїх засновників, газети у нових умовах змушені були перебудуватися як організаційно, так і ідейно-тематично. Негативно на випуску газет позначилася економічна криза та паперова криза початку 1990-х років.

З часом, адаптувавшись до нових економічних реалій газетного ринку, газетно-інформаційний простір Черкащини з кінця 1990-х років набув бурхливого розвитку. З'явилася велика кількість нових періодичних видань, що забезпечило широкі можливості для інформування читачів з актуальних

проблем та висловлювати різні точки зору. Зникає специфічна радянська лексика, урізноманітнюється жанрово-тематична палітра газет. У вільній формі висвітлюються проблеми економіки, політики, культури. Водночас частина газет стала тяжіти до оприлюднення матеріалів про суспільні аномалії, злочини, містику тощо. На жаль, мають місце випадки морального і фізичного тиску на журналістів (побиття і навіть вбивства).

Останнім часом, друковані газети в руслі загальних тенденцій все більше використовують електронні засоби комунікації.

ВИКОРИСТАНІ ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Библиография периодических изданий России. 1901–1916 / Сост. Л. Н. Беляева, М. К. Зиновьева, М. М. Никифоров; под общ. ред. В. М. Барашенкова, О. Д. Голубевой, Н. Я. Морачевского. – Л.: Тип. ГПБ им. М. Е. Салтыкова-Щедрина, 1960. – Т. 3.
2. Уманский листок объявлений. – Умань, 1904. // Уманський краєзнавчий музей. – № 735 (6 штук).
3. Черкасский торгово-промышленный листок объявлений: [Библиография периодических изданий России. № 9273] // Беляева Л. Н., Зиновьева М. К., Никифоров М. М. Библиография периодических изданий России, 1901–1916. – Л.: [ГПБ], 1960. – Т. 3: Р–Я. [Электронный ресурс]. Режим доступа: <http://feb-web.ru/feb/periodic/bb-abc/bb3/bb3-5944.htm> (дата звернення: 06.04.2013).
4. Георгієвська В. Розвиток рекламної періодики в Київській губернії на початку ХХ ст. // Образ. – Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Інститут журналістики. – Випуск 13. – 2012. – С. 92–96.
5. Библиография периодических изданий России. 1901–1916 / Сост. Л. Н. Беляева, М. К. Зиновьева, М. М. Никифоров; под общ. ред. В. М. Барашенкова, О. Д. Голубевой, Н. Я. Морачевского. – Л.: Тип. ГПБ им. М. Е. Салтыкова-Щедрина, 1959. – Т. 2.
6. Библиография периодических изданий России. 1901–1916 / Сост. Л. Н. Беляева, М. К. Зиновьева, М. М. Никифоров; под общ. ред. В. М. Барашенкова, О. Д. Голубевой, Н. Я. Морачевского. – Л.: Тип. ГПБ им. М. Е. Салтыкова-Щедрина, 1958. – Т. 1.
7. Лисенко О. В. Роль преси у формуванні української національної ідеї // Проблеми історії України ХІХ – початку ХХ ст. – К., 2000. – С. 217–228.
8. Заводовський А. А. Шляхи становлення та причини кризи української преси Наддніпрянщини в 1905–1908 рр. // Проблеми історії України ХІХ – початку ХХ ст. – К., 2000. – С. 207–217.

9. Газеты дореволюционной России. 1703–1917. Каталог. – Санкт-Петербург: Российская национальная библиотека, 2007.
10. Танана Р. В. Из культурного життя Канева початку ХХ століття (огляд газети «Каневская неделя» за 1913 рік) / Р. В. Танана // Матеріали науково-практичної конференції «Канів у контексті історії України», присвяченої 925-літтю міста Канева та 85-літтю взяття під державну опіку могили Тараса Шевченка. 20 вересня 2003 року. – Канів, 2004. – С. 63–68.
11. Волобуєва А. Становлення преси Київської губернії в ХІХ – початку ХХ ст. // Образ. – 2010. – Вип. 11. – С. 89–100.
12. Вільна Україна. – Умань. – 1917. – № 2.
13. Звенигородська думка. – Звенигородка. – 5 травня 1918.
14. Центральний державний архів вищих органів влади і управління України. – Ф. 1216. – Оп. 1, спр. 72. Повідомлення Київського губернського старости до адміністраційно-політичного департаменту МВС про закриття газети «Звенигородська думка».
15. Пиріг Р. Українська гетьманська держава 1918 року. Історичні нариси / Р. Пиріг // НАН України. Інститут історії України. – К.: Інститут історії України, 2011. – 336 с.
16. Щербатюк В. М. Історія регіонів: Лисянщина. – К.: Лотос, 2002. – 428 с.
17. Свободный голос. – Умань. – 1917. – 22 апреля.
18. Директорія, Рада Народних Міністрів Української Народної Республіки. Листопад 1918–листопад 1920 рр.: Док. і матеріали. У 2-х томах, 3-х частинах. – Том 1 / Упоряд.: В. Верстюк (керівник) та ін. – К.: Видавництво імені Олени Теліги, 2006.
19. Пиріг Р. Джерела з історії Української революції 1917–1921 років: періодична преса / Р. Пиріг // Архіви України. – 2011. – № 4(274). – С. 132–145.
20. Бібліографічний покажчик книжкових, періодичних і продовжуваних видань 1919–1920 рр., відсутніх у фонді Державного архіву друку. – К., 2011. – 86 с.
21. Бібліографічний покажчик книжкових, періодичних і

- продовжуваних видань 1917–1918 рр., відсутніх у фонді Державного архіву друку. – К., 2010. – 168 с.
22. Черкасская воля: газета политическая, общественная и литературная / ред. С. А. Березницкий. – Черкассы, Киевская губерния, 1917. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://search.rsl.ru/ru/record/01004912898>. Назва з екрана.
 23. Уманское слово. – Умань, 1918 // Уманський краєзнавчий музей. – № 98916.
 24. День Національного фонду // Вісти з «Просвіти». – Золотоноша. – 1917. – 21 травня.
 25. Народна воля. – 4–17 червня. – 1917.
 26. Що діється на Україні. Кам'янка (Чигиринського повіту) // Воля. – 23 липня. – 1917.
 27. Козоріз В. П. Земський гласний Михайло Злобинців та його діяльність на Золотоніщині під час революційних подій 1917–1921 рр. // Краєзнавство Черкащини. – 2017. – № 11. – С. 172–179.
 28. Ісаєва О., Шоқун В. Соціально-політичний розвиток та політична ситуація в Канівському повіті в 1917–1921 рр. // Краєзнавство Черкащини. – 2017. – № 11. – С. 112–119.
 29. Подобна Є. Дореволюційна періодичні видання м. Золотоноша / Є. Подобна // Вісник Львівського університету. Серія Журналістика. 2014. Випуск 39. – С. 282–288.
 30. Нужды края. – Умань, 1906. – 11 июня.
 31. Отклики провинции. – 1914. – 21 декабря.
 32. Уманская газета. – Умань, 1914. – 23 марта.
 33. Вестник Золотоношского сельскохозяйственного общества. – Золотоноша, 1908. – № 9.
 34. Вестник Золотоношского сельскохозяйственного общества. – Золотоноша, 1910. – № 15.
 35. Золотоношский голос. – Золотоноша, 1915. – № 45.
 36. Золотоношский голос. – Золотоноша, 1915. – № 58.
 37. Юго-Запад. – Умань, 1912 рік // Уманський краєзнавчий музей № 4568.
 38. Скверная газета. – Умань, 1912. – № 6. // Уманський краєзнавчий музей № 735.
 39. Центральний державний історичний архів України. – Ф. 276. – Оп. 1, спр. 459.

40. Голос Провинции. – Умань. – 1911. – 5 мая.
41. Степанов М. Житомирський і сини – черкаські підприємці й видавці [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://pres-centr.ck.ua/print/news-18119.html>. Назва з екрана.
42. Степанов М. 102 роки тому загиблих поліцейських ховали всі Черкаси [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://procherk.info/direct/425-stepanov/47079-stepanov-102-roki-tomu-zagiblih-politsejskih-hovali-vsi-cherkasi>. Назва з екрана.
43. Газети України 1917–1920 років у фондах Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського : каталог. – К. : НБУВ, 2014. – 436 с.
44. Хоменко В. Час – газетним рядком. – К.: Арт Економі, 2013. – 64 с.
45. Черкасский торгово-промышленный листок объявлений. – Черкасы. – 1904. – 27 марта. – № 32.
46. Черкасский торгово-промышленный листок объявлений. – Черкасы. – 1905. 24 мая. – № 56.
47. Вільне слово. – Золотоноша. – 1917. – № 17.
48. Вільне слово. – Золотоноша. – 1917. – № 18.
49. Вільне слово. – Золотоноша. – 1917. – № 34.
50. Вільне слово. – Золотоноша. – 1917. – № 21.
51. Вільне слово. – Золотоноша. – 1917. – № 25.
52. Вільне слово. – Золотоноша. – 1917. – № 33.
53. Вільне слово. – Золотоноша. – 1917. – № 4.
54. Вільне слово. – Золотоноша. – 1917. – № 32.
55. Вільне слово. – Золотоноша. – 1917. – № 3.
56. Вільна Україна. – Умань. – 1917. – № 3.
57. Вільна Україна. – Умань. – 1917. – № 4.
58. Вільна Україна. – Умань. – 1917. – № 7.
59. Вільна Україна. – Умань. – 1917. – № 12.
60. Звенигородська зоря. – Звенигородка. – 1917. – № 22.
61. Звенигородська зоря. – Звенигородка. – 1917. – № 23.
62. Народня думка. – Звенигородка. – 1919. – 1 січня.
63. Голос Умани. – Умань. – 1917. – 16 березня.
64. Голос Умани. – Умань. – 1917. – 8 червня.
65. Вільна Україна. – Умань. – 1917. – 1 жовтня.
66. Уманское слово. – Умань. – 1918. – 19 червня.

67. Уманское слово. – Умань. – 1918. – 31 жовтня.
68. Уманское слово. – Умань. – 1918. – 1 серпня.
69. Уманское слово. – Умань. – 1918. – 20 липня.
70. Голос Умани. – Умань. – 1914. – 1 квітня.
71. Дудник О. В. Національно-демократичні перетворення на півдні Київщини в революційну добу (березень 1918–1920 рр.) : Монографія. – Умань: СПД Сочінський, 2008. – 248 с.
72. Кривенко С.І. Документи фонду “Видавництво “Українська думка”, орган Черкаської районної управи. 1941–1943 рр.” як складова частина джерельної бази з вивчення історії періоду німецько-фашистської окупації Черкащини // Сторінки воєнної історії України: Зб. наук. статей / НАН України: Ін-т історії України. – К., 2002. – Вип. 6. – С. 83–86.
73. Мельниченко В. М. Україномовна преса на території Черкащини в період фашистської окупації // Сторінки воєнної історії України: Зб. наук. статей / НАН України: Ін-т історії України. – К., 2002. – Вип. 6. – С. 81–82.
74. Державний архів Черкаської області (далі – ДАЧО). – Ф. Р – 51. – Оп. 1, спр. 1.
75. ДАЧО. – Ф. Р – 51. – Оп. 1, спр. 2.
76. ДАЧО. – Ф. Р – 51. – Оп. 1, спр. 3.
77. ДАЧО. – Ф. Р – 51. – Оп. 1, спр. 12.
78. ДАЧО. – Ф. Р – 51. – Оп. 1, спр. 24.
79. ДАЧО. – Ф. Р – 51. – Оп. 1, спр. 20.
80. ДАЧО. – Ф. Р – 2400. – Оп. 1, спр. 1.
81. ДАЧО. – Ф. Р – 2421. – Оп. 1, спр. 2.
82. ДАЧО. – Ф. Р – 2681. – Оп. 1, спр. 1.
83. ДАЧО. – Ф. Р – 2422. – Оп. 1, спр. 3.
84. ДАЧО. – Ф. Р – 2414. – Оп. 1, спр. 2.
85. Українська думка. – 1942. – 25 червня // Черкащина в період Великої Вітчизняної війни 1941 – 1945 рр. Збірник документів і матеріалів. – Черкаси, 2000.
86. Історія держави і права України: В 2-х ч. – Х.: Основа, 1996. – Ч. 2.
87. Мельниченко В. М. Так починалася наша область // Черкаський край. – 2003. – 7 лютого.
88. Черкаській області 10 років. – Черкаси, 1963.

89. Черкаська правда. – 1954. – 7 лютого.
90. Звенигородська думка. – 1918. – № 20. – 17 квітня.
91. Газеты СССР. 1917–1960. Библиографический справочник. – Т. 2. – М., Книга, 1976.
92. Газеты СССР. 1917–1960. Библиографический справочник. – Т. 3. – М., Книга, 1978.
93. Известия исполнительного комитета Совета рабочих и селянских депутатов Уманщины. – 1919. – 17 червня.
94. Известия уездного Совета рабочих, крестьянских и казацких депутатов Черкащины». – 1919. – 26 липня.
95. Газети Радянської України. 1917–1920 рр. (За матеріалами газетних фондів ЦНБ АН УРСР). Бібліографічний покажчик. – К., 1979.
96. Газети Радянської України. 1921–1925 рр. (За матеріалами газетних фондів ЦНБ АН УРСР). Бібліографічний покажчик. – К., 1981.
97. Вісті Уманського ревкому. – 1920. – 13 березня.
98. Вісті Черкаського повітового виконавчого комітету Ради робітничих, селянських та червоноармійських депутатів. – 1920. – 4 травня.
99. Вісті Черкаського повітового виконавчого комітету Ради робітничих, селянських та червоноармійських депутатів. – 1920. – 8 червня.
100. Вісті Уманського ревкому. – 1920. – 8 липня.
101. Вісті Уманського ревкому. – 1920. – 14 липня.
102. Вісті Черкаського повітового ревкому. – 1920. – 21 липня.
103. Вісті Черкаського повітового ревкому. – 1920. – 30 липня.
104. Вісті Уманського ревкому. – 1920. – 22 серпня.
105. Газети Радянської України. 1917–1920 рр. (За матеріалами газетних фондів Центральної наукової бібліотеки Академії наук Української РСР). Бібліографічний покажчик. – Едмонтон, 1988.
106. Стінна газета Уманської районної філії УкрРОСТА. – 1920. – № 16. – 14 вересня.
107. Шлях революції. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://libraria.ua/all-titles/group/965/>. Назва з екрана.
108. Робітниче-селянське око. [Електронний ресурс]. Режим

- доступу: <https://libraria.ua/all-titles/group/1109/>. Назва з екрана.
109. Радянська думка. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://libraria.ua/all-titles/group/1105/>. Назва з екрана.
 110. Робітничо-селянська правда. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://libraria.ua/all-titles/group/1007/>. Назва з екрана.
 111. Бюлетень газети «Робітничо-селянська правда». – 1924. – 23 січня.
 112. Красный труд. Стенная газета. Издание Уманского районного отделения УкрРОСТА. – 1921. – 20 січня.
 113. Газети Радянської України. 1926–1929 рр. (За матеріалами газетних фондів Центральної наукової бібліотеки Академії наук Української РСР). Бібліографічний покажчик. – Едмонтон, 1988.
 114. Вісник Уманського окрвиконкому (офіційний орган друку). – 1929. – № 9 (62)
 115. Уманець на варті. – 1932 рік // Уманський краєзнавчий музей. – № 73528.
 116. Колгоспна правда. 1931 рік // Уманський краєзнавчий музей № 2251.
 117. Газети України 1930–1934 рр. у фондах Національної України ім. В. І. Вернадського : каталог. / Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського ; уклад. Т. О. Борисенко, О. С. Залізнюк, О. С. Лук'яничук ; голов. ред. О. С. Онищенко. – К., 2004. Ч. 1. – 850 с. НІБУ: 002 Ч. 2. – 986 с.
 118. Єднання. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://libraria.ua/all-titles/group/982/>. Назва з екрана.
 119. Проблеми інформаційного простору // Спільна справа. Вісник Черкаської обласної державної адміністрації. – 1997. – № 2.
 120. Інформаційний простір Черкащини. Довідкове видання. – Черкаси, 2003.
 121. Камінський Всеволод Дмитрович. [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://uk.wikipedia.org/wiki/Камінський_Всеволод_Дмитрович. Назва з екрана.
 122. Черкаские отклики. – 1913. – 16 листопада. – № 56.

123. Черкаские отклики. – 1914. – 1 липня. – № 76.
124. Труды Драбовского районного опытного поля. – 1915. – № 4.
125. ДАЧО. – Ф. 864. Лебедино-заводская почтово-телеграфная контора Киевского почтово-телеграфного округа. с. Лебедин Чигиринського уезду Киевської губернії. – Оп. 1. – Спр. 6. Циркуляри начальника округу. 1909 рік.
126. ДАЧО. – Ф. П – 229. Драбівський райком Компартії України. – Оп.1. Спр. 2. Протоколи общих партийных собраний района. 5 жовтня 1943 – 14 грудня 1943 року. – 86 арк.
127. Черкаська правда. – 1962. – 16 вересня.
128. Черкаська правда. – 1962. – 19 вересня.
129. Черкаська правда. – 1959. – 9 квітня.
130. Черкаська правда. – 1981. – 13 березня.
131. Черкаська правда. – 1960. – 28 червня.
132. Дніпрова зірка. – 1951. – 18 лютого.
133. Колективна праця. – 1949. – 20 листопада.
134. Молодь Черкащини. – 1990. – 9–15 липня 1990.
135. Молодь Черкащини. – 1990. – 1–7 січня 1990.
136. Черкаська правда. – 22 вересня. – 1962.
137. Черкаська правда. – 21 грудня. – 1962.
138. Молодь Черкащини. – 1990. – 7–13 травня.
139. Гомін. Вісник Городищенської районної організації НРУ. – Засів п'ятий – шостий. – 1990 рік. – Серпень – Вересень.
140. Черкаська правда. – 1 грудня. – 1962.
141. Радянська думка. – 25–26 січня. – 1930.
142. Робітничо-селянське око. – 5 вересня. – 1925.
143. Сталінський кліч. – 9 жовтня. – 1933.
144. Колективіст Гельм'язівщини. – 15 травня. – 1933.
145. Колективіст Гельм'язівщини. – 10 травня. – 1933.
146. Українська думка. Екстренний випуск. – 25 вересня. – 1941.
147. Черкаські вісті. – 26 грудня. – 1943.
148. Звенигородська зоря. – 15 травня. – 1917.
149. Шлях революції. – 1 серпня. – 1923.
150. Степанов М. Черкаси, Конан Дойль і пролетарська кар'єра дітей капіталіста // Вечірні Черкаси. – 23 січня. – 2013.
151. Біля витоків [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://>

zolotonosha.osp-ua.info/ch-6_fl-zmi.html / Сайт міста
Золотоноша. Назва з екрана.

152. Український комунар. – 9 березня. – 1919.
153. Український комунар. – 20 березня. – 1919.
154. Український комунар. – 28 березня. – 1919.
155. Шлях революції. – 18 серпня. – 1923.
156. Шлях революції. – 23 вересня. – 1924.
157. Гаврилук М. Н. Петро Петрович Орлов // Історія орнітологічних досліджень. – Вип. 1–2. – 1995.
158. Колективна праця. – 17 грудня. – 1953.
159. Уманська зоря [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://uk.wikipedia.org/wiki>. Назва з екрана.
160. Шлях революції. – 11 вересня. – 1923.
161. Шлях революції. – 23 вересня. – 1923.
162. Шлях революції. – 5 вересня. – 1923.
163. Робітничо-селянське око. – 1 вересня. – 1925.
164. Робітничо-селянське око. – 24 вересня. – 1925.
165. Робітничо-селянське око. – 1 жовтня. – 1925.
166. Робітничо-селянське око. – 6 жовтня. – 1925.
167. Робітничо-селянське око. – 20 жовтня. – 1925.
168. Робітничо-селянське око. – 10 жовтня. – 1925.
169. Робітничо-селянське око. – 29 жовтня. – 1925.
170. Радянська думка. – 31 жовтня. – 1925.
171. Радянська думка. – 7 листопада. – 1925.
172. Радянська думка. – 24 грудня. – 1925.
173. Радянська думка. – 3 листопада. – 1925.
174. Радянська думка. – 10 листопада. – 1925.
175. Радянська думка.
176. Радянська думка. – 14 грудня. – 1925.
177. Радянська думка. – 19 листопада. – 1925.
178. Радянська думка. – 21 листопада. – 1925.
179. Радянська думка. – 24 листопада. – 1925.
180. Радянська думка. – 1 грудня. – 1925.
181. Незаможник. – 24 лютого. – 1924.
182. Незаможник. – 6 березня. – 1924.
183. Незаможник. – 3 березня. – 1924.
184. Незаможник. – 12 травня. – 1924.

185. Незаможник. – 12 лютого. – 1924.
186. Незаможник. – 27 лютого. – 1924.
187. Червона калина. – Засів 3-й, грудневий. – 1989.
188. Червона калина. – Засів 11-й, квітневий. – 1990.
189. Вісті. – Число 1. – Січень. – 1990.
190. Воля. – 1 жовтня. – 1990.
191. Воля. – 1 листопада. – 1990.
192. Воля. – 15 листопада. – 1990.
193. Воля. – 15 січня. – 1991.
194. Чос В. Самвидав Черкащини. – Корсунь-Шевченківський: ФОП Майдаченко І. В., 2019.
195. Тарасове поле. – Грудень. – 1990.
196. Тарасове поле. – Листопад. – 1990.
197. Дзвін. – Лютий. – 1990.
198. Черкаський час. – Липень. 1990.
199. Сурма. – Квітень. – 1990.
200. Вибір. – Лютий. – 1990.
201. Незаможник. – 23 лютого. – 1924.
202. Незаможник. – 8 березня. – 1924.
203. Робітниче-селянська правда. – 1 січня. – 1924.
204. Робітниче-селянська правда. – 3 січня. – 1924.
205. Робітниче-селянська правда. – 4 січня. – 1924.
206. Робітниче-селянська правда. – 28 лютого. – 1923.
207. Робітниче-селянська правда. – 4 березня. – 1923.
208. Робітниче-селянська правда. – 11 березня. – 1925.
209. Робітниче-селянська правда. – 12 березня. – 1925.
210. Робітниче-селянська правда. – 17 травня. – 1923.
211. Робітниче-селянська правда. – 17 березня. – 1923.
212. Робітниче-селянська правда. – 1 січня. – 1925.
213. Робітниче-селянська правда. – 16 січня. – 1925.
214. Робітниче-селянська правда. – 21 березня. – 1925.
215. Робітниче-селянська правда. – 5 квітня. – 1923.
216. Леніновим шляхом. – 20 лютого. – 1936.
217. Леніновим шляхом. – 21 листопада. – 1930.
218. Соціалістична Дробрівщина. – № 118. – 3 вересня. – 1935.
219. Соціалістична Дробрівщина. – № 17. – 1933.
220. Соціалістична Дробрівщина. – № 7. – 1933.
221. Соціалістична Дробрівщина. – 10 березня. – 1933.
222. Соціалістична Дробрівщина. – № 122. – 12 вересня. – 1932.

223. Козоріз В. П. Драбів і Драбівщина. Нариси з історії рідного краю / В. П. Козоріз. – Черкаси: Вертикаль, видавець Кандич С. Г., 2019.
224. Киевская мысль. – 12 июня. – 1912.
225. Радянська думка. – 14 травня. – 1930.
226. Прапор комуни. – 15 липня. – 1933.
227. Прапор комуни. – 17 лютого. – 1938.
228. Прапор комуни. – 27 січня. – 1941.
229. Леніновим шляхом. – 21 лютого. – 1941.
230. Київський піонер на Черкащині. – 20 вересня. – 1932.
231. За торгівельні кадри. – 1933 // Уманський краєзнавчий музей. – № 2869.
232. Поліграфіст ударник. – 1934 // Уманський краєзнавчий музей № 6655.
233. Черняков Б.І. Періодична преса на окупованій території України [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://journalib.univ.kiev.ua/index.php?act=article&article=1648>. Назва з екрана.
234. Українська думка. – 16 жовтня. – 1941.
235. Українська думка. – 25 червня. – 1942.
236. Українська думка. – 15 липня. – 1942.
237. Українське слово. – 16 листопада. – 1941.
238. Українське слово. – 1 січня. – 1942.
239. Українське слово. – 2 грудня. – 1941.
240. Українське слово. – 18 листопада. – 1941.
241. Українське слово. – 21 листопада. – 1941.
242. Голос Умані. – 31 серпня. – 1941.
243. Михайлюк М. Видавництво «Уманський голос» в умовах нацистської окупації // Друга світова війна і доля народів України. Матеріали 2-ї Всеукраїнської наукової конференції, м. Київ, 30–31 жовтня 2006 р. – С. 199–210.
244. Голос Умані. – 11 вересня. – 1941.
245. Голос Умані. – 5 жовтня. – 1941.
246. Голос Умані. – 21 вересня. – 1941.
247. Голос Умані. – 12 лютого. – 1942.
248. Голос Умані. – 15 квітня. – 1943.
249. Голос Умані. – 7 вересня. – 1941.
250. Тальнівський вісник. – 7 травня. – 1943.
251. Рідне слово. – 7 жовтня. – 1942.

252. Рідне слово. – 10 жовтня. – 1942.
253. Рідне слово. – 25 серпня. – 1942.
254. Рідне слово. – 10 вересня. – 1942.
255. Українські новини. – 1 липня. – 1942.
256. Українські новини. – 5 серпня. – 1942.
257. Українські новини. – 24 січня. – 1942.
258. Українські новини. – 13. – 1943.
259. Українські новини. – 30 травня. – 1942.
260. Українські новини. – 20 травня. – 1942.
261. Чигиринські вісті. – 13 листопада. – 1917.
262. Білошапка В. Революційні процеси в Притясминні 1917–1918 рр. // Роки боротьби 1917–1922 рр. на Єлисаветчині. Український погляд. 1917–1918 рр. Початок революційної стихії. Книга перша [Електронний ресурс]. Ресурс доступу: <http://flibusta.site/b/557689/read>. Назва з екрана.
263. Чигиринські вісті. – 18 грудня. – 1917.
264. Чигиринські вісті. – 27 листопада. – 1917.
265. Леніновим шляхом. – 12 березня. – 1944.
266. Соціалістичний наступ. – 28 січня. – 1939.
267. Чос В. Районна газета – дзеркало життя Городищини // Вісник Городищини. – 3 травня. – 2018.
268. Звенигородська зоря. – 29 травня. 1917.
269. Звенигородська зоря. – 28 червня. 1917.
270. Черкасская воля. – 6 липня. – 1917.
271. Черкасская воля. – 18 червня. – 1917.
272. Черкасская воля. – 21 червня. – 1917.
273. Певний П. За волю і державність. Похід української армії в запілля ворога з 5 грудня 1919 року по 5 травня 1920 року. – Кн. 1. – Станіслав, 1920.
274. Ленінським шляхом. – 9 червня. – 1944.
275. Ленінським шляхом. – 5 серпня. – 1944.
276. Ленінським шляхом. – 14 червня. – 1944.
277. Ленінським шляхом. – 27 жовтня. – 1944.
278. Ленінським шляхом. – 1 травня. – 1945.
279. Більшовицька трибуна. – 18 березня. – 1944.
280. Прапор перемоги. – 22 березня. – 1945.
281. Колгоспник. – 10 березня. – 1946.
282. Колгоспник. – 11 березня. – 1945.
283. За більшовицьку роботу. – 27 вересня. – 1945.

284. Соціалістичні лани. – 11 липня. – 1944.
285. За більшовицьку роботу. – 14 жовтня. – 1945.
286. Протокол засідання президії ЦК Компартії України про утворення Черкаської області // Літопис Черкаської області: документи свідчать. 1954–2004. – Черкаси, 2004.
287. ДАЧО. – Ф. Р – 4313. – Оп. 1, спр. 110.
288. Суховершко Г. В. Пора випробувань і надій. – Черкаси, 2006.
289. Колгоспник Гельмязівщини. – 21 квітня. – 1944.
290. Червоний сніп. 14 квітня. – 1944.
291. Соціалістична Дравівщина. – 25 травня. – 1944.
292. Світлий шлях. – 13 квітня. – 1944 .
293. Колгоспна праця. – 10 червня. – 1944.
294. Колгоспна правда. – 1 травня. – 1944.
295. Колгоспна правда. – 5 травня. – 1944.
296. Колгоспник Христинівщини. – 3 серпня. – 1944.
297. Сталінець. – 1 січня. – 1945.
298. Більшовицька трибуна». – 13 липня. – 1944.
299. Уманська зоря. – 29 червня. – 1945.
300. Прапор перемоги. – 1 січня. – 1950.
301. Прапор комунізму. – 1 січня. – 1952.
302. Прапор комунізму. – 30 січня. – 1952.
303. Прапор комунізму. – 4 січня. – 1952.
304. Прапор комунізму. – 1 лютого. – 1952.
305. Прапор комунізму. – 13 червня. – 1952.
306. Ударник Лисянщини. – 20 березня. – 1932.
307. Ударник Лисянщини. – 7 серпня. – 1932.
308. Ударник Лисянщини. – 31 жовтня. – 1932.
309. Конончук Т. І. Українське село 1932 – 1933 років у газеті «Ударник Лисянщини» Лисянського району Київської області // Засоби масової інформації як один із чинників формування громадянського суспільства. Наукові дослідження, документи і матеріали. – К.: Синопис, 2010. – С. 28–41.
310. Ударник Лисянщини. – 6 липня. – 1932.
311. Радянська думка, с. Боровиця. – 19 лютого. – 1932.
312. Радянська думка, с. Боровиця. – 21 лютого. – 1932.
313. Радянська думка, с. Сагунівка. – 24 лютого. – 1932.
314. Радянська думка, с. Сагунівка. – 25 лютого. – 1932.

315. Радянська думка, с. Трушівці. – 1 березня. – 1932.
316. Радянська думка, с. Баландина. – 30 січня. – 1932.
317. Радянська думка, с. Баландина. – 1 квітня. – 1932
318. Нове життя. – 22 липня. – 1958.
319. Нове життя. – 22 червня. – 1958.
320. Нове життя. – 14 серпня. – 1958.
321. Ленінець. – 17 березня. – 1962.
322. Ленінець. – 29 січня. – 1962.
323. Ленінець. – 26 січня. – 1962.
324. Ленінець. – 21 листопада. – 1962.
325. Ленінець. – 2 березня. – 1965.
326. Ленінець. – 18 травня. – 1959.
327. Газети України 1956–1960 рр. у фондах Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського : каталог / авт.-уклад.: Н. М. Носкіна (керівник), С. В. Дригайло, Д. Г. Захаров, С. М. Малюк; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського ; редкол.: О. С. Онищенко (голова) [та ін.]. – Київ, 2017. – 984 с.
328. За педагогічні кадри. – 14 квітня. – 1959.
329. За педагогічні кадри. – 27 січня. – 1959.
330. Щербатюк В. М. Преса Звенигородщини 1917–1920-х років як джерело дослідження селянського повстанського руху // Засоби масової інформації як один із чинників формування громадянського суспільства. Наукові дослідження, документи і матеріали. – К.: Синопис, 2010. – С. 17–28.
331. Черкаська правда. – 4 вересня. – 1964.
332. Черкаська правда. – 6 травня. – 1969.
333. Черкаська правда. – 4 грудня. – 1970.
334. Журналісти Черкащини (1954–2004): бібліографічний довідник / Упоряд. Томіленко С. А., Суховершко Г. В. – Черкаси: Брама, Вид. Вовчок О. Ю. – 2003. – 256 с.
335. За сільськогосподарські кадри». – 31 травня. – 1990.
336. Черкаська правда. – 22 квітня. – 1970.
337. Клич Наддніпрянщини. – Вересень. – 1991.
338. Черкаська правда. – 19 вересня. – 1962.
339. Піщанські вісті. – 24 серпня. 2017.
340. Дніпробуд. – 31 травня. – 1964.
341. Дніпробуд. – 5 червня. – 1964.
342. Черкаська область. Економіка і культура. – Черкаси. – 1976.

ДОДАТКИ

Додаток 1

Перелік друкованих засобів масової інформації у Черкаській області станом на 15.04.2011р.

№ п/п	Назва засобу масової інформації	№ свідоцтва	дата реєстрації
1	„Шкільний вісник” (газета)	ЧС № 508	24.02.2006
2	„ПОНАД ТКИЧЕМ” (газета)	ЧС № 507	24.02.2006
3	„Смілянський регіон” (газета)	ЧС № 506	23.02.2006
4	„Світ і ми” (журнал)	ЧС № 505	23.02.2006
5	„Вулик” газета	ЧС № 504	10.02.2004
6	„Народна позиція” (газета)	ЧС № 503	09.02.2006
7	„Голос народу” (газета)	ЧС № 502	09.02.2006
8	„Час вибору” (газета)	ЧС № 501	08.02.2006
9	„Рідне місто” (газета)	ЧС № 500	06.02.2006
10	„Пора Умань” (газета)	ЧС № 499	26.01.2006
11	„Молодіжка” (газета)	ЧС № 498	24.01.2006
12	„Жашківський кур’єр” (газета)	ЧС № 496	09.12.2005
13	„Черкаська перспектива”(газета)	ЧС № 495	07.12.2005
14	„Наш національний” (газета)	ЧС № 494	15.11.2005
15	„Новий день” (газета)	ЧС № 493	10.11.2005
16	„Вогнеборець” (газета)	ЧС № 492	31.10.2005
17	„Діловий партнер” (журнал)	ЧС № 491	21.10.2005
18	„Промінь” (газета)	ЧС № 490	17.10.2005
19	„НЄВіКо” (газета)	ЧС № 489	11.10.2005
20	„Погляд” (газета)	ЧС № 488	10.10.2005
21	„Колосок Пилипенка” (газета)	ЧС № 487	07.10.2005
22	„Твоя батьківщина” (газета)	ЧС № 486	29.09.2005
23	„Жіноча газета” (газета)	ЧС № 485	27.09.2005
24	„Голос профспілки” (газета)	ЧС № 484	13.09.2005
25	„Наше Монастирищина” (газета)	ЧС № 482	08.09.2005
26	„Серйозна студентська газета” (газета)	ЧС № 481	29.08.2005
27	„Богданова булава” (газета)	ЧС № 480	26.08.2005
28	„Боговиця” (газета)	ЧС № 479	03.08.2005
29	„Колегіум” (газета)	ЧС № 478	27.07.2005
30	„Прес центр” (газета)	ЧС № 475	30.06.2005
31	„Черкаси @ черкашани” (газета)	ЧС № 474	09.06.2005
32	„Джерело” (газета)	ЧС № 619Р	12.06.2006

33	„Партнер Черкаси” (журнал)	ЧС № 472	08.06.2005
34	„Канів” (газета)	ЧС № 471	12.05.2005
35	„Ажур” (газета)	ЧС № 470	26.04.2005
36	„Спадщина Черкащини” (альманах)	ЧС № 469	25.04.2005
37	„Народне слово” (газета)	ЧС № 468	01.04.2005
38	„Пройм-Тайм” (газета)	ЧС № 467	01.04.2005
39	„Об’ява” (газета)	ЧС № 464	21.03.2005
40	„Час пік” (газета)	ЧС № 463	15.03.2005
41	„ШАНС” (альманах)	ЧС № 462	10.03.2005
42	„Провінційна хроніка” (газета)	ЧС № 461	10.03.2005
43	„Студентський вісник” (газета)	ЧС № 460	17.02.2005
44	„Абітурієнт” (журнал)	ЧС № 459	02.02.2005
45	„Аверс” (газета)	ЧС № 586	06.05.2008
46	„СМІЛА: ПОДІЇ, ФАКТИ, КОМЕНТАРІ” (газета)	ЧС № 456	25.01.2005
47	„Телевізійний гід” (газета)	ЧС № 611	05.11.2008
48	„Депутатський вісник Шполянщини” (газета)	ЧС № 454	19.01.2005
49	„Ильичевец – Умань” (газета)	ЧС № 452	12.01.2005
50	„Рейтинг” (журнал)	ЧС № 451	10.01.2005
51	„Катеринопільський вісник” (газета)	ЧС № 450	14.12.2004
52	„Базар техніки і запчастин” (газета)	ЧС № 449	13.12.2004
53	„Земля @ нерухомість” (газета)	ЧС № 448	01.12.2004
54	„Черкаська Вежа” (газета)	ЧС № 447	23.11.2004
55	Обличчя Черкащини” (журнал)	ЧС № 444	15.10.2004
56	„Програма ТБ Черкаси” (газета)	ЧС № 443	03.09.2004
57	„Ділова панорама” (газета)	ЧС № 442	01.09.2004
58	„Світ нерухомості” (газета)	ЧС № 441	01.09.2004
59	„Замкова гора” (газета)	ЧС № 440	31.08.2004
60	„Спадщина” (журнал)	ЧС № 439	26.08.2004
61	„Все для ВСІХ” (газета)	ЧС № 438	10.08.2004
62	„ГІД - Черкаська візитка” (журнал)	ЧС № 437	01.07.2004
63	„РекламаМастер” (газета)	ЧС № 436	01.06.2004
64	„Податківець: координатор, помічник, контролер” (газета)	ЧС № 435	26.05.2004
65	„Уманський Іллічівець” (газета)	ЧС № 434	25.05.2004
66	„Гроші Черкащини” (газета)	ЧС № 433	27.04.2004
67	„Шкільні обрії” (газета)	ЧС № 432	16.04.2004
68	„Новини телетижня” (газета)	ЧС № 431	09.04.2004
69	„Місто на долонях” (газета)	ЧС № 430	02.04.2004
70	„Консультант” (газета)	ЧС № 429	17.03.2004

71	„Грані життя” (додаток до газети)	ЧС № 428	17.03.2004
72	„Слобідка” (газета)	ЧС № 427	02.03.2004
73	„Мій сад – город” (газета)	ЧС № 426	20.02.2004
74	„Регіональний вісник” (газета)	ЧС № 425	19.02.2004
75	„Ва – Банк” (газета)	ЧС № 424	17.02.2004
76	„Ваше здоров’я” (газета)	ЧС № 423	11.02.2004
77	„Місто – інформ” (бюлетень)	ЧС № 422	09.02.2004
78	„Корсунь” (газета)	ЧС № 421	09.02.2004
79	„Все” (газета)	ЧС № 419	17.01.2004
80	„Копійка” (газета)	ЧС № 418	17.01.2004
81	„Педагогічний вісник” (журнал)	ЧС № 417	16.01.2004
82	„Жашківщина” (газета)	ЧС № 416	12.01.2004
83	„City Shoke” (журнал)	ЧС № 415	30.12.2003
84	„Варіант” (газета)	ЧС № 414	30.12.2003
85	„Захист” (газета)	ЧС № 412	18.12.2003
86	„Панацея” (журнал)	ЧС № 411	17.12.2003
87	„Черкаська афіша” (газета)	ЧС № 410	11.12.2003
88	„Нове покоління” (газета)	ЧС № 409	11.12.2003
89	„Право на захист” (газета)	ЧС № 408	10.12.2003
90	„Вільнодумець” (газета)	ЧС № 406	08.12.2003
91	„Услуги Черкасс” (газета)	ЧС № 400	24.10.2003
92	„Твой УЮТ” (додаток до газети)	ЧС № 399	15.10.2003
93	„Світло знань” (газета)	ЧС № 398	30.09.2003
94	„Дзвін” (газета)	ЧС № 397	22.09.2003
95	„Університетські вісті” (газета)	ЧС № 396	16.09.2003
96	„Вісник Корсуня” (газета)	ЧС № 395	09.09.2003
97	„Кам’янський Ярмарок” (газета)	ЧС № 394	09.09.2003
98	„Акцент – TV” (додаток до газети)	ЧС № 391	01.09.2003
99	„Авто + житло” (газета)	ЧС № 390	28.08.2003
100	„Екосвіт” (альманах)	ЧС № 389	28.08.2003
101	„Діалог: лікар, пацієнт, суспільство” (газета)	ЧС № 388	21.08.2003
102	„Шевченків край” (газета)	ЧС № 387	05.08.2003
103	„Ехо” (газета)	ЧС № 386	08.07.2003
104	„Соціальний вектор” (газета)	ЧС № 385	01.07.2003
105	„Шанс” (газета)	ЧС № 383	19.06.2003
106	„Профспілковий вісник” (газета)	ЧС № 382	19.06.2003
107	„Реклама. Інформація. Оголошення. Черкаси” (газета)	ЧС № 381	17.06.2003
108	„Ватутінські сьогодніні експрес-об’яви про все” (газета)	ЧС № 380	11.06.2003
109	„Діловий світ” (газета)	ЧС № 379	05.06.2003

110	„Живая планета”/ „Жива планета” (газета)	ЧС № 378	02.06.2003
111	„Дівочі гори” (газета)	ЧС № 377	30.04.2003
112	„Смілянський базар від А до Я” (газета)	ЧС № 376	24.04.2003
113	„Берегиня” (газета)	ЧС № 375	17.04.2003
114	„Вечірня Сміла” (газета)	ЧС № 374	10.04.2003
115	„Холодний Яр” (газета)	ЧС № 373	09.04.2003
116	„Сміла” (газета)	ЧС № 372	28.03.2003
117	„Голос предків” (газета)	ЧС № 371	19.02.2003
118	„Народна трибуна” (газета)	ЧС № 370	22.01.2003
119	„Альгаїр” (газета)	ЧС № 369	22.01.2003
120	„Фондовий ринок Черкащини” (газета)	ЧС № 368	19.12.2002
121	„Пропозиція” (газета)	ЧС № 367	18.12.2002
122	„Безпека бізнесу”/ „Безопасность бизнеса”	ЧС № 366	22.11.2002
123	„Ваш дом” (журнал)	ЧС № 365	11.11.2002
124	„Корсунчанка” (газета)	ЧС № 364	21.10.2002
125	„Вісник Медведівської громади вірних РУНВіри” (бюлетень)	ЧС № 363	05.09.2002
126	„Скидки. Акції тижня” (газета)	ЧС № 362	05.09.2002
127	„Думка” (газета)	ЧС № 359	12.07.2002
128	„Золоті сторінки Черкащини”(збірник)	ЧС № 358	11.07.2002
129	„Смілянський бізнес” (газета)	ЧС № 357	04.07.2002
130	„Земля Черкаська” (газета)	ЧС № 356	04.07.2002
131	„Авто плюс” (газета)	ЧС № 355	25.06.2002
132	„Черкаси – Реноме” (газета)	ЧС № 354	25.06.2002
133	„Утро”/„Ранок” (газета)	ЧС № 353	20.06.2002
134	„Ділова Черкащина” (газета)	ЧС № 352	19.06.2002
135	„Черкаські новини” (газета)	ЧС № 351	14.06.2002
136	„Об’єктив”/„Объектив” (газета)	ЧС № 350	13.06.2002
137	„Тиждень” (газета)	ЧС № 349	13.06.2002
138	„Новини тижня” (інформаційний дайджест)	ЧС № 348	27.05.2002
139	„Студентський меридіан” (газета)	ЧС № 347	16.05.2002
140	„Умань” (газета)	ЧС № 346	30.04.2002
141	„Безпека життєдіяльності в освіті” (журнал)	ЧС № 645ПП	26.03.2010
142	„Вісник Черкаського Виборця” (газета)	ЧС № 343	09.04.2002

143	„Байбузівська іскорка” (булетень)	ЧС № 342	27.03.2002
144	„Черкаський господар” (газета)	ЧС № 341	11.03.2002
145	„Рідна земля” (газета)	ЧС № 340	04.03.2002
146	„Віра в Православ’ї” (газета)	ЧС № 339	27.02.2002
147	„Родина” (газета)	ЧС № 337	18.02.2002
148	„Успіх” (газета)	ЧС № 336	12.02.2002
149	„Світлий шлях” (газета)	ЧС № 335	08.02.2002
150	„Лівобережна” (газета)	ЧС № 334	01.02.2002
151	„Звенигора” (газета)	ЧС № 332	01.02.2002
152	„Офіційні сторінки „Нової добі” (додаток до газети)	ЧС № 331	29.01.2002
153	„Шевченків край – наша батьківщина” (газета)	ЧС № 330	17.01.2002
154	„Путь, истина и жизнь” (газета)	ЧС № 328	10.01.2002
155	„Ведомости” (газета)	ЧС № 327	04.01.2002
156	„Профспілка - медикам” (газета)	ЧС № 325	02.01.2002
157	„Майдан” (газета)	ЧС № 326	26.12.2001
158	„Наше слово” (газета)	ЧС № 633ПР	27.11.2009
159	„Вибір” (газета)	ЧС № 323	26.12.2001
160	„Пересувна дитячо-юнацька газета – студія „Слухняні дітки” (газета)	ЧС № 322	28.11.2001
161	„Тарасова криниця” (газета)	ЧС № 320	31.10.2001
162	„Наша школа” (газета)	ЧС № 319	22.10.2001
163	„Енергоефективність та енергозбереження” (журнал)	ЧС № 317	04.09.2001
164	„К.І.М (Комп’ютер. Інтернет. Мобільна зв’язь” (газета)	ЧС № 316	30.07.2001
165	„Світанок” (газета)	ЧС № 314	22.06.2001
166	„Нова доба – лівий берег”(газета)	ЧС № 313	20.06.2001
167	„Сільський ринок” (газета)	ЧС № 312	20.06.2001
168	„Орфей” (журнал)	ЧС № 311	13.06.2001
169	„Агент 001” (журнал)	ЧС № 310	13.06.2001
170	„Мир вашій оселі” (газета)	ЧС № 309	31.05.2001
171	„Медичний вісник” (газета)	ЧС № 308	27.04.2001
172	„Наша віра”(газета)	ЧС № 306	02.04.2001
173	„Порадник сільського господаря” (булетень)	ЧС № 305	30.03.2001
174	„Соціал-демократ Черкащини” (газета)	ЧС № 304	23.03.2001
175	„Алекс” (газета)	ЧС № 303	26.02.2001
176	„Бізнес-клуб” (газета)	ЧС № 300	08.02.2001

177	„Шкільна планета” (газета)	ЧС № 299	07.02.2001
178	„Аргументи радіо, телебачення (газета)	ЧС № 298	06.02.2001
179	„Ділове Придніпров'я” (газета)	ЧС № 297	19.12.2000
180	„Сезам” (газета)	ЧС № 296	18.12.2000
181	„Вместе” (газета)	ЧС № 294	24.11.2000
182	„ЛІТА – Пресс” (газета)	ЧС № 293	20.11.2000
183	„Что? Где? Почему?” (газета)	ЧС № 292	01.11.2000
184	„Нова молодь Черкащини” (газета)	ЧС № 291	25.10.2000
185	„Нове життя” (газета)	ЧС № 290	03.10.2000
186	„Нова доба” (газета)	ЧС № 287	07.08.2000
187	„Скринька” (газета)	ЧС № 286	31.07.2000
188	„Екстра” (газета)	ЧС № 284	23.06.2000
189	„Людина. Автомобіль. Дорога.” (газета)	ЧС № 283	14.06.2000
190	„Біржа” (газета)	ЧС № 282	08.06.2000
191	„Податки. Бюджет. Добробут” (газета)	ЧС № 280	05.05.2000
192	„Православний благовіст Уманщини” (газета)	ЧС № 279	18.05.2000
193	„Підприємство. Право. Освіта” (газета)	ЧС № 278	04.05.2000
194	„Блага Вість” (газета, бюлетень)	ЧС № 276	24.03.2000
195	„Нерухомість Черкащини” (бюлетень)	ЧС № 575	17.01.2008
196	„Слово життя” (газета)	ЧС № 274	16.03.2000
197	„Добрі новини” (газета)	ЧС № 272	24.02.2000
198	„Реклама. Інформація. Оголошення – Умань” (газета)	ЧС № 271	22.02.2000
199	„Авто-альманах” (газета)	ЧС № 270	11.02.2000
200	„Добридень” (журнал)	ЧС № 269	11.02.2000
201	„АНТ” (альманах)	ЧС № 267	06.01.2000
202	„Від 12 і старше” (газета)	ЧС № 266	20.12.1999
203	„Фотоприлад” (газета)	ЧС № 264	13.12.1999
204	„Академія” (газета)	ЧС № 262	13.12.1999
205	„Теленеделя” (газета)	ЧС № 260	28.09.1999
206	„Садово-городній календар” (календар)	ЧС № 259	28.09.1999
207	„Аукціон” (газета)	ЧС № 258	23.09.1999
208	„Усе про все” (газета)	ЧС № 257	15.09.1999
209	„Трибуна хлібороба” (газета)	ЧС № 256	10.09.1999
210	„Бізнес – Кур'єр” (газета)	ЧС № 255	01.09.1999
211	„Владелец” (газета)	ЧС № 252	06.08.1999
212	„Чигиринські вісті” (газета)	ЧС № 251	28.07.1999

213	„Черкаські вісті” (газета)	ЧС № 250	14.06.1999
214	„Райдуга”/„Радуга” (газета)	ЧС № 249	14.06.1999
215	„Черкаський трамвай” (газета)	ЧС № 247	21.04.1999
216	„Ваш заробіток” (газета)	ЧС № 245	09.04.1999
217	„Соціальний захист” (додаток до газети)	ЧС № 244	07.04.1999
218	„Акцент” (газета)	ЧС № 242	19.03.1999
219	„Черкаська правда” (газета)	ЧС № 241	25.02.1999
220	„Робота Плюс” (газета)	ЧС № 240	25.02.1999
221	„Пульс” (газета)	ЧС № 239	16.02.1999
222	„Вісник Золотоніщини” (газета)	ЧС № 238	05.02.1999
223	„Лідер” (газета)	ЧС № 237	14.01.1999
224	„Хроніка, події, коментарі” (газета)	ЧС № 235	24.12.1998
225	„Маньківські новини” (газета)	ЧС № 234	23.12.1998
226	„Експерт ринку” (газета)	ЧС № 233	21.12.1998
227	„Чисті джерела” (газета)	ЧС № 231	15.12.1998
228	„Дніпрова зірка” (газета)	ЧС № 230	02.12.1998
229	„Трудова слава” (газета)	ЧС № 229	02.12.1998
230	„Орієнтир” (булетень)	ЧС № 228	10.11.1998
231	„Туристичні меридіани” (газета)	ЧС № 227	29.10.1998
232	„Бізнес регіон” (газета)	ЧС № 226	29.10.1998
233	„Твій світ” (газета)	ЧС № 222	25.09.1998
234	„Уманська зоря” (газета)	ЧС № 221	23.09.1998
235	„Шполянські вісті” (газета)	ЧС № 220	22.09.1998
236	„Марафон – Кросворд” (газета)	ЧС № 218	15.09.1998
237	„Бізнес – прес” (газета)	ЧС № 216	26.08.1998
238	„Смілянський базар” (додаток до газети)	ЧС № 213	08.07.1998
239	„Зоря” (газета)	ЧС № 211	02.06.1998
240	„Імпульс” (газета)	ЧС № 210	01.06.1998
241	„Чего изволите ?” (газета)	ЧС № 209	20.04.1998
242	„Частная газета” (газета)	ЧС № 206	18.03.1998
243	„Надросся” (газета)	ЧС № 203	05.03.1998
244	„Доба” (журнал)	ЧС № 201	26.02.1998
245	„Сільські обрії” (газета)	ЧС № 198	27.01.1998
246	„Уманська реклама” (газета)	ЧС № 196	23.01.1998
247	„Поле честі” (газета)	ЧС № 195	20.01.1998
248	„Смілянські обрії” (газета)	ЧС № 191	22.12.1997
249	„Антенa” (газета)	ЧС № 629ПР	28.10.2009
250	„Курьер” (газета)	ЧС № 188	02.12.1997
251	„Червона калина” (газета)	ЧС № 187	01.12.1997
252	„Колос” (газета)	ЧС № 185	20.11.1997
253	„Чигирин комерційний” (газета)	ЧС № 184	23.10.1997
254	„Педагогічні вісті” (газета)	ЧС № 610	20.10.2008

255	„ФОРД-ІНФОРМ” (газета)	ЧС № 182	15.10.1997
256	„Черкаський край” (газета)	ЧС № 180	25.09.1997
257	„Бізнес- Лайн” (журнал)	ЧС № 178	18.09.1997
258	„Факти” (газета)	ЧС № 177	18.09.1997
259	„Маньківський літопис” (газета)	ЧС № 175	10.09.1997
260	„Інформ – Вояж” (газета)	ЧС № 174	08.09.1997
261	„Сміляночка” (газета)	ЧС № 173	04.09.1997
262	„Тарасові джерела” (газета)	ЧС № 171	15.08.1997
263	„Віка” (газета)	ЧС № 169	07.08.1997
264	„Дільце” (газета)	ЧС № 168	09.07.1997
265	„Відомості „Зелений світ” (журнал)	ЧС № 167	25.06.1997
266	„Місто робітниче” (газета)	ЧС № 166	05.06.1997
267	„Лисянщина” (газета)	ЧС № 165	02.06.1997
268	„Мы” (газета)	ЧС № 158	05.05.1997
269	„Надвечір’я” (газета)	ЧС № 156	21.04.1997
270	„Вісник Городищини” (газета)	ЧС № 155	16.04.1997
271	„Голос православ’я” (газета)	ЧС № 153	20.03.1997
272	„Реклама Тальнівщини” (газета)	ЧС № 151	05.03.1997
273	„Драбівщина” (газета)	ЧС № 147	27.02.1997
274	„Я” – молодіжно-розважальний інформаційний вісник (газета)	ЧС № 146	06.02.1997
275	„Спільна справа” (журнал)	ЧС № 144	29.11.1996
276	„Панорама” (газета)	ЧС № 142	25.10.1996
277	„Щедрик” (журнал)	ЧС № 139	30.09.1996
278	„02 – інформ” (газета)	ЧС № 137	28.08.1996
279	„Перевесло” (додаток до газети)	ЧС № 136	12.08.1996
280	„Прапор жовтня” (газета)	ЧС № 131	13.05.1996
281	„Життя та право” (газета)	ЧС № 130	05.05.1996
282	„Місто Черкаси” (додаток до газети)	ЧС № 126	12.02.1996
283	„Канівчанка” (газета)	ЧС № 124	18.01.1996
284	„Червоний стяг” (газета)	ЧС № 123	10.01.1996
285	„Бібліотека журналу „Холодний Яр” (додаток до журналу)	ЧС № 120	14.11.1995
286	„Слово правди” (газета)	ЧС № 119	25.10.1995
287	„Краєзнавство Черкащини” (збірник)	ЧС № 115	29.08.1995
288	„Дзвоник” (газета)	ЧС № 112	30.06.1995
289	„Від і до” (газета)	ЧС № 109	02.06.1995
290	„Маяк” (газета)	ЧС № 107	28.04.1995
291	„Козацький рід” (газета)	ЧС № 105	25.04.1995
292	„Корсунський часопис” (журнал)	ЧС № 104	12.04.1995
293	„Автосалон” (газета)	ЧС № 103	10.04.1995

294	„Надія” (бюлетень)	ЧС № 102	10.04.1995
295	„Черкаси” (газета)	ЧС № 100	23.03.1995
296	„Місто” (газета)	ЧС № 99	21.03.1995
297	„Гімназист” (газета)	ЧС № 93	21.12.1994
298	„Народний цілитель” (газета)	ЧС № 82	25.10.1994
299	„Златокрай” (газета)	ЧС № 78	18.10.1994
300	„Я – жінка” (журнал)	ЧС № 76	13.10.1994
301	„Вечірнє Монастирище” (газета)	ЧС № 73	11.10.1994
302	„Чернеча гора” (газета)	ЧС № 63	22.06.1994
303	„Машинобудівник” (газета)	ЧС № 36	23.02.1994
304	„Заводська правда” (газета)	ЧС № 35	22.02.1994
305	„Голос Кам’янщини” (газета)	ЧС № 27	11.02.1994
306	„Азот” (газета)	ЧС № 26	09.02.1994
307	„Канівський вісник” (газета)	ЧС № 23	07.02.1994
308	„Черкаський вісник” (газета)	ЧС № 17	24.01.1994
309	„Народна правда” (газета)	ЧС № 16	14.01.1994
310	„Вечірні Черкаси” (газета)	ЧС № 10	28.12.1993
311	„Відродження” (газета)	ЧС № 04	15.11.1993
312	Ділова пропозиція”/ „Деловое предложение”/ „Business proposition (газета)	ЧС № 509	22.05.2006
313	„Пропозиція” (газета)	ЧС № 510	19.05.2006
314	„Економіка і право”/ „Экономика и право” (газета)	ЧС № 511	08.06.2006
315	„Наше місто” (газета)	ЧС № 512	24.07.2006
316	„ЮРИСТ КОНСУЛЬТАНТ” (газета)	ЧС № 513	25.07.2006
317	„Альтернатива” (газета)	ЧС № 514	08.08.2006
318	„БІЗНЕС ФОРУМ” (газета)	ЧС № 515	09.08.2006
319	„Шполяночка” (газета)	ЧС № 517	23.08.2006
320	Антикримінальний Вимір (газета)	ЧС № 518	19.09.2006
321	„Колос Тальнівщини” (газета)	ЧС № 519	04.10.2006
322	„Городище” (газета)	ЧС № 520	19.10.2006
323	„Ринок Канева” (газета)	ЧС № 521	27.10.2006
324	„В полі зору” (газета)	ЧС № 522	07.11.2006
325	„РИНОК – Черкаси” (газета)	ЧС № 525	08.12.2006
326	„МІСЬКИЙ КУР’ЄР”/ „ГОРОДСКОЙ КУРЬЕР” (газета)	ЧС № 573	24.12.2008
327	„Педагогічний кур’єр” (газета)	ЧС № 528	30.01.2007
328	„Ваша газета” (газета)	ЧС № 529	13.02.2007
329	„Український Бізнес Ресурс” (журнал)	ЧС № 530	14.02.2007
330	„Світлі джерела” (журнал)	ЧС № 531	26.02.2007

331	„Avizo” (газета)	ЧС № 532	26.02.2007
332	„Громадський контроль” (газета)	ЧС № 533	02.03.2007
333	„Гайдамаки” (газета)	ЧС № 535	19.03.2007
334	„Автокомпас” (газета)	ЧС № 536	30.03.2007
335	„Смілянська газета” (газета)	ЧС № 537	12.04.2007
336	„Агровектор” (газета)	ЧС № 538	12.04.2007
337	„Справедливість” (газета)	ЧС № 539	12.04.2007
338	„Ярмарок – ТБ” (газета)	ЧС № 541	24.04.2007
339	„Апартаменти”/„Апартаменти” (газета)	ЧС № 543	02.07.2007
340	„Вісник Канівської районної ради” (бюлетень)	ЧС № 544	02.07.2007
341	Газета „Брат”	ЧС № 545	06.07.2007
342	„Черкаси реліз” (газета)	ЧС № 546	06.07.2007
343	„Черкаси – інформ” (газета)	ЧС № 547	10.07.2007
344	„Золотоніська толока”(газета)	ЧС № 548	17.07.2007
345	„Вісник Східноєвропейського університету економіки і менеджменту Серія: Економіка і менеджмент” (журнал)	ЧС № 549	12.07.2007
346	„Автобиржа Черкаси” (журнал)	ЧС № 550	10.08.2007
347	„Бізнес Форум” (газета)	ЧС № 551	17.08.2007
348	„Народний контроль” (газета)	ЧС № 552	28.08.2007
349	„Избавление” (газета)	ЧС № 553	10.08.2007
350	„ДО РЕЧІ” (газета)	ЧС № 554	05.09.2007
351	„Спорт та здоров'я” (газета)	ЧС № 555	30.08.2007
352	„Городище. Пульс Регіону” (газета)	ЧС № 556	06.09.2007
353	„Корсунські відомості” (газета)	ЧС № 557	11.09.2007
354	„Вся Умань” (бюлетень)	ЧС № 558	10.08.2007
355	„Комаха” (газета)	ЧС № 559	10.08.2007
356	„Пора Української Правди” (газета)	ЧС № 560	10.08.2007
357	„РОБОТА Черкаси” (газета)	ЧС № 561	15.11.2007
358	„Коледж-Інформ” (газета)	ЧС № 562	15.10.2007
359	„Авангард плюс” (газета)	ЧС № 563	08.11.2007
360	„НОВИНИ ТИЖНЯ РЕВЮ” (газета)	ЧС № 564	12.11.2007
361	Наш „Шевченків край” (газета)	ЧС № 566	26.11.2007
362	„Уманський ринок”(газета)	ЧС № 567	30.11.2007
363	„Аверсія” (газета)	ЧС № 568	12.12.2007
364	„Профспілкова позиція” (газета)	ЧС № 569	21.12.2007
365	„Бонус-Умань” (газета)	ЧС № 570	17.12.2007
366	„Vegas” (журнал)	ЧС № 571	08.01.2008

367	„Баба йожка” (газета)	ЧС № 574	15.01.2008
368	„Газета усіх Лисян” (газета)-	ЧС № 576	18.02.2008
369	„Світ відпочинку” (газета)	ЧС № 578	03.03.2008
370	Христинівська міська газета,„Христинівська СОРОКА” (газета)	ЧС № 676ПР	06.04.2011
371	„THE BEST in Cherkasy” (журнал)	ЧС № 584	15.05.2008
372	„Уманський час” (газета)	ЧС № 587	06.06.2008
373	„Уманський вісник” (газета)	ЧС № 588	04.06.2008
374	„Ваша газета плюс” (газета)	ЧС № 590	24.06.2008
375	„Гепард” (журнал)	ЧС № 591	24.06.2008
376	„Черкаська газета по-українськи” (газета)	ЧС № 644Р	15.03.2010
377	„Інформ-Умань” (газета)	ЧС № 594	15.07.2008
378	„Нова Кам’янка” (газета)	ЧС № 595	03.07.2008
379	„Афіша плюс” (газета)	ЧС № 634ПР	26.11.2009
380	„Православна Черкащина” (газета)	ЧС № 597	03.07.2008
381	„Моя Економіка Черкаси” (газета)	ЧС № 598	03.07.2008
382	„Бізнес-Партнер Регіон” (газета)	ЧС № 603	11.08.2008
383	„Благовіст-2008” (газета)	ЧС № 604	15.08.2008
384	„Шкільна.Оригінальна.Класна” (газета)	ЧС № 605	03.07.2008
385	„Прогресист Черкащини” (газета)	ЧС № 606	07.08.2008
386	„Профспілка-Поштовикам” (газета)	ЧС № 607	23.09.2008
387	„Слісей” (журнал)	ЧС № 609	16.10.2008
388	„Черкаські відомості” (газета)	ЧС № 612	05.11.2008
389	„ А5 Черкаси” (газета)	ЧС № 613	09.12.2008
390	„РЕКЛАМСВІТ” (газета)	ЧС № 614	18.12.2008
391	„Реклама Черкаси” (газета)	ЧС № 615	14.01.2009
392	„Правозахисник Черкащини” (газета)	ЧС № 616	20.02.2009
393	„Регіональний вісник Черкащини” (газета)	ЧС № 617Р	02.04.2009
394	„Події Черкащини” (газета)	ЧС № 618Р	05.05.2009
395	CityUman (журнал)	ЧС 620Р	14.07.2009
396	„ІНФО КУР’ЄР” (газета)	ЧС № 621Р	22.07.2009
397	„Історична Україна” (газета)	ЧС № 622Р	13.07.2009
398	„Свій час плюс ТВ програма” (додаток до газети)	ЧС № 670ПР	15.12.2010
399	„Черкаський Кур’єр” (газета)	ЧС № 624Р	31.07.2009

400	„Щотижневий аукціон” (газета)	ЧС № 625Р	08.07.2009
401	„Економь! Що? Где? Почем?»	ЧС № 626Р	20.07.2009
402	„Безпека життєдіяльності та промислова безпека” (журнал)	ЧС № 627Р	14.09.2009
403	„Інфо Бум” (журнал)	ЧС № 628Р	04.09.2009
404	„Інфорінок” (газета)	ЧС № 630Р	02.11.2009
405	„Час кредитних спілок” (газета)	ЧС № 631Р	26.11.2009
406	„Верхняка” (газета)	ЧС № 632Р	15.12.2009
407	«Новый город Черкаassy» (журнал)	ЧС № 635ПР	22.01.2010
408	«Аналітика Черкащини» (газета)	ЧС № 636Р	02.02.2010
409	«КОМПАС Черкаси» (газета)	ЧС № 637Р	09.02.2010
410	«РекламКа плюс» (газета)	ЧС № 638Р	09.03.2010
411	«Шевченків світ» (збірник)	ЧС № 639Р	09.02.2010
412	«Літературознавство. Фольклористика. Культурологія» (збірник)	ЧС № 640Р	09.02.2010
413	«Газета – Молода Громада Міста» (газета)	ЧС № 641Р	11.03.2010
414	«Авто-Форос» (газета)	ЧС № 642Р	23.02.2010
415	«Черкаські послуги» (газета)	ЧС № 643Р	23.03.2010
416	«Народна довіра Черкащини» (газета)	ЧС № 646Р	30.03.2010
417	«Для наречених» (збірник)	ЧС № 647Р	24.03.2010
418	«Центр України» (газета)	ЧС № 648Р	25.03.2010
419	«Сміла від А до Я» (журнал)	ЧС № 649ПР	20.04.2010
420	«Працевлаштування. Черкаси. Область» ((газета)	ЧС № 650Р	05.05.2010
421	«Допомога, підтримка, захист» (газета)	ЧС № 651Р	26.05.2010
422	«До джерел» (журнал)	ЧС № 652Р	07.06.2010
423	«Весільний каталог, Умань» (журнал)	ЧС № 653Р	09.06.2010
424	«Корсунські Об'яви» (газета)	ЧС № 654Р	22.06.2010
425	«Медицина и человек» (газета)	ЧС № 655Р	02.07.2010
426	«Екстра Прес» (газета)	ЧС № 656ПР	02.07.2010
427	«Звенигородка на долоні» (газета)	ЧС № 657Р	23.07.2010
428	«Для батьків» (журнал)	ЧС № 658Р	13.07.2010
429	«Голос свободи» (газета)	ЧС № 659Р	06.04.2010
430	«Престижна освіта» (журнал)	ЧС № 660ПР	27.07.2010
431	«Молодь Черкащини» (газета)	ЧС № 661 ПР	21.08.2010
432	«Культура-мистецтво-туризм Черкащини» (журнал)	ЧС № 662Р	19.08.2010

433	«Черкащина культурна і туристична» (газета)	ЧС № 663Р	17.08.2010
434	«ЧЕРКАСИ – ТВІЙ ДІМ» (газета)	ЧС № 664Р	09.09.2010
435	«Безпека життєдіяльності Черкащини» (журнал)	ЧС № 665Р	23.09.2010
436	«Рідне місто Черкаси» (газета)	ЧС № 666Р	01.10.2010
437	«Ритм Умані» (журнал)	ЧС № 667Р	08.10.2010
438	«Справжня Україна» (газета)	ЧС № 668Р	30.11.2010
439	«Козацький Край» (газета)	ЧС № 669Р	08.12.2010
440	«Родина і світ» (газета)	ЧС № 671Р	04.01.2011
441	«Черкащина регіональна» (газета)	ЧС № 672Р	13.01.2011
442	«Active Zone Cherkassy» (журнал)	ЧС № 673Р	18.01.2011
443	«Реклама, оголошення, інформація, довідка» (газета)	ЧС № 674Р	18.01.2011
444	«Черкащина» (журнал)	ЧС № 675Р	28.03.2011
445	«Світ ТБ Черкаси» (газета)	ЧС № 677Р	23.03.2011
446	«Журнал «Живи в Черкасах»	ЧС № 678Р	23.03.2011

**Перелік районних, міськрайонних та окремих
багатотиражних газет, які виходили в
Черкаській області в 1954–1960-х рр.***

№ п/п	Назва газети	Місце видання	Періодичність
1	Дніпрова зірка	Канів	тричі на тиждень
2	За сталінський урожай	Чигирин	тричі на тиждень
3	Колгоспна праця	Ротмистрівка	двічі на тиждень
4	Колгоспне життя	Городище	тричі на тиждень
5	Колгоспник	Катеринопіль	двічі на тиждень
6	Колгоспник Гельмязівщини	Гельмязів	двічі на тиждень
7	Колгоспник Жашківщини	Жашків	двічі на тиждень
8	Колгоспник Христинівщини	Христинівка	двічі на тиждень
9	Колгоспні лани	Ладиженка	двічі на тиждень
10	Леніновим шляхом	Корсунь-Шевченківський	тричі на тиждень
11	Ленінський шлях	Буки	двічі на тиждень
12	Уманська зоря	Умань	тричі на тиждень
13	Червоний стяг	Сміла	тричі на тиждень
14	Шлях комунізму	Шрамківка	двічі на тиждень
15	За більшовицьку роботу Нове село	Бабанка	двічі на тиждень
16	Прапор комунізму	Іркліїв	двічі на тиждень
17	Прапор перемоги	Звенигородка	тричі на тиждень
18	Радянська Золотоношина	Золотоноша	тричі на тиждень
19	Світлий шлях	Чорнобай	двічі на тиждень
20	Соціалістична Драбівщина	Драбів	двічі на тиждень
21	Соціалістичні лани	Тальне	тричі на тиждень
22	Сталінець	Маньківка	двічі на тиждень

* Багатотиражні газети не мали усталеної періодичності і виходили від одного до чотирьох разів на місяць.

23	Сталінським шляхом	Златопіль	двічі на тиждень
24	Трибуна колгоспника	Мокра Калигірка	двічі на тиждень
25	Червоний жовтень	Лисянка	двічі на тиждень
26	Шлях колгоспника	Монастирище	двічі на тиждень
27	Шлях колективіста	Шпола	двічі на тиждень
28	Верхняцький цукровик	Верхняцький цукрозавод Христинівського району	
29	Вперед	Шполянський цукрокомбінат	
30	Вперед	Колгосп «Україна» Драбівського району	
31	Вперед	Колгосп «Україна» (с. Вишнопіль) Тальнівського району	
32	Вперед	Колгосп ім. Куйбишева (с. Хижинці) Лисянського району	
33	Вперед	Колгосп ім. Куйбишева (с. Хижинці) Лисянського району	
34	Вперед За високий урожай	Колгосп ім. Леніна (с. Вільхivecь) Звенигородського району	
35	Вперед	Колгосп «Серп і молот» (с. Костянтинівка) Смілянського району	
36	Вперед	Колгосп ім. XX з'їзду КПРС (с. Шабастівка) Монастирищенського району	
37	Вперед	Колгосп «Прогрес» (с. Безпальче) Гельмязівського району	
38	Вперед	Колгосп ім. Жданова (с. Кропивна) Золотоніського району	
39	Вперед	Колгосп «Сталінський шлях» (с. Васютинці) Іркліївського району	
40	Вперед	Колгосп «Більшовик» (сmt Чорнобай) Чорнобаївського району	

41	Вперед до комунізму	Колгосп «Радянська Україна» (с. Глибочок) Тальнівського району	
42	Вперед до комунізму	Колгосп ім. Калініна (с. Паланка) Уманського району	
43	Вперед до комунізму	Колгосп «Росія» (смт Маньківка) Маньківського району	
44	Вперед до комунізму	Колгосп «Радянська Україна» (с. Геронимівка) Черкаського району	
45	Вперед до комунізму	Колгосп ім. Шевченка (м. Городище) Городищенського району	
46	Голос колгоспника	Колгосп ім. Кірова (с. Колодисте) Уманського району	
47	Голос колгоспника	Колгосп ім. Сталіна (с. Коробівка) Золотоніського району	
48	Голос колгоспника	Колгосп ім. Карла Маркса (с. Аврамівка) Монастирищенського району	
49	Голос колгоспника	Колгосп ім. Чапаєва (смт Чорнобай) Чорнобаївського району	
50	Голос механізатора	Сигнаївська машино- тракторна станція Шполянського району	
51	Держинець	Колгосп ім. Держинського (с. Велика Севаст'янівка) Христинівський район	
52	Дніпрова зірка	Колгосп «Дніпро» (с. Кожарки) Чигиринського району	
53	До комунізму	Колгосп «Здобуток жовтня» (м. Тальне) Тальнівського району	
54	До нових успіхів	Колгосп ім. Ватутіна (с. Юрківка) Звенигородського району	
55	Дружба	Колгосп «Дружба» (с. Горбані) Гельмязівського району	

56	Дружба	Колгосп «Дружба» (с. Молодецьке) Маньківського району	
57	Дружба	Колгосп «Заповіт Леніна» (с. Сагунівка) Черкаського району	
58	Жашківський механізатор	Жашківська машино-тракторна станція Жашківського району	
59	За високий урожай	Колгосп ім. Сталіна (с. Заліське) Тальнівського району	
60	За високий урожай	Колгосп «Дружба» (с. Мошни) Черкаського району	
61	За високий урожай	Колгосп «Авангард» (с. Соболівка) Шполянського району	
62	За високий урожай	Колгосп «Дружба» (с. Балаклея) Смілянського району	
63	За високий урожай	Колгосп «Дружба» (с. Острівць) Уманського району	
64	За високий урожай	Колгосп ім. Щорса (с. Ятранівка) Уманського району	
65	За високий урожай	Колгосп ім. Сталіна (с. Гельмязів) Гельмязівського району	
66	За високий урожай	Колгосп «Прогрес» (с. Побійна) Жашківського району	
67	За високий урожай	Колгосп «Україна» (с. Чорна Кам'янка) Маньківського району	
68	За високий урожай	Колгосп ім. Суворова (с. Петраківка) Катеринопільського району	
69	За високий урожай	Колгосп «Перемога» (с. Валява) Городищенського району	
70	За врожай	Колгосп ім. Комінтерну (с. Старосілля) Городищенського району	

71	За врожай	Колгосп ім. Дзержинського (с. Вогилівка) Лисянського району	
72	За врожай	Колгосп ім. Шевченка (с. Москаленки) Чернобаївського району	
73	За комунізм	Колгосп «Зоря» (с. Мар'янівка) Шполянського району	
74	За комунізм	Колгосп «Пам'яті Леніна» (с. Вергуни) Черкаського району	
75	За комуністичне виховання	Черкаси	
76	За комуністичну працю	Радгосп «XIII-річчя Жовтня» (с. Маньківка) Маньківського району	
76	За комуністичну працю	Радгосп «XIII-річчя Жовтня» (с. Маньківка) Маньківського району	
77	За міцні знання	Школа ім. Пушкіна (м. Умань)	
78	За нове життя	Колгосп ім. Щорса (с. Онопріївка) Тальнівського району	
79	За педагогічні кадри	Уманський державний педагогічний інститут	
80	За перемогу	Колгосп імені Сталіна (с. Ляцівка) Чернобаївського району	
81	За сільськогосподарські кадри	Уманський державний сільськогосподарський інститут	
82	За соціалістичну працю	Колгосп ім. Щорса (смт Катеринопіль) Катеринопільського району	
83	За уголь	Юрківський буровугільний розріз Звенигородського району	
84	За урожай	Городищенська машино-тракторна станція Городищенського району	
85	Заводська правда	Паровозремонтний завод ім. Т.Г. Шевченка (м. Сміла)	

86	Заводська правда	Племзавд «Велика Бурімка» Чорнобаївського району	
87	Зоря комунізму	Колгосп «Зоря комунізму» (с. Сушківка) Уманського району	
88	Зоря комунізму	Артіль «Зоря комунізму» (с. Руська Поляна) Черкаського району	
89	Зоря комунізму	Артіль ім. Карла Маркса (с. Рижавка) Уманського району	
90	Зоря комунізму	Колгосп ім. Петровського (с. Яблунівка) Лисянського району	
91	Зоря комунізму	Колгосп «40-річчя Жовтня» (с. Лузанівка) Кам'янського району	
92	Зоря комунізму	Колгосп ім. Сталіна (с. Дмитрушки) Уманського району	
93	Зоря комунізму	Колгосп ім. Сталіна (с. Лозоватка) Шполянського району	
94	Зоря комунізму	Колгосп ім. 18-го з'їзду ВКП (б) (с. Ленінське) Чорнобаївського району	
95	Зоря комунізму	Колгосп «Перше травня» (смт Чорнобай)	
96	Іллічовка	Колгосп ім. Ілліча (с. Бубнівська Слобідка) Гельмязівського району	
97	Іллічовка	Колгосп ім. Ілліча (с. Білоусівка) Драбівського району	
98	Кам'янський машинобудівник	Кам'янський машинобудівний завод	
99	Колгоспна зірка	Колгосп ім. Шевченка (с. Сушківка) Гельмязівського району	
100	Колгоспна зірка	Колгосп ім. Кірова (с. Плешкані) Гельмязівського району	

ПРЕДМЕТНИЙ ПОКАЖЧИК

- «Акцент» 177
- «Антенa» 177
- «Більшовицька трибуна» 87, 126
- «Блокнот агітатора»
- «Бюллетень Петроградського телеграфного агентства» 25
- «Вибір» 168
- «Вільна Україна» 30
- «Вільне слово» 40
- «Вісник Золотоніщини» 176
- «Вісник Уманського Окрвиконкому» 79
- «Вісти з «Просвіти» 39
- «Вісті» 44, 49, 50
- «Вісті Звенигородського повітового виконавчого комітету Рад, повітового парткому і повітового бюро профспілок» 49
- «Вісті Золотоніського повітового виконавчого комітету Ради робітничих, селянських та червоноармійських депутатів і Золотоніського повітового комітету Комунпартії (б.) України» 49
- «Вісті Золотоніського повітового ревкому» 49
- «Вісті Канівського повітового ревкому та повітового комітету Комуністичної партії (більшовиків) України» 49
- «Вісті Київського губерньського і Черкаського повітового ревкомів» 52
- «Вісті повітвиконкому і повіткому КП (б) У Уманщини» 50
- «Вісті Уманського ревкому» 50, 52, 53
- «Вісті ревкому і парткому Уманщини» 50, 51, 54
- «Вісті Черкаського повітового виконавчого комітету Ради робітничих, селянських та червоноармійських депутатів» 48, 51
- «Вісті Черкаського повітового ревкому» 54
- «Вести» 19
- «Вестник Золотоношського сільськогосподарського об'єднання» 17, 27
- «Вечірні Черкаси» 177
- «Вечірні Черкаси» + «Акцент» 187

«Воля» 162, 163, 164
«Гімназист» 188
«Голос Придніпровья» 20
«Голос провинции» 19, 22
«Голос прозревшего» 50
«Голос труда» 44, 48
«Голос Умани» 19, 32
«Гомін» 162, 167, 170
«Губернские ведомости»
«Дзвін» 162, 166,
«Ділова Черкащина» 176, 177
«Дніпробуд» 156
«Дніпрова зірка» 130, 150, 179
«Драбівщина» 174, 185, 186, 187
«Жашківщина» 186, 187
«За більшовицьку роботу» 128
«За високий урожай» 156
«За комуністичне виховання» 156
«Замкова гора» 174
«За педагогічні кадри» (Черкаси, Умань) 156
«За педагогічні кадри» (Черкаси) 158
«За сільськогосподарські кадри» 156, 159
«За торгівельні кадри» 96
«Звенигора» 174
«Звенигородська думка» 37
«Звенигородська зоря» 34, 39
«Звенигородский листок» 20, 25
«Златокрай» 174, 176, 183
«Знамя коммунизма» 48
«Золотоніські вісті» 105
«Золотоношский голос» 20, 23, 25, 26
«Известия военно-революционного комитета г. Умани» 49
«Известия исполкома Советов рабочих депутатов г. Умани» 49
«Известия исполкома Совета рабочих и крестьянских депутатов г. Умани» 49
«Известия исполкома Совет рабочих и крестьянских депутатов Уманщины» 49
«Известия уездного Совета рабочих, крестьянских и казацких депутатов Черкащины» 48, 51

«Інформаційний бюлетень Кам'янської районної організації НРУ» 170
«Іскра» 48
«Каневская неделя» 21, 22, 27
«Канівський вісник» 169
«Канівські вісті» 39
«Катеринопільський вісник» 185, 186
«Київський піонер на Черкащині» 96
«Клич Наддніпрянщини» 162, 169
«Козацький край» 174, 183
«Козацький рід» 162, 170
«Колгоспна праця» 122
«Колгоспник» 127
«Колгоспник Гельмязівщини» 120
«Колгоспник Жашківщини» 148
«Колгоспник Христинівщини» 126
«Колгоспна правда» 84, 122
«Колгоспне життя» 128
«Колективіст Гельм'язівщини» 91, 120, 148
«Колективна праця» 129, 149
«Комуна» 49, 119
«Корсунські вісті» 113
«Красная правда» 49
«Красный труд» 56
«Ленінець» 154
«Леніновим шляхом» 85, 86, 121
«Ленінським шляхом» 124, 125
«Ленінським шляхом» (с. Піщана) 159
«Листок об'явлений» 16
«Лисящина» 182
«Межа» 162
«Місто» 177
«Молодий ударник» 96
«Молоді сили» 42
«Молодь Чеокащини» 3, 5, 145, 146, 147, 174, 176
«Надросся» 174, 180, 184
«Над Тікичем» 174
«Народна правда» 177
«Народня думка» 38

«Народная жизнь» 27
«Наш національний» 188
«Наша газета» 20
«Незалежник» 79
«Незаможник» 79, 80
«Нова альтернатива» 177
«Нова доба» 175, 177, 186
«Нове життя» 152
«Новий дзвін» 174
«Нужды края» 19, 22
«Отклики провинции» 19
«Під прапором Леніна» 149
«Піщанські вісті» 188, 189
«Плуг» 17
«Поклик долі» 162, 170
«Поле честі» 162, 170
«Полиграфист-ударник» 96
«Понад Тікичем» 182, 184, 186
«Правда Прилуччини» 83
«Прапор комуни» 92
«Прапор комунізму» 132
«Прапор Леніна» 149, 164, 176
«Прапор перемоги» 127, 131
«Прес-центр» 177
«Приднєпровье» 20
«Провинциальный голос» 19
«Путь революции» 57
«Радянська думка» 64, 65, 68, 70, 71, 72
«Радянська Золотонощина» 118, 148, 149
«Рідна земля» 174
«Рідне слово» 109
«Рідний край» 26
«Робітниче-селянська правда», 73, 77, 78
«Робітниче-селянське око» 60, 64
«Світлий шлях» 119
«Свободный голос» 32, 45
«Село і люди» 176, 177
«Селянська біднота» 56
«Селянська правда» 78

«Серп і молот»(Звенигородка) 55
«Серп і молот» (Черкаський район) 151
«Скверная газета» 19
«Сміла» 181
«Смілянський вісник» 162
«Сообщения Уманско-Липовецкого сельско-хозяйственного общества» 16
«Соціал-демократ Черкащини» 177
«Соціалістична Драбівщина» 88, 95, 119, 148,
«Соціалістичні лани» 128
«Соціалістичний наступ» (Звенигородка) 87
«Соціалістичний наступ» (район імені Петровського) 93
«Союз» 34
«Спалах» 162, 170
«Сталінець» 129
«Сталінський кліч» 94
«Сурма» 162
«Тальнівський вісник» 108
«Тальнівський тижневик» 108
«Тарасове поле» 162, 165, 166
«Тарасові джерела» 177
«Телеграммы Петроградского телеграфного агенства» 25, 26
«Тракторист» 95
«Тризуб» 162
«Трудова слава» 174
«Труды Драбовского районного опытного поля» 18
«Ударник ланів» 95, 96
«Ударник Лисянщини» 90
«Україна» 34
«Українська думка» 107, 108
«Українська хата» 27
«Українське слово» 45, 100, 103, 104, 105
«Українські новини» 111
«Український комунар» 49, 54
«Уманець на варті» 79
«Уманская газета» 16, 19
«Уманский листок объявлений» 15
«Уманская почта» 19
«Уманська зоря» 123, 174, 186, 187

«Уманские известия» 19
«Уманський голос» 100, 114
«Уманское слово» 33
«Університетські вісті» 188
«Хлібороб» 26
«Холодний Яр» 174
«Червона калина» 162, 163, 174
«Червоний боротьбист» 44
«Червоний жовтень» (Золотоноша) 87, 88, 91, 118
«Червоний стяг» 79
«Червоний сніп» 118
«Черкасская воля» 42
«Черкаские вести» 20
«Черкаские отклики» 20, 22, 25
«Черкаський торгово-промисловий листок об'явлений» 14
«Черкаська правда» 5, 137, 138, 139, 141, 142, 144, 148, 149, 177
«Черкаський край» 3, 174, 175, 176, 178, 179, 180, 184, 186
«Черкаський машинобудівник» 156
«Черкаський педагогічний» 188
«Черкаський університет» 188
«Черкаський час» 161, 168
«Черкаські вісті» 120
«Чернеча гора» 186
«Чигиринські вісті» 43
«Чиста криниця» 162
«Чисті джерела» 174
«Шевченків край» 174
«Шлях колгоспника» 149
«шлях колективіста» 149
«Шлях революції» 57, 59, 61
«ЭКО-досье» 162
«Юго-Запад» 19

ІМЕННИЙ ПОКАЖЧИК

- Авдеєнко З. 188
Аврахов Г. 158
Айзенберг О. 138
Айзенштейн М.І. 20
Айзенштейн М.О.
Александровський О.С. 19
Андрущенко 128
Апанасенко С.І. 20
Бакшук С. 128
Барченко Х. 113
Бикова М.А. 19
Балясний П. 33
Березницький С. 42
Білик О. 177
Боєчко Ф.Ф. 187
Бондар М. 105
Бонфельд М. 33
Брус П. 150
Бухановський В. 159
Барда дим О. 180
Біличенко Ж. 146
Білоушенко С. 180
Бітман Р.М. 19
Божанова О.А. 20
Бондар М. 103, 105
Бруч 87
Булава М.Й. 93
Буркацька Г.Є. 155
Бурговий 91
Вакура М. 69
Варавва Г. 21, 26, 29
Варавва О. 21, 26
Ващенко-Захарченко В. 16, 17
Веретик А. 146
Верменич Н. 159
Височанський П. 36
Вихристенко С. 166
Ведула А. 154
Волинець Б. 33
Вольтовський Б.І. 138
Волошин М. 154
Воротник В. 177
Вурман 15
Галан Д. 37
Гамалій Ю. 169
Гвоздь П. 91
Гебельс 106
Гедзь Юхим (Олексій Савицький) 63, 64
Геращенко А. 118
Герінг 106
Герліц В. 108
Геснер С. 174
Гітлер А. 10, 104, 105, 106, 111
Глухенький М. 101
Гнилосиров В.С. 22
Гоєнко А. 87, 127
Головковський В.С. 138
Голубничий І. 138
Гольденберг В.Б. 20
Гольцев Є.М. 138
Гольштейн А.М. 19
Горінський М. 57
Гороховський 122
Грінченко Б. 37
Грушевський М. 31, 37, 179
Гудзенко І. 185
Гудима О. 122
Гуля А. 43
Даценко З. 170

Даценко Л. 166
Дашевський А. 23
Дашківський М. 146
Демерлій П. 37
Дінер М.М. 20
Дінер Я.Б. 20
Доценко 91
Ловецький Ф.
Домонтович М. (Михайло
Злобинець) 15, 39, 40
Дорошенко О. 159
Драч І. 164
Дрощенко Х. 56
Дрюк І. 152
Дуда К. 188
Дуров А. 14
Духовний С. 32, 44
Животенко П. 84
Житомирський В.Л. 20
Житомирський Л.В. 20
Жук П.М. 138, 145
Журило С. 177
Заболотній С. 126
Загребенюк В. 138
Запорожець М. 101
Зражевська Н. 188
Захарченко В.І. 151
Звоницька К.С. 15
Здебський М.І. 126
Зеленько К.Р. 93
Земляний А. 73
Зименко Ф. 67
Зорін С. 49
Іванченко Л. 78
Іванченко М. 166
Іванчук С. 147
Івашкевич Я. 158
Івашина М. 159
Івлєв 79
Ільчук Н. 142
Епінгер Я. 44
Єрмолаєв Яким (Яким
Самотній) 22
Єфремов С. 30
Каган С.Б. 19
Казнадзей В. 132
Калашник Х. 91
Калиновська Т.С. 2, 138
Кальманович 87
Каменщиков І. 84
Каменщиков М. 95
Камінський В. 30
Капуловський І. 37
Карпенко М. 177
Кіренберг Я.А. 20
Клименко Ф. 153
Коваленко А. 188
Козленко О.Г. 93
Колісник Ю. 170
Колодочка В. 14
Компанченко 91
Конак С. 40
Конан Дойль А. 25
Конєв І.С. 120
Конєв С. 168
Корнієнко 91
Кононенко Л. 88
Коргун В. 167
Короп Л.Д. 93
Косач О. 26
Костюк К.П. 119
Коцур С. 44
Кравець А. 177
Кравець В. 188
Кравчук С. 161
Криволап В. 169
Крижановський І. 30
Курінний І. 56

Курінний П. 170
Кучбарик В. 15
Кучеренко 79
Лазуренко В.М. 2
Лакіза І. 73
Лебединець А. 69
Левенберг 73
Левченко М. 156
Лекарів 65
Ленін В.І. 82, 94, 143, 154
Ленський В. 25
Лепський 15
Лисенка М. 104
Литвиненко С. 147
Литвиненко Т. 162
Лищенко С.І. 93
Лівшиць М.Г. 19, 32
Лістровий 55
Ловецький Ф. 30, 31
Лозько 87
Лойтерштейн А.Я. 19, 32, 33
Лойтерштейн М.А. 19
Лубко М. 182
Лушиніс А. 161, 166
Луцай 119
Лушпенко 87
Любота М. 155
Ляшко 133
Льонченко М. 86
Мазепа І. 104
Маєвський О. 112
Максимівська М. 112
Маленко О. 167
Мальований М.І. 112
Мальований О. 165
Мазурик С. 170
Мамалига В. 168
Мартиненко А.М.
Марченко О. 177
Маньківський В.І. 114
Мартиненко А.М. 114
Мартиненко П. 56
Масюкевич В. 34
Матушевський Ф. 37
Мельник О. 111
Мельниченко В.М. 2, 5, 188
Мельниченко Я. 37
Мироненко А. 119
Мисливець О.І. 155
Мислюк В.П. 138
Михійко Р. 159
Міхалюс В. 103
Міхновський А. 31
Москальов 79
Моця І. 170
Музика В. 166
Мусієнко Я. 147
Найдек Л.І. 155
Негода М. 93
Недзельський Ю. 102
Ніколенко 87
Ніренберг Я. 25
Огієнко І. 36
Озірний О. 166
Олін І. 65
Онойко В. 146
Орлик 87
Орленко Є. 36
Орлов П. 92, 121
Осадчий І. 146
Павловський М. 37
Палкін О.Ф. 17
Пархоменко Т. 15
Патриченко Г. 127
Пахотін К. 162
Певний П. 45
Педченко Б.П. 138
Педько І.П. 93

Перлін А.Я. 19
Петлюра С. 105
Петренко В. 169
Петришин Т. 34
Петровський Г.І. 93
Пехота Й. 56
Письменна Д. 124
Пищаленко Г. 34
Піддубняк Л. 170
Полатаймо Р. 152
Поліщук В. 187
Поліщук С. 56
Полярін 92
Пономаренко М. 164
Постоловський 79
Прокопенко І. 159
Проценко І. 37
Прус 113
П'ятов В. 14
Ржезников В. 42
Речмед В. 38
Рижа П.Л. 112
Римар Ю. 101
Розенберг 106
Розенфельд 19
Розін Є.Ц. 20
Росс 101
Руденко В. 146
Руденко Г. 154, 155
Руденко О. 34, 87
Русобров П.З. 93
Саксаганський М. 24
Садурський І. 34
Сакун В. 142
Саух А. 177
Сахаров А. 162
Світличний К.К. 151
Севрюков З. 84
Семенкова Ф. 69
Сергєєв Л. С. 20
Сердюк І. 154
Сизіон А. 40
Симоненко В. 138, 145, 184
Сідлецький А.А. 19
Сімшаг Л. 181
Скляр І.П. 93
Скунзяк Ф.М. 151
Смоктій Н. 35, 37
Соколовський А. 167
Солончук Л. 166
Солонько Н. 43
Соніс Ш.Г. 19
Сніжко М. 146
Сріблянець О. 138
Сталін Й.В. 94, 119, 121, 129,
130, 132, 139, 152
Стеблик В. 22
Степанченко Д. 37
Степанюк С. 84
Стеценко І. 84
Стецюк В. 138
Сторчоус І. 154
Стригун С. 188
Суботовський Б.І. 20
Суровцов В.П. 19
Суховершко Г.В. 145
Тарадаш М.А. 19
Тараненко М. 127
Татій М. 69
Тевлін Я. 158
Терниченко А. 18
Терновий М. 109
Тимошенко Ю. 187
Титаренко О. 37
Тичина Н.Ю. 128
Тичина П.Г. 93
Терниченко А. 17, 41
Терновий М. 159

Толстой Д.А. 182
Томіленко С. 3, 177
Топштейн Х.Б. 19
Традюк К. 138
Третяк О. 84
Троян Ф.С. 20
Українка Л. 166
Ушанов В.П. 177
Федоренко Ю. 154
Федоровський Т. К. 40
Федченко К.Т. 168
Фесенко 127
Філіпов А. 156
Фіолетов М. 124
Франко І. 37
Френкель М.Я. 15
Фрумгарц Б. 138
Фурер В. 57, 79
Фурсенко І. 142
Хачатурянц Л. А. 17
Халупінський С.Є. 138
Хижняк М.І. 120
Хмельницький Б. 44, 104, 121,
183, 187
Хоменко В. 87
Хрущов М. 125, 139, 140
Цейтлин І.І. 16, 19
Циба В. 170
Цимбровська Л. 160
Чепурний 134
Чернишенко Д. 84
Чорнобай Г. 37
Чорновіл В. 168
Чорномаз Б. 161
Швець К. 188
Шевалдін О. 163, 168
Шевченко М. 169
Шевченко Т.Г. 22, 30, 35, 37, 44,
54, 55, 69, 77, 82, 104, 111, 113,
128, 141, 157, 169, 186
Шелуха П. 122
Шелухін С. 18
Шимко С. 154
Шипенко А. 121
Шитова Л.П. 145
Шкуренко К. 56
Шпаківський 114
Шуть Д. 69
Щерба тюк В.М. 182
Щербина 79
Яковлева (Голубнича) Л. 146
Яровий І. 14
Ярославський П. 15

SUMMARY

The book gives a broad overview of the history of the press in the Cherkasy region, for the first time an attempt is made to trace the origin and formation of newspaper periodicals from the beginning of the twentieth century and up to the present. The author has analyzed the copies of printed publications identified in archival, museum, library collections and collections and electronic resources and systematically set out multifaceted material about newspapers that appeared at different times in the territory of modern Cherkasy region.

It has been established that in the Cherkasy region newspapers were distributed as far back as the 19th century, primarily in district towns that were then part of the Kiev and Poltava provinces. However, the first local newspapers as reference publications appeared in the early twentieth century in Cherkassy, and later in Uman. Somewhat later, newspapers and magazine-type publications began to appear in Zolotonosha, Zvenigorodka, Kanev, Chigirin, and Smela. In addition to advertising, their pages covered the chronicle of local life, as well as individual events in Ukraine and abroad, published literary works.

The book is built on a problem-chronological principle. The newspaper periodicals of the pre-Soviet period, the period of the Ukrainian revolution of 1917-1921, the party-Soviet press (1917 - the beginning of the 1940s), newspapers of the period of the Nazi occupation, newspapers of the post-war period, the press of the newly created Cherkasy region and the mass media are highlighted in separate sections. Information of the era of independence of Ukraine.

The book is intended for media workers, researchers, teachers, teachers and students, as well as a wide range of readers who seek to more fully understand the history of their native land and Ukraine and everyone who is interested in the proposed issues.

**Автор висловлює вдячність усім,
хто сприяв виявленню матеріалів для підготовки книги:**

Державний архів Черкаської області (Т. А. Клименко)
Черкаський обласний краєзнавчий музей (І. В. Собко)
Черкаська обласна універсальна наукова бібліотека імені
Тараса Шевченка (Л. П. Капкаєва)
Кам'янський державний історико-культурний заповідник
(Г. М. Таран)

Д. Безуглий (Київ)
Ю. А. Гамалій (Канів)
Г. М. Голиш (Черкаси)
О. М. Ісаєва (Канів)
Т. С. Калиновська (Черкаси)
В. П. Козоріз (Харків)
В. В. Мамалига (Черкаси)
О. Г. Нагаєвський (Золотоноша)
М. Ю. Степанов (Черкаси)
В. А. Ходзіцький (Катеринопіль)
В. І. Чорновіл (Черкаси)
В. Я. Чос (Городище)
О. Л. Шатайло (Тальне)
В. М. Щербатюк (Київ)
Б. Б. Юхно (Черкаси)

Крім того, використано окремі матеріали, розміщені в загальнодоступних електронних ресурсах.

ДЛЯ НОТАТОК

Науково-популярне видання

Василь Миколайович МЕЛЬНИЧЕНКО

ІСТОРІЯ ПРЕСИ ЧЕРКАЩИНИ (XX – початок XXI ст.)

В авторському редагуванні

*Технічний редактор,
обкладинка
Оригінал-макет,
коректор*

С. А. Кандич

С. Г. Кандич

Здано до набору 20.01.2020. Підписано до друку 17.03.2020.

Формат 60x90/16. Друк офс. Папір офс.

Гарнітура Petersburg C.

Обл. вид. арк. 14,85. Умов. друк. арк. 13,95. Вид. №391.

Зам. №39. Наклад 400 прим.

“Вертикаль”

Видавець та виготівник ФОП Кандич С. Г.

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до державного реєстру видавців, виготівників і розповсюджувачів

видавничої продукції ДК №1335 від 23.04.2003 р.

18000, м. Черкаси, вул. Б. Вишневецького, 2, оф. 9

тел. (0472) 50-07-63, 067-292-21-83

E-mail: vertical2003@ukr.net

Друк ФОП Кандич С. Г.

18000, м. Черкаси, вул. Б. Вишневецького, 2, оф. 9

тел. (0472) 50-07-63, 067-292-21-83

E-mail: vertical2003@ukr.net